

O l a j o s T e r é z i a

M E R O B A U D E S É S K O R A

(Az író művei részletes bevezetéssel és történelmi
kommentárral)

. S z e g e d

1 9 7 0

E L Ő S Z Ó

A disszertáció technikai előkészítése, legépelése a sok idegen nyelvű szövegrész miatt hosszabb időt vett igénybe. A kéziratot 1969 nyár végén lezártam. Az azóta Szegeden elérhetővé vált szakirodalomra így írásom nem lehetett tekintettel; vonatkozik ez egyebek mellett a következő műre: L. Váradý, Das letzte Jahrhundert Pannoniens (376-476), Bp. 1969.

A latin textushoz tartozó szövegkritikai apparátus gépirással tetszetősen a szöveg alá nem kerülhetett. Ezt az összeállítást mellékletként csatolom; így a disszertáció olvasója kényelmetlen lapozgatás nélkül a latin szöveggel együtt használhatja.

Ugyancsak mellékletként adom Merobaudesszel kapcsolatos már megjelent illetőleg megjelenés előtt álló belföldi és külföldi közleményeim egy-egy példányát különlenyomatban, kefelevonatban illetőleg a nyomtatás alatt álló kézirat másolata formájában.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	2-41	oldal
I. Életrajzi adatok	3-10	"
II. Merobaudes műveinek hagyományozása. A sanktgalleni "rex palimpsestorum".....	11-17	"
III. Merobaudes helye a későlatin irodalom- ban.....	18-26	"
IV. Bibliográfia	27-41	"
MEROBAUDES MŰVEINEK SZÖVEGE FORDITÁSSAL....	42-78	"
Carmina I-IV.....	43-50	"
Panegyricus I.....	51-58	"
Panegyricus II.....	59-74	"
De Christo	75-88	"
KOMMENTÁR.....	79-117	"
Carmina I-II.....	80-87	"
Carmen III.....	87	"
Carmen IV.....	87-91	"
Panegyricus I	92-98	"
Panegyricus II.....	99-117	"
JEGYZETEK.....	118-172	"
Jegyzetek a bevezetéshez.....	119-132	"
Jegyzetek a kommentárhoz.....	133-172	"

BEVEZETÉS

É L E T R A J Z I A D A T O K

Származása

A rendelkezésünkre álló források alapján biztosan nem dönthető el vajon rekonságban állt-e Morebaudes, az író a 4. század végén fontos szerepet játszó azonos nevű hadvezérrel és államférfival, aki rajna-vidéki germán, közelebbről frank származású volt, s háromezer viselte a consuli hivatalt /377, 383, 388/.¹ Egy Hux Aegypti-nek is ez volt a neve 384-ben.² Hogy költőnk a Flavius³ nevet viselte, ebből származására vonatkozóan nem vonhatunk le következtetést. Ez a szó ugyanis a késői császárságban inkább rangot jelez semmint családi hovatartozást.⁴ Az azonban alig lehet kétséges, hogy családjá valamilyen ágban germán eredetű volt, még ha az 5. századra tökéletesen romanizálódott is. Másképpen a jellegzetesen germán képzésű Morebaudes név aligha magyarázható.⁵

Sidonius Apollinarius /Carm. IX. 297-298,/ tanulása szerint költőnk Hispániából⁶ származott, annak is déli feléből. Beatica provinciából, ha az erre mutató költői kifejezést szó szerint kell értelmeznünk:

"Baetia qui, patrium semel reliquens
undesae petit sitim Ravennae."

Családjának volt azonban talán Galliában is birtoka. Troyes közelében. Itt ugyanis egy hagiografikus írás /Vita S. Leonis/ szerint, amelynek töredékeit Nicolas Cammusat⁷ a 17. század elején még olvasta, egy "Morebaudus" nevű patricius földeket adományozott Mantaniacum helység kolostorának s az adományozást utóbb Clovis megerősítette. Feltételezhető, hogy az adományozó Merebau-

dessel, az íróval volt azonos,⁸ akinek patriciusi rangjáról lejjebb lesz szó.

Feltételezhető, hogy kiváló irodalmi műveltségét, olvasottságát, amelyről írásművei tanuskodnak s amelyet kortársai is kiemelnek,⁹ Baetica fővárosának, Sevillának /Hispalis/ köszönheti. Hiszen itt rendkívül mély gyökerű, a barbár inváziók korában is tovább élő római iskolakultúra volt ekkor, aligha véletlen ugyanis, hogy az antik római irodalom utolsó jelentős képviselője, Isidorus éppen ebben a városban élt és alkotott. Alapos iskoláztatását gazdagsága is elősegítette. Bizonyosra vehető ugyanis, hogy az előkelő származás,¹¹ amelyet a ferrásek emlegetnek egyben családjának jómóduságát is jelentette. Valamivel többet is mondhatnánk talán gyermekkori tanulmányairól, ha a feliratnak,¹¹ amely valószínűleg sirversét őrzi, az első sorai nem lennének annyira csonkultak.

A kezdetek.

Pontosan nem tudjuk, mikor került el szülőföldjéről, Hispaniából a császári székvárosba Merebaudes. Sidonius Apollinaris /c.IX. 277as./ három költőről szól, akik szüleinek voltak kortársai s akiknek utjai, ha nem előbb 432-ben biztosan elváltak egymástól. Az egyik, névszerűen nem ismert poéta Bonifatiusnak¹² és vejének, Sebastianusnak a hívéül szegődött. A másik kettő Quintianus és Merebaudes ezzel szemben Aetiushez csatlakozott, aki 432-ben Bonifatiuszal mérkőzött polgárháborúban a főparancsnoki rangért¹³, majd valamivel Bonifatius halála után, 433-ban Sebastianust kényszerítette hun segédcsapatokkal Itáliából való menekülésre és hosszú kalandos bujdosásra,¹⁴ ezzel több mint két évtizedre ő lett a nyugatrómai birodalom leghatalmasabb embere.

Merebaudes prózai panegyricusának /frg. II. A 1-7/ és szeberfeliratának /CIL VI 1724 = ILS 2950 18-20/ szavai alapján fel szokták tételezni¹⁵, hogy a költő Aetium első consulsága alkalmából panegyricusszal ünnepelte s ez a Bonifatiuszal való válságos összeütközés esztendejének /432/ egy olyan időpontjában történt, amidőn Aetius éppen távol volt Ravennától¹⁶, ott ellenlábasai befolyása érvényesülhetett s így az ő érdemeinek magasztalása a hűség különös jelének számított.¹⁷

Ha ez az utóbbi feltevés helytálló, akkor elsősorban ezért a 432. évi dicsőítő írásért részesült abban a megtiszteltetésben, hogy ércszebrát Róma városa a két császárral egyetértésben a Forum Traiani-n állíttatta fel.¹⁸ A 435. júl. 30-i keltű felirat, amelyet a szeber talapzatára véstek, ránk maradt.¹⁹ Ebből kitetszik, hogy Merebaudes nemcsak szónoki, illetőleg irodalmi, hanem katonai sikereket is elért. Ugy látszik, az Alpokban vezetett hadműveleteket. Hogy kik ellen, erről a felirat nem szól. E.A. Thompson²⁰ feltételezi, hogy bagaudákkal állott szemben, akiknek korábbi alpesi fellépéséről szól egyik forrásunk,²¹ s akik ellen később Hispániában, biztosan tudjuk, harcolt a költő.²² A felirat kezdő sora azt is mutatja, hogy Merebaudes 435-ben már "vir spectabilis" és a császári consisterium tagja. A prózai panegyricus²³ pedig római szenátorságát említi a szeberállítás megtiszteltetése előtt, majd ezt követően,²⁴ ^{hogy} a keletrómai császár a legmagasabb rangra emelte /"ad honoris maximi nomen... evexit"/. Ez utóbbi szavakat a kutatók egy része consulságra értette²⁵. Ám a névadó consulek listáján nem szerepel Merebaudes²⁶ és consul suffectusok kinevezése a késői császárkorban már nem volt szokásos.²⁷

Igy azoknak lesz igazuk, akik arra gondolnak, hogy Merebaudes a bizánci udvartól a patricius címet kapta meg²⁸. Kérdés, hogy összefüggött-e ezzel a kitüntetéssel a költőnek az a balkáni utazása, amelyre prózai panegyricusának két helye utal. Az egyik szerint Salonában /frg.II B 7/, a másik szerint Thráciában /frg.II A 22/ fordult meg Merebaudes²⁹.

Az udvari költő.

Csak feltevés, hogy III. Valentinianus és Eudoxia 437. évi esküvőjére s első leányuk születésére költeményt írt volna Merebaudes³⁰. A prózai panegyricust Aetius második, 437. évi consulágával hozzák ujabbban kapcsolatba a kutatók. Ám elképzelhető, hogy ez a szónoklat pár évvel később íródott a Galliában harcoló /437-9/ vagy az onnan visszatérő /440/ Aetius dicsőítésére.³¹ Ami valószínűleg egy alkalomra szóló és összetartozó carm. I-II keletkezési idejét illeti, a terminus a quo 439 aug. 6. Alighanem a császári házaspár első gyermekének, Eudeciának a keresztelőjét ünnepli itt az udvari költő.³² 440-441 telén pedig a mindenható generalissimus, Aetius kisebbik fiának, Gaudentiusnak egy éves születésnapjára ír alkalmi költeményt.³³ A császárlány keresztelőjét a ravennai udvar, a kis Gaudentius születésnapját az évezredes multu Róma milliójéba ágyazva énekli meg Merebaudes. Talán ekkortájt foglalja versbe egy előkelő kortársa diszkertjének a leírását is: a park tulajdonosa valószínűleg a 438. esztendő consula, Anicius Acilius Glabrio Faustus volt.³⁴

Az uralkodó ház, a nagyhatalmu Aetius s a későrómai arisztokrácia avatott dicsőítője, aki egyben a ranglétrán is olyan magas-

ra emelkedett, előkelő feleséget kapott: hispániai honfitársának, Asturiusnak /a 449. év leendő consulának/ a leányát.³⁵ Apósa 441-ben kiemelkedő fontosságú katonai parancsnokságot nyert el: dux utriusque militiae lett s így vezetett irtóhadjáratot Tarracenensis bagaudái ellen³⁶. Miután a szvévek az összes többi hispániai tartományt egészben vagy javarészből elragadták a birodalomtól³⁷, az egyetlen még római közigazgatás alatt álló provinciának a pacifikálása életbevágó kérdéssé vált a ravennai udvar számára.

Karrierjének csúcspontja és vége.

Apósától 443-ban a hispániai kommandót költőnk veszi át. Ő az, aki a Pireneusok lejtőjén, Aracelli városánál a még megzúduló bagaudák erejét megtöri³⁸. A kutatók egy része /Lot, Sundwall/ Asturius és Merobaudes katonai hatáskörét a magister militiae per Galliás rangjával azonosítja³⁹. Mások /pl. E. Stein, Palanque/ úgy vélik, hogy a két férfi magister militum praesentalisként kapta feladatul a rendteremtést Hispaniában. Ennél is valószínűbb azonban A.H.M. Jones⁴¹ elgondolása, aki szerint a hispániai csapatok parancsnokának a katonai rangját felemelte a kormányzat, comes Hispaniarum helyett magister utriusque militiae lett a vezénylő generális címe és rangja a 440-es években. Mindketten jelentős birtokokkal rendelkezhettek szülőföldjükön, Hispaniában a így személyesen is érdekelve lehettek az ottani dolgozó osztályok felkelésének megfékezésében, a birodalom társadalmi rendjének a helyreállításában.

Nem sokáig maradt azonban Merobaudes a hispániai hadsereg élén. Még 443-ban egy császári rendelet Rómába szolitotta. Vetély-

társainak intrikálása eredményezte visszahívását⁴². V.A.Sirago⁴³ feltételezi, hogy az udvar és Aetius között lappangó feszültség, ellentét volt a Merobaudest mint a generalisszimusz bizalmas hívét állította félre az udvari párt.

446-ban Aetius harmadízben consul. Ezt az eseményt ünnepli Merobaudes verses panegyricusa.⁴⁴ Ennek ránkmaradt részleteiben igen sok szó esik Aetius galliai háborúiról. Felmerült a gondolat, nem vett-e részt ezek valamelyikében személyesen is a költő. Nem harcolt-e esetleg itt is, mint Hispániában, a bagaudák ellen?⁴⁵

Rendelkezésünkre álló forrás nem szól Merobaudes 446 utáni sorsáról. Sidonius⁴⁶ a 460-as években már mintegy letűnt költőnemzedék tagját emlegeti. Rómában egy kettétört márványtábla⁴⁷ talán költőnk sírköve volt egykor:⁴⁸ legalább is a "/car/mina" és a "Flavius Merobaudes orator" szavak az erősen megcsönkült feliraton ezt teszik valószínűvé. Ha a sírvers utolsó dicsőítőmonját Buecheler helyesen egészítette ki, akkor felesége megelőzte az elhunytat a halálban. Más verssorok pedig ugyancsak Buecheler egészen bizonytalan konjekturái szerint arról vallának, hogy gyermekek vesztét is siratta Merobaudes.

Utóélete.

A közvetlen utókor, mint Aetiusra, az utolsó rómaina, úgy udvari költőjére Merobaudesre is élénken emlékezett. Mutatja azt a következő nemzedék legnagyobb írójának, Sidonius Apollinarisnak többször idézett visszapillantása az ércszoborral kitüntetett peétára⁴⁹. De mutatják ezt az író töredékeit őrző palimpsestuslapok is, amelyek egy még az V.században vagy röviddel 500 után

készült Merobaudes-kiadás maradványait őrzik.⁵⁰

A klasszikus pogány irodalom hagyományait követő panegyricusok és alkalmi költemények azonban a keresztény középkorban, úgy látszik, nem sokáig találtak érdeklődő olvasókra. A VIII. századi irnok már levakarta a merobaudesi műveket az értékes, finom pergamenlapokról, hogy azokat /más hasonló módon megtisztított lapokkal egyetemben/ ABC-rendes latin szöszedetek iróanyagául használja fel. Csak egy kifejezetten vallásos tárgyú költemény, a "De Christo" maradt fenn épen az egész középkoron át Merobaudestől. Ennek kéziratai a XVI. században még a humanisták rendelkezésére állottak. /Igaz persze, hogy egyes kódexekben, úgy látszik, Claudianus neve alá került Merobaudesnek ez az alkotása.⁵¹ Nem a költő, hanem a buzgó keresztény egyházzgazdagító "Merobaudus Patricius" elmósódott alakja élt Szent Romanus reimsi érsek illetőleg Szent Leo apát hágiegrafikus életrajzában.⁵² Ennek a hagyománynak az alapja I. Clovis egy oklevele lehetett, amelyben megerősítette költőnk birtokadományozását egy Troyes közelében épült kolostor javára.⁵³

A modern tudomány Merobaudes-képének a kialakításában az első lépést a XVII. században J.Sirmond élesszemű felismerése jelentette, miszerint a Sidonius Apollinarius carm. IX. 296-301 soraiiban név nélkül említette költő a Hydatius krónikájában szereplő Merobaudesszel azonos.⁵⁴ A második lépés az volt, amidőn a Sidoniustól és Hydatiustól egyaránt emlegetett ércszobor talapzatának a felirata 1813. április 30-án előkerült a Forum Traiani romjai között.⁵⁵ Ám igazában csak akkor lépett ki az évezredes feledés homályából a költő, amidőn 1823-ban B.G.Niebuhr Sankt Gallen kolostori könyvtárának híres palimpsestus kódexében felfedezte

és felismerte a költő életművének elég kiadós maradványait: több mint 300 részben ép, részben elég jól kiegészíthető verssört és egy prózai panegyricus hosszabb részleteit.⁵⁶ Ebben az ünnepi beszédben a szerző személyesen emlékszik meg a Forum Traiani-n felállított ércszobráról.⁵⁷

II.

MEROBAUDES MŰVEINEK HAGYOMÁNYOZÁSA. A SANKTGALLERI

"REX PALIMPSESTORUM"

A sanktgalleni kódex, a "rex palimpsestorum"

A szent galleni kolostori könyvtár 908 számú pergamen kódexe 412 oldalas. A lapok magassága 20,5, szélessége 13,5 cm.⁵⁸ A VIII. században íródott. Kivonatokat tartalmaz Isidorus, Gregorius és Augustinus egyházi írásaiból; egy 52 tételes bünfelrólás áll benne; olvasható lapjain a "Ioca monachorum" címen ismert korai középkori szöveg; a 75-412 oldalakat pedig egy megcsönkült és öt épen maradt alfabetikus Vocabularium Latinum /magyarázatos szó- és kifejezésjegyzék/ tölti meg.⁵⁹

A VIII. századi írnek új pergamenlapok mellett tíz régebbi kódex lapjait használta íróanyagul. Ezekről a korábbi szöveget lemosták illetőleg levakarták. /Néhány lap nem is másodszor, hanem harmadszor került felhasználásra: már a VIII. században letörölt szöveg is palimpsestuson íródott./

Az újrafelhasználás előtt a következő művek kéziratába tartoztak a sankt galleni kódex egyes lapjai: 1. egy VI. századi "Corpus fidei catholicae"; egy milánói liturgiakönyv a VII. századból, amely a következő két VI. századi szöveg letörölt lapjaira íródott: 2. egy "Psalterium vetus" és 3. Szent Pál leveleinek gyűjteménye; 4. "Exhortationes matutinales et collectiones" /VI-VII század/; 5. VII. századi "Missa catechumenorum"; 6. Merobaudes művei; 7. a "Sortes Sangallenses" VI-VII századi kéz írásával; 8. Vegetius "Mulomedicina" /VI-VII. század/; 9. Iunilius

Africanus, Instituta regularia divinae legis /VII-VIII.század/;
10. Ambrosius, Expositio evangelii secundum Lucam /V. század/.⁶⁰

Amit Merobaudes írásaiból ismerünk, a De Christo kivételével mind ebben a páratlanul változatos tartalmu újra irt kódexben, ahogy emlegetni szokták, a "rex palimpsestorum"-ban maradt fenn. E kézirat jellegéről tájékoztat a facsimile, amelyet G.Zan-
gemeister és W. Wattenbach adnak.

A Merobaudes-töredékeket tartalmazó lapok.

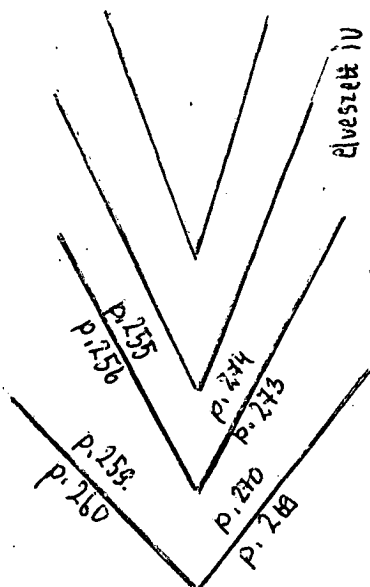
A kódexben a mai számozás szerint a 255-262, 267-74-oldalak⁶¹ tartalmazznak Merobaudes részleteket. Ezeket egy V. századi kéz⁶² irta szép unciális betűkkel;⁶³ tehát a kiadás még magának az író-
nak a századából való volt. Az V. századi szöveg levakarása után a VIII. századi irnok egy Vocabularium Latinum részeit vezette a lapokra. A kérdéses oldalak az egykori Merobaudes kéziratban nem a jelenlegi elrendezésben állottak. A 257-8, 271-2 számuak kivételével a beírás is megfordítva történt rajtuk a korábbi felhasználáskor /a lapok jelenlegi felső széle alulra esett/. A szóban forgó oldalak négy lappárt/ivet/ tesznek ki /fol.1=pp. 255-6, 273-4; fol.2=pp. 257-8, 271-2; fol.3=pp. 259-260, 269-70; fol.4=pp. 261-2, 267-8/.

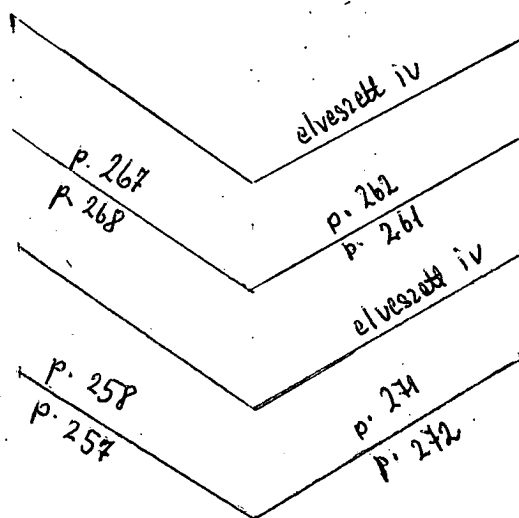
A 269 lap bal felső sarkán /ami a Merobaudes-kéziratban a jobb alsónak felelt meg/ a VIII számjegy azt mutatja, hogy itt volt a VIII. quaternio vége. Fol 3 tehát a VIII. quaternio külső ivét alkotta s az oldalak sorrendje az volt: 260, 259, 270, 269. A 273-4 lapon a régi hajtás az új hajtástól 2 cm-nyire figyelhető meg s azt mutatja, hogy a régi kódexben fol. 1 oldalai-

nak a sorrendje a következő volt: 256, 255, 274, 273. A 274-3 oldalakon álló prózai szöveg a 270-269 oldalak prózájához, a 256 oldal elején álló pentameter a 260-59 oldalak distichonok költeményeihez csatlakozhatott. Így valószínű, hogy fol. 1 a VIII. quaterniónak a második ívét alkotta.⁶⁴ A VIII. quaternio sémáját az alábbi rajz szemlélteti.

A 257 lapon egy hexameteres dicsőítő költemény prózában írt praefatioja végződik s kezdődik maga a panegyricus, B.G. Niebuhr és Fr. Vollmer feltételezi, hogy a kérdéses írás egész quaterniot elérő illetőleg meghaladó terjedelmű volt s hogy annak a kezdete a quaternio első lapjára esett. Ilyen formán fol. 2 oldalainak a sorrendje szerintük: 257, 258, 271, 272. Fol. 4 akár csak fol. 2 csupa hexameteres sorokat tartalmaz, és a szövegrészek mondanivalója panegyricusra vall /a 262 oldalon Aetius neve is olvasható magasztaló szövegösszefüggésbe ágyazva/. Így azt is valószínűnek látta a két kiadó, hogy ezen az íven ugyanannak a dicsőítő költeménynek a részletei állanak, mint a fol. 2-én. Végül az egyes lapok tartalmát és az egész panegyricus lehetséges szerkezeti felépítését mérlegelve a következőképpen képzeltek el a quaterniót Niebuhr és Vollmer.⁶⁵

VIII. quaternio





A fentínél jobb elgondolást a rendelkezésre álló anyag természetéből kifolyóan nem adhatunk. Megtartjuk tehát ebben a kiadásban is az egyes szövegrészek hagyományos, megszekott egymásutánját és sorszámozását. Erősen hangsúlyozni kell azonban, hogy mindez merő feltevés. Nem biztos, hogy a 2, és a 4, iv egyazon quaternióba⁶⁶ s egyazon panegyricusba tartozott, Nem tekinthető teljesen biztosnak még az sem, hogy az egy iven olvasható lapok /257-58, és 271-72 illetőleg 268-7 és 262-1/ egyazon költemény részét képezték. Ehhez képest a történész a többi lapokon olvasható adatokat nem tekintheti bizonyosan 442 után /Aetius 446-os consulsága ünneplésére/ leírottaknak azért, mert a 257-8 lapokon álló szöveg maga bizonyosan a 442 évi vandál-római szerződés után íródott.⁶⁷

A 2 iv alját a pergamen újrafelhasználása előtt levágták. Ezért hiányozhat ma a 272 lapról a quaternio száma még akkor is, ha /mint ezt Vollmer és Niebuhr feltételezik/ valójában ez volt a quaternio külső iva.⁶⁸ Mindenesetre Claudianus és Sidonius

Apollinarius műveinek corpusában a hosszabb költemények, panegyricusok megelőzik a kisebb verseket. Így szinte bizonyosra vehető, hogy a 2. és 4. iv panegyricus-töredékek Merobaudesnél is a kisebb verseket tartalmazó VIII. quaternio előtt állottak. /Esetleg a VI. quaternióba tartozott a 2. és a 4. iv.⁶⁹/ Pusztán a hagyományos sorrendhez való ragaszkodás indokolja tehát, ha azt, amit panegyricus II vagy verses panegyricus néven szoktunk idézni, nem a töredékek élén közöljük, hanem a panegyricus I címen emlegetett prózai panegyricus után.

Az eredeti Merobaudes-kódex lapjai kb. 16 cm szélesek, 26 cm magasak voltak.⁷⁰ Így magasságukból 5,5-6 cm-t, szélességükből 2,5-3 cm-t kellett levágni a VIII. századi újrafelhasználás-alkalmával.⁷¹ Ennek következtében az 1., 3. és 4. ivenk felső szélén, a 2. iv alsó szélén és a 259-60, 267-74 oldalak külső szegélyén a Merobaudes-szöveg megcsonkult. Az új hajtásnak a régi hajtástól való eltérése miatt a 256 oldal sorainak az eleje a 273 oldalon, a 257 oldal sorainak az eleje a 272 oldalon, a 262 oldal sorainak az eleje a 267 oldalon áll ma; ugyanugy a 258 oldal sorvégei a 271 oldalra, a 261 oldal sorvégei pedig a 268 oldalra nyulnak át.⁷²

A palimpsestus lapok kibetűzése

Amidőn I.v. Arx észrevette, hogy a palimpsestus lapokon egy addig ismeretlen antik szerző műve áll, és B.G.Niebuhr 1823-ban a kibetűzésbe fogott⁷³, ezt nagy mértékben megkönnyítette, hogy a kézirat ivenk nem voltak szorosán egybe kötve, könnyen szét választhatóak s egész felületükön fénnnyel átvilágíthatók voltak.

Utóbb a kódex szilárd kötést kapott. Azóta a carm. IV 1-22 sorok harmadik illetőleg negyedik betűit, továbbá paneg. II 27-49 sorok hátulról számított második illetőleg harmadik betűit a kötés eredményeképpen szorosan hozzájuk tapadó belső iverk eltakarják. E betűkről kizárólag Niebuhr kiadása tájékoztat.⁷⁴

Arx s aztán Niebuhr vegyszerekkel tették a nehezen olvasható szövegrészeket olvashatóbbá.⁷⁵ Ismeretes azonban, hogy az ilyen szerek hatására utóbb az írás nyoma elhalványul vagy éppen teljességgel eltűnik. Innen van elsősorban, hogy több helyt azok, akik később a szöveg kibetűzésére vállalkoztak /Buecheler és Vollmer/, már minden erőfeszítésük ellenére is jóval kevesebbet fedezhettek fel a palimpsestuslapokon, mint amennyit Niebuhr még ott látott.⁷⁶ Ezeken a helyeken szintén egyedül az editor princeps tanuságára támaszkodik a szöveg ujrakiadója.⁷⁷

1875 nyarán F. Buecheler vetette össze a kéziratot Niebuhr olvasatával⁷⁸ s erről szóló feljegyzéseit Vollmer rendelkezésére bocsátotta. Maga Vollmer 1905-ös kiadása elkészítéséhez alaposan újra átvizsgálta a palimpsestuslapokat, miután az előzőleg Sankt Gallenben megnézett kódexet lakóhelyére Münchenbe küldötte el a kolostori könyvtár. Vollmer kollációját azt mutatta, hogy Niebuhr néhány helytől eltekintve mindenütt pontosan adta vissza azt, ami a kéziratban áll.⁷⁹ Annnyiban mindenesetre eltér Vollmer véleménye az első kiadóétól, amennyiben a kézirat szövegében álló javításokat⁸⁰ nem egy korrektornak⁸¹, hanem magának az íróknak tulajdonítja.⁸²

Az itt közreadott szöveg Vollmer kollációjára épül ott, ahol ő a szöveget ellenőrizhette. Egyebütt Niebuhr olvasásai szolgálnak a kiadás alapjául.

A "De Christo" c. költemény kiadásának alapjai.

A "Laus Christi" című költeményt J. Camers közli először Claudianus 1510. évi bécsi kiadásában.⁸² Valamilyen kéziratban találta a verset Claudianus neve alatt,⁸⁴ ám erről a kódexről semmi közelebbit nem mond el.⁸⁵ Ugyanezt az írást G. Fabricius 1564-ben De Christo címen adta ki⁸⁶ a következő megjegyzéssel: "Merobaudis Hispani scholastici carmen De Christo transcriptum e libro antiquo, quem ad nos Operinus misit".⁸⁷ A kétségtelenül Merobaudestől származó és a De Christo-ban álló hexameterrek felépítése gyakran messzemenően egyezik.⁸⁸ A költemény prózodiája és stílusa is mutat Merobaudesre jellemző sajátosságokat.⁸⁹ Így ma általában Merobaudes alkotásának tekintik a De Christo /Laus Christi/ 30 hexameterét.⁹⁰

A két kéziratot helyettesítő /instar codicis/ kiadás közül a Camers-féle / C / tartalmazza általában a jobb szöveget, a Fabricius-féle / F / a gyengébbet. Kétséges tehát, vajon a könyvkiadó Operinus által Fabriciusnak megküldött kézirat valóban olyan megbízhatóan régi volt-e,⁹¹ amilyennek Fabricius⁹² mondta.⁹³

III.

MEROBAUDES HELYE A KÉSŐLATIN IRODALOMBAN.

Claudius Claudianus és Sidenius Apollinaris között.

A nyugatrómai birodalom két legnagyobb írója Claudius Claudianus és Sidenius Apollinaris; az előbbi az első évek tanúja, Honoriusnak és főleg Stilichonak az udvari költője, az utóbbi az összeomlás kortársa, a mindenható Ricimertől sorban megbuktatott császárok közül háromnak /Avitusnak, Maiorianusnak, Anthemiusnak/ a panegyricus-írója. Azt a szerepet, ami az induláskor Claudianusnak, a végső évtizedekben Sideniusnak jut, játszsza a közbeeső időben Flavius Merobaudes. III. Valentinianusnak és Aetiusnak, az "utolsó római"-nak az udvari költője.

Mindháromjuk ércszobra ettől állt egy ideig - talán nem is messze egymástól - a Forum Traiani-n⁹⁴ a császárok és generalisszimuszok akaratából, akiket dicsőítettek, s a római senatus kívánságára, amely bennük látta a római kulturális, főleg pedig irodalmi tradíciók késői letéteményeseit.

De Merobaudes nemcsak történelmi szerepét illetően áll közel Claudianushoz a Sidenius Apollinarishoz, hanem költészetének egész jellege is messzemenően egyezik elődéével s méginkább utódáéval. A sajnos nagyon megcsönkultan ránk maradt merobaudesi életműben is számos olyan kifejezésre, költői képre, gondolatra bukkanunk, amelyeknek a mását részben Claudianus, részben Sidenius írásaiban leljük fel. Ezek a párhuzamos helyek egyfelől arról vallanak, hogy Merobaudes Cladianust, Sidenius pedig Merobaudest ismerte a bizonyos mértékig előképének tekintette. Másfelől és elsősorban azt mutatják világosan a hasonlóságok és egyezések.

hogy a három költő teljesen azonos irodalmi áramlat sodrában alkotott. André Loyen⁹⁵ negyedszázada mesterien foglalta össze Sidenius Apollinaris művészetének minden alapvető jellegzetességét. Könyve névszerint egyszer sem említi Merobaudest. Mégis, amit Sideniusról megállapít s amit jórészt egyben Claudianusra is jellemzőnek talált, szinte minden tekintetben érvényes Merobaudesre is.

"Les humbles, paysans et ouvriers des villes, sont à peu près absents ...de ses Poèmes: il ne dit rien de leur vie, de leurs coutumes, de leurs dictons ou de leurs légendes... il paraît ignorer le peuple. Au mouvement social de la Bagaudeil ne fait qu'une ou deux allusions rapides prouvant qu'il n'y comprend rien: ces victimes de la crise économique ne sont pour lui que des brigands. Les Barbares, il ne les connaît que par l'extérieur: leurs lois, leurs usages lui échappent presque totalement... le clarissime évite tout ce qui pourrait choquer sa délicatesse ou troubler son optimisme. Mais en ce refusant à connaître les classes populaires, les joies, les misères et les révoltes des humbles, en brisant avec la vie pour chercher refuge dans la contemplation de Rome et de son glorieux passé, comme dans une oasis d'illusions, non seulement il se privait, sur le plan intellectuel, d'une possibilité de renouvellement littéraire, mais il s'exposait en politique aux réveils les plus amers."

Elfordulás a kor társadalmi valóságától.

Sideniusról és az ő társadalmi körét adó clarissimusekról írta le a fenti jellemzést A.Loyen, ám az maradéktalanul érvényes az ebbe az osztályba tartozó Merobaudesre is.⁹⁶

A bagaudák Merobaudes számára is csak utonálló rablók⁹⁷ ilyenekként meszárolja őket apósával Asturiusszal s ilyenekként jellemzi őket panegyricusában /pedig Salvianus híres leírása⁹⁷ világosan mutatja, hogy a társadalmi valóságot elfogulatlanabbul, merev esztályelőítélet nélkül szemlélő kortárs sakkal mélyebben beleláthatott e szociális megmozdulás természetébe./.

Az egyszerű nép, mint hus-vér valóság sehol sem tapintható Merobaudes serei mögött sem. Ahol megjelenik ez a nép, ott pusztakulissza, Aetius vagy a császári ház népszerűségének a magasztalására szolgáló írói eszköz csupán.⁹⁸ S hasonló szerep jut a birodalmat körülvevő és elárasztó barbárokknak is, akik a valóságban a jövő kialakításának legfőbb tényezői. Merobaudes költeményeiben, főleg panegyricusaiban mindig újra és újra felbukkan ugyan a barbár uralkodók és népek alakja, harciasságuk, Rómára való fenekedésük, de csak azért, hogy megfélemezőjüket, Aetiust annál ragyogóbbnak tüntesse fel a költő.⁹⁹ Hogy valójában milyen az életük, szervezetük, hogy valójában hogyan alakítják Európa jövőjét, hogy valójában honnan jöttek, minderről mit sem mondanak Merobaudes írásai: az iskolás rétorika, s sémába merevedett későantik nép és földrajz mesterkélt színeibe öltöztetett színpadi figurák mozognak a költeményekben eleven energiával telített náción helyett.¹⁰⁰

Igy persze, ha a nyugatrómai bürokrácia és kiszípolozó adóprés nyomása ellen lázadó tömegek és a birodalmat szétzúzó barbárok valós vonásai előtt szemet huny a mult tartalmatlanná vált tradícióin csüggő arisztokrata költő, semmi akadály, hogy eufóriás optimizmussal színezzék a birodalom, s benne saját tár-

sadalmi osztálya helyzetét, amelyet pedig a történelem halálra ítelt. Aetius seregei mintha Róma minden korábbinál nagyobb diadalait vivnák ki, mikor valójában a közvetlen közelből fenyegető összeomlást ódázzák el ügyel-bajjal ideiglenesen. A generalisszimusz győztes fegyverei mintha a béke aranykorát hoznák a világnak,¹⁰¹ holott valójában nem lehet kilátás a megékélésre sem a széthulló birodalom és belső ^{sem} meg külső ellenfelei között. S ha egy-egy pillanatra mégis felvillan a költő előtt a realitás, hogy Róma a múltban volt igazán hatalmas, pl. Iulius Caesar korában,¹⁰² akkor is azonnal visszamenekül a hangos önállítatás fellengzős pózába. Nem akarja tudomásul venni kora igazi mivoltát, az antik múlt törvényszerű elhalását s romjain egy új világnak, a feudális középkornak az életerős csirázását.

A jövőt formáló társadalmi tényezők és irányok idegenek Merobaudestől. Csak a clarissimusek eksklusiv világában érzi magát otthon, amelynek süllyedő hajóján minden csak a letűnt múlt-ra emlékeztet. Hivalkedő diszpark, császárléány-keresztelő, nagyuri csemete születésnapja, a régesrég üres címmé vált consulság ünneplése, - ilyen témák foglalkoztatják, mialatt történelmi kforduló eseményei zajlanak körülötte. A tárgy korszerűtlenségét jelentéktelenségét a nyelvi, stilisztikai, rétorikai műfogások halmozása volna hivatott ellensúlyozni. Ám a semmitmondó tartalom mellett többnyire üresen, mesterkélten csengenek a szónokiskolákban tanult nagy szavak, hatásvadászó költői képek, tulpoentirozott csattanók.

A latin panegyricus útja.

A történelmet emberek alakítják. Mindig előfordul, hogy egy-egy kiemelkedő személyiség egy társadalmi irányzat, egy eszme meg-

testesítőjévé válik. E személyiséget dicsérni a maga korában egyet jelenthet az általa képviselt tendenciák támogatásával. Ilyen értelemben minden korszakban szerves funkciója lehet a panegyricusnak. Mégis akkor, ha a társadalom szervezeti keretét adó állam demokratikusabb berendezkedésű, nem válhat divattá, szélesebb néprétegek szerepének mellőzésével az egyes ember alakjának aránytalan felnagyítása. Felülkerekedhet viszont az ilyen irodalmi áramlat akkor, ha az államberendezkedés valamilyen történelmi oknál fogva hangsúlyozottan autokratikussá válik. Nem véletlen, hogy amidőn Traianus idején a principátus végleg megszilárdul, akkor születik meg a római irodalom első nagy, az évszázadokat túlélő dicsőítő beszéde Plinius tollából. S amidőn Diocletianus után a principátust a dominátus váltja fel a maga leplezetlen s korlátlan abszolutizmusával, akkor lesz a panegyricus az irodalom egyik vezető műfajává; gondoljunk a Panegyrici Latini gyűjteményére s a panegyricus elsőrangú szerepére az itt szóban forgó költő-triász - Claudianus, Merobaudes, Sidonius - életművében.

Persze a panegyricus értéke nagyban függ nemcsak a szerző írói kvalitásaitól, hanem attól is, vajon a dicsőített személy egy eleven, jövőbemutató történelmi tendencia, eszme képviselője-e /ez erőteljessé, lendületessé, tartalmassá teheti az alkotást/, vagy pedig egy kiélt, jövőtlen irányzat reprezentánsa/ ami tartalmatlan, üres formaságokban vesző alkotást eredményez rendszeren/. A császárságnak a későrómai államnak rangkórós bürokráciájával és kiméletlen adóprésével meg voltak számlálva a napjai már Claudianus s méginkább Merobaudes korában, nem is szólva Sidoniusról, aki megérte a 476-os végső bukást. A panegyricu-

sok, amelyek a kivénhedt, agonizáló impérium képviselőinek, a császároknak és vezéreiknek a hatalmáról és elhivatottságáról zengtek dicsőhimnusz, szükségképpen a társadalmi valóságtól elszakadt, hamis csengésű írásokká váltak. Ezt érezni Merobaudes magasztaló soraiban is, akár prózai, akár verses panegyricusának rétoriskolai izü mondatait olvassuk.

Persze megengedhetetlen egyoldalúság volna csak a kétségtelenül tulsulyban lévő negatív vonásokat megmutatni a panegyricus-íróban (aki különben rendesen dicsőítő udvari költő marad olyan alkalmi versek szerzésekor is, amelyek nem tartoznak a szűkebb értelemben vett panegyricus műfajába). A nyugatrómai világ lehanyatló uralkodó osztályain belül is ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ ~~XXXXXX~~ legalább két alapvető tendencia tapintható ki, ha mindjárt határozott élességgel nem is választható el mindig a kettő egymástól. Az egyik jellemzője az elvakult barbárellenesség és a Merobaudes előtti nemzedékig néha a pogánysághoz való görcsös ragaszkodás is. A másik legalább olyan mértékig tudomásul veszi a kor realitásait, hogy a barbárok megmásíthatatlan jelenlétével számol, igyekeztén őket a lehetőség határain belül a maga szolgálatába állítani, és ugyanígy tényként fogadja a kereszténység fellülkerekedésének a megváltoztathatatlanságát, még ha nem érez is buzgó áhítatot klasszikus pogány kulturértékeken nevelődött s azokért rajongó lelkében. Nem kétséges, hogy a két alapbeállítottság közül az utóbbi a korszerűbb s az sem kétséges, hogy Merobaudes ehhez huzott. Aetius hosszú esztendőig élt tuszként a vizigótok, majd a hunok körében, szoros személyes kapcsolatokra tett szert náluk és római generalisszimusként háborúinak zömét előbb hun segédcsapatokkal, majd Attila nagy galliai hadjáratakor a nyugati gótok bevetésével vívta meg, — s Merobaudes ennek

az Aetiusnak udvari költője, bizalmi embere elsősorban. A császárlány keresztelőjéről vagy a kis Gaudentius születésnapjáról szólva, de a De Christo-ban önálló verstémaként is keresztény hittételeket énekel meg Merobaudes, ha különben alig akad is olyan réaszlet írásaiban, amelyet valami szál a kereszténység előtti antik irodalom pogány tradícióihoz ne fűzne: tradíciókhoz, amelyek elsősorban határozzák meg írói arcélét.

Hosszabb távon perspektívátlan, ugyanakkor azonban az élet realitásaihoz pillanatnyilag jól illeszkedő az Aetius mögött sorakozó nyugatrómai körök világlátása — s Merobaudes írásaiban e körök társadalmi tudata tükröződik.

Irodalmi áramlat és írói kvalitás

Ahogy a késői római panegyricusnak, láttuk, Plinius a szellemi őse, úgy alkalmi költemények írása, amelyekben a tárgy jelentéktelenségét az írói forma cicomáinak halmozása hivatott ellensúlyozni, Plinius kortársára, Statiusra nyulik vissza. Nem véletlen, hogy Claudianushoz és Sidoniushoz hasonlóan Merobaudesnél is különösen erős Statius hatása. Költőnk születésnapra írt költeménye (carm. 4) például egész felépítésében, versmértékében és számos kifejezésében Statius egy genethliaconjának (Silv. II 7) a mása s Merobaudes prózai panegyricusában is csak úgy hemzsegek a Statius-reminiscenciák. Mi az az írói örökség, amely Plinius és Statius alkotásaiban ölt testet, s amely részben közvetlenül, részben a panegyrici Latini, Ausonius, Symmachus közvetítésével és módosításaival hat tovább a két utolsó nyugatrómai irónemzedékig, Sidonius és Merobaudes írói irányát is meghatározva? Kétségtelenül egy lényegében eredménytelen erőfeszítés a közéletileg jelentéktelen — vagy a történelmi fejlődés alaptendenciájával nem egyező eszmei mondanivalónak a fajsúlyossá dúsítására az írói műfogások, stilusfigurák halmozásával.

Ennek a (római irodalomban már Ovidiusnál felsejlő) tendenciának a képviselői közt, — ha igazán nagy irodalmat nem is teremthetnek, — akadnak azért valódi talentum aranyfedezetével rendelkező szerzők; szerzők, akiknek vénája, hatáskeltő képessége, izlése figyelemre méltó. Merobaudes kétségtelenül ezek közé tartozik, ha talán nem is a legelső vonalba. A csattanós ellentét (De Christo, fin.: "te potuisse mori, potu^eras qui reddere vitam?"; paneg. 2, 132–33: "bellumque repressit ignarus, quid bella forent"; stb.), a képalkotás tömörsége (carm. 2, 8: "gemma vehit laticem, quae fuit ante latex"; paneg. 2, 64: "laetis maesta gemit"; stb.), a megkapó fordulatosság (De Christo 2: "nunc genitus, qui semper eras"; paneg. 1, frg. II A 8–10: "quanta tibi haec agenti praemia debeantur, pro quibus mihi tanta sunt conlata referenti"; stb.), a szellemes szójáték (paneg. 2, 63: "huius luctus erat, quod sit sine luctibus orbis"; ibid. 160: "nobile non animis, sed non ignobile factis vulgus"; carm. 4, 34–35: "felix distulit, adtulitque partum Lucinae mora"; stb.), a merész hyperbolé (paneg. 1, frg. I A 13–15: "nullum diem, nullam denique horam in actibus tuis quam non admirentur invenient"; stb.), a latin népköltészetből öröklődött jóhangzásu alliteráció (carm. 1, 11: "parens placidi petit oscula nati"; paneg. 2, 98: "et placidus sub pace pudor, non proelia mandet"; paneg. 2, 107. 111: "petiere palam", "viri virtus"; stb.), a verselésnek, főleg a hexameternek a sorok mondanivalójához vagy kifejezés-módjához való hozzásimulása (ennek példái Lenznél: R E XV 1046–47), — mindezek a lépten-nyomon fellelhető írói erények más hasonló mives mesterfogásokkal egyetemben határozottan a jelentékeny költő benyomását keltik az olvasóban. Saját kora és miliője mértékével mérve kétségtelenül ilyennek is kell Merobaudest tartanunk. Más kérdés, hogy **akiknek** ebben a korban az évezredes antik irodalom hagyományai neveltetésük folytán osztályrészül juthattak s akik így egyedül lehettek az Imperium Occidentale területén abban a helyzetben, hogy a kifinomult műköltészet művelőivé válhassanak, — mindezek az adott

históriai pillanatban a történelemtől a közeli letűnésre ítélt osztályokhoz tartoztak: minden tehetségük sem szabadithatta ki őket - Merobaudest sem - osztálykötöttségük korlátai közül, írói képességeik e határokon belül juthattak csak érvényre.

IV.

B I B L I O G R Á F I A

1. Merobaudes műveinek kiadásai

Claudianus opera novissime per D. Io. C a m e r t e m accuratissime recognita, 1510.

G. F a b r i c i u s, Poetarum veterum ecclesiasticorum opera christiana, Basileae 1564.

Fl. Merobaudis carminum orationisque reliquiae ex membranis Sangallensibus editae a B. G. N i e b u h r i o C. F., Sangalli 1823.

Fl. Merobaudis carminum panegyricique reliquiae ex membranis Sangallensibus editae a B. G. N i e b u h r i o C. F. --Editio altera, emendatior --Bonnae 1824.

Corpus Poetarum Latinorum, ed. E. W e b e r, Francofurti ad M_oenum 1833, p. 1367 ss.

Merobaudes et Corippus, recognovit I. B e k k e r u s, Bonnae 1836, p. IV-XI és 1-18.

Fl. Merobaudis reliquiae Blossii Aemilii Dracontii carmina Eugenii Toletani episcopi carmina et epistulae, edidit Fr. V o l l m e r (MGH aa t. XIV) Berolini 1905, p. I-IV és 3-20.

Anthologia Latina, ed. Fr. Buecheler et A. R i e s e I, Lipsiae 1906 (p. 327-328 n. 878: Merobaudis vel Claudiani Laus Christi).

2. Antik forrásgyűjtemények

AA SS=Acta Sanctorum, Anvers 1643---

Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio t. II III, IV Firenze 1759-1798

PL= Migne, Patrologiae cursus completus, series Latina
1844-1864

PG= Migne, Patrologia cursus completus series Graeca
1857-1866.

CIL= Corpus inscriptionum Latinarum 1861.--

FHG= Fragmenta Historicorum Graecorum t.Iv, ed. C.Müller,
Parisiis, 1868.

ILS= H.Dessau: Inscriptiones Latinae selectae t.I, Berolini 1
1892.

Anthologia Latina I., ed. F. Buecheler és A. Riese, Lipsiae
1893.

Excerpta de legationibus, ed. C.de Boor, pars I, II, Berolini
1903.

Excerpta de insidiis, ed. C.de Boor, Berolini 1905.

3. Antik források

Malal.=Johannis Malalae Chronographia, ed.L. Dindorf:Corpus
scriptorum historiae byzantinae t. XV, Bonnae 1831.

Chron.Pasch.=Chronicon Paschale, ed.L.Dindorf:Corp. Script.
hist.byzant. t. XVI-XVII, Bonnae 1832.

Leo Magnus :PL LIV, Parisiis, 1846 .

Gregorii Turonensis Gloria martyrorum:Migne PL LXXI,Parisiis 1849,p. 828-911.

Socratis Historia ecclesiastica:Migne PG LXVII 30-842, Parisiis 1859.

Sidonii Apollinaris ... opera omnia, ed. J.Sirmond:Migne PL t. LVIII, p.435-752, Parisiis 1862.

Vita Orientii:AA SS Maii t.I,p.62-65, Parisiiset Romae 1866.

Vita S.Hilarii :AA SS Maii t.II,p. 28,Parisiis et Romae 1866.

Johannis Zonarae ,Epitome historiarum, ed. L.Dindorf, Leipzig 1868-1875.

Olympiodoros, ed. L.Dindorf:Historici Graeci minores I,Lipsiae 1870 = C.Müller, FHG IV, Paris 1851,p.57-68.

Salviani De gubernatione Dei,ed. Halm, MGH aat.I,1,Berolini 1877,p. 1-108 = ed.Pauly, Corp. script. eccl. Lat. t. VIII,1883 p. 1-200.

Pauli diaconi Historia Romana, ed.H.Droyzen:MGH aa t.II Berolini 1879,p. 4-224

Victoris Vitensis Historia persecutionis africanae provinciae, ed. Halm:MGH aa III, Berolini 1879,p.

Jordanis De origine actibusque Getarum, ed. Th.Mommsen;MGH aa t. V,1. 1882 Berolini, p. 53-138

Jordanis De origine actibusque Romanorum, ed. Th. Mommsen:

MGH aa t. V, 1, 1882 Berolini, p. 1-52

Theophanis Chronographia, ed. C. De Boor, 2 volum. 1883-1885.

Ennodius, ed. F. Vogel: MGH aa t. VII, Berolini 1885, p.

Gregorii Turonensis Historia Francorum, ed. Arndt és B. Krusch:

MGH scriptores rerum Merovingicarum, t. I, ^{Hannoverae} Berolini 1885.

Sidonii Apollinaris carmina, ed. Ch. Luetjohann: MGH aa t. VIII,
Berolini 1887, p. 173-264.

Sidonii Apollinaris epistulae, ed. Ch. Luetjohann, MGH aa t. VIII,
Berolini 1887, p. 1-172.

Zòsimi Historia nova, ed. Mendelssohn, Lipsiae 1887.

Fredegarii scholastici Chronica, ed. B. Krusch: MGH script. rer.
Merov. t. II, Hannoverae 1888, p. 1-168.

Liber Historiae Francorum, ed. B. Krusch: MGH Script. rer. Merov.
t. II, Hannoverae 1888, p. 215-328.

Orientii Commonitorium: Poetae christiani minores t. I, Vindobonae 1888, p. 205-243.

Claudii Claudiani Carmina, rec. Th. Birt: MGH aa t. X, Berolini 1892.

Chronica Gallica a. CCCCLII et DXI, ed. Th. Mommsen: chronicorum minorum vol. I, (MGH aa IX), Berolini 1892, p. 615-666.

Consularia Constantinopolitana, ed. Th. Mommsen: Chronicorum
minorum volumen I (MGH aa IX), Berolini 1892, p. 196-247.

Consularia Italica, ed. Th. Mommsen: chron. min. I (MGH aa IX)
Berolini 1892, p. 249-336.

Polēmii Silvii Laterculus anni CCCCXLIX, ed. Th. Mommsen: chron.
min. I (MGH aa IX), Berolini 1892, p. 511-615.

Prosperi Tironis epitoma chronicon ed. primum a CCCCXXXIII,
continuata ad a. CCCCLV, ed. Th. Mommsen: chron. min. I (MGH aa
IX), Berolini 1892, p. 341-485.

Additamenta Prosperi, ed. Th. Mommsen: chron. Min. I (MGH aa IX),
Berolini 1892, p. 486-500.

Hydatii chronicon, ed. Th. Mommsen: chron. min. II (MGH aa XI),
Berolini 1894, p. 13-36.

Marcellini comitis chronicon, ed. Th. Mommsen: chron. min. II (MGH
aa XI), Berolini 1894, p. 60-104.

Cassiodori chronica, ed. Th. Mommsen: chron. Min. II (MGH aa XI), Berol-
lini 1894, p. 120-161.

Cassiodori variae, ed. Th. Mommsen: ~~chron. min. II~~ (MGH aa XI), Berol-
lini 1894, p. 1-385.

Isidori Hispalensis Historia Gothorum Vandalorum Sueborum, ed
Th. Mommsen: chron. min. II (MGH aa XI), Berolini 1894, p. 241-390.

Victoris Tonnensis chronica, ed. Th. Mommsen: chron. min. II (MGH aa
XI), Berolini 1894, p. 184-206.

Chronicarum minorum saec. IV.V.VI.VII. vol. III (Monumenta Germaniae Historica auctores antiquissimi XIII), ed. Th. Mommsen, Berolini 1898.

Gildae Sapiientis de excidio vet conquestu Britanniae, ed. Th. Mommsen: chron. min. III (MGH aa XIII), Berolini 1898, p. 24-85.

Euagrii Historia ecclesiastica, ed. J. Bidez et L. Parmentier, London 1898.

Leges Visigothorum, ed. Zeumer: MGH Leg. sect. I, t. 1, Hannoverae et Lipsiae 1902.

Excerpta de legationibus, ed. C. De Boor, pars I, II, Berolini 1903.

Priscos, ed. C. De Boor: Excerpta de Leg., Berolini 1903, p. 121-155, 575-591.

Codex Theodosianus = Theodosiani libri XVI, ed. Th. Mommsen et P. M. Meyer, Vol. II, Berolini 1905.

Johannes Antiocheus, ed. C. De Boor: Excerpta de insidiis, Berolini 1905, p. 58-150.

Procopii bellum Vandalicum, ed. Haury, Leipzig (Teubner) 1905-13.

Aurelius Victor : Epitome de Caesaribus, ed. F. Pichlmayr, Leipzig (Teubner) 1911.

Rutilii Namatiani de reditu suo, ed. R. Helm, 1933.

Philostorgii historia ecclesiastica, ed. J. Bidez, Leipzig 1913.
= Migne PG LXV, Parisiis 1858, c. 459-638.

Vita Germani episcopi Autissiodorensis auctore Constantio, ed.

B. Krusch et W. Levison: MGH Scriptorum rerum Merovingicarum tomi VII pars I, Hannoverae et Lipsiae 1919, p. 225-283.

Augustinus, De civitate Dei, ed. Dombert et Kalb, 2 vol. Leipzig 1928-1929 (Teubner).

SUDA= Suidae Lexicon, ed. A. Adler I-IV, Lipsiae 1928-1938.

Querolus, ed. Ranstrand, Göteborg 1951 (= Querolus, ed. R. Peiper Leipzig 1876).

4. Modern munkák

P. H. Peerlkamp, Fl. Merobaudis carminum Panegyricique Reliquiae ex membranis sangallensibus editae a B. G. Niebuhrio c.F. Editio altera, emendatior. Bonnae 1824 (Recensio)

A. Hansen, De vita Aetii dissertatio, Dorpati Livonorum 1840.

P. Fr. Neidmann, Die Geschichte der Stiftsbibliothek von St. Gallen 1841.

Fr. Heimsoeth, C. Fr. Heinrichii reliquiae nonnullae criticae: Rheinisches Museum 2(1843), p. 531-543.

G. Wurm, De rebus gestis Aetii, Bonnae 1844.

H. F. Clinton, Fasti Romani vol. I, Oxford 1845.

A. Thierry,

Revue des Deux Mondes, 1851, p. 305

J. B. de Rossi, Inscriptiones christianae Urbis Romae, Roma 1857

A. Thierry, Attila története, magyar ford. a 3. kiadás szerint Pest 1865.

E. Baehrens, Kritische Bemerkungen in den lateinischen Panegyristen: Rheinisches Museum NF 27(1872) p. 215-225

L. Jeep, Die älteste Textesrecension des Claudian: Rhein.Mus. NF. 28(1873) p.291-304

G. Scherrer, Verzeichnis der Handschriften der Stiftsbibliothek von St. Gallen, Halle 1875.

Th. Birt, Ad historiam hexametri latini, Bonn 1877.

Fr. Buecheler, Index scholarum ...per menses aestivas anni MDCCCLXXVIII (1878), Bonnae pp. 3-15.

E. Wietersheim, Geschichte der Völkerwanderung, II, Leipzig 1881.

R. Amann, De Corippo priorum poetarum Latinorum imitatore, Diss. Oldenburg 1885.

Gildepenning, Geschichte des Öströmischen Reiches unter den Kaisern Arcadius und Theodosius, Halle 1885.

H. Schenkl, Calpurnii et Nemesiani bucolica ,rec. H. Schenkl, Prag 1885.

Th. Mommsen, Römisches Staatsrecht, III,1, Berolini 1887.

E. A. Freeman, Aetius and Boniface:The English Historical Review 2(1887), p. 417-465.

H. Winnefeld, Sortes Sangallenses ineditae, Diss. Bonnae 1887.

A. Ebert, Allgemeine Geschichte der Litteratur des Mittelalters im Abenlande . Bis zum beginne des XI. Jahrhunderts, Leipzig 1889.

Cohen, Médailles impériales, Paris 1892.

Th. Hodgkin, Italy and the invaders I-IV², Oxford 1892-1916

O. Seeck, Aetius: RE I (1894) 701-719.

M. Ihm, Damasii epigrammata (Anth. Lat. suppl. 1), Lipsiae 1895.

O. Seeck, Carpilio: RE III (1899) 1611

G. Hasserauk, Westrom zur Zeit des Aetius 425-454: Programm Braunschweig 1899.

Hartmann, Cassiodorus: RE III (1899) 1671.

E. Förster², Altes deutsches Namenbuch I² Bonn 1900.

Gibbon, The decline and fall of the Roman Empire, London 1901.

Th. Mommsen, Aetius: Hermes 36 (1901) S. 516-547 = Gesammelte Schriften IV (Historische Schriften I) Berlin 1906, p. 531-560.

W. Levison, Bischof Germanus von Auxerre: Neues Archiv, 29 (1903) p. 195-175.

L. Schmidt,

Byzantinische Zeitschrift 12 (1903) S.

C. Bugiani, Storia di Ezio, Firenze 1905

F. Bickel, De Merobaude imitatore Senecae: Rheinisches Museum NF. 60 (1905) 317.

O. Seeck, Eudocia: RE VI (1907) 912.

Martroye, Genseric, Paris 1907.

O. Seeck, Eudoxia: RE VI (1907) 925-926.

W. Liebenow, Fasti consulares, 1909

G. Liberand, Actius, Paris 1910.

O. Seeck, Gaudentius: RE VII (1910) 859

L. Schmidt, Geschichte der deutschen Stämme, 2 vol. Die Ostgermanen. Die Westgermanen. Berlin 1910-1918.

O. Seeck, Iusta Grata Honoria; RE VIII (1913) 2291-92

N. Kroll und F. Skutsch, Geschichte der römischen Litteratur III, Leipzig 1913.

J. Sundwall, Weströmische Studien, Berlin 1915

E. Förstemann, Altdeutsches Namenbuch II³, Bonn 1916.
K. Miller, Itineraria Romana, Stuttgart 1916.

O. Seeck, Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr. 1919

J.B. Bury, Iusta Grata Honoria: The Journal of Roman Studies 9 (1919) p. 1-13.

O. Seeck, Geschichte des Untergangs der antiken Welt t. VI, Stuttgart 1920

O. Seeck, Sebastianus: RE IIIA (1921) 654-655.

J.B. Bury, History of the later roman empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian, I, II, London 1923.

Schmid-Stählin, Geschichte der griechischen Litteratur, II, 1. 1924 München

The Cambridge Medieval History, I Cambridge 1924

A. Alföldi, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien, Berlin und Leipzig 1926.

A. T. Rasponi, Frammen

A. T. Rasponi, Frammenti poetici di Merobaude (Analecta Ravennata I) Ravenna 1926.

W. Ensslin,

Philologische Wochenschrift, 1927 Sp.846 ff.

Schanz-Hosius-Krüger, Geschichte der römischen Literatur I 1927, II 1935, III 1922 IV 1914-1920 München

Fl. Lot, Du régime de l'hospitalité: Revue Belge de Philologie 7 (1928) p. 975-1011.

W. Ensslin, Merobaudes 2: RE XV (1931) 1039

Lenz, Merobaudes 3: RE XV (1931) 1039-1047

L. Schmidt, Die Ostgermanen² München 1934, reimpr. 1941

A. Solari, La crisi dell'Impero Romano vol IV. La tutela barbarica parte 1^a e 2^a, Milano 1936-1937.

Bau, Trever: RE VI A (1937) 2345

Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum, ed. E. Szentpéteri, I, Budapest 1937.

F. Lot, Un diplôme de Clovis confirmatif d'une donation de patrice romain: Revue Belge de Philologie, 1938 p. 906-911.

F. Lot, L'histoire du moyen âge I², Paris 1940.

J. de Lepper, De rebus gestis Bonifatii comitis Africae, Tilburg 1941.

A. Loyer, Recherches historiques sur les panégyriques de Sidoine Apollinaire, Paris 1942

L. Schmidt, Geschichte der Vandalen, München 1942.

- Szász B., A hunok története. Attila nagykirály. Budapest 1943.
- A. Loyen, Sidoine Apollinaire et l'esprit précieux en Gaule aux derniers jours de l'Empire, Paris 1943.
- Ch. Verlinden, De Franken en Aetius: Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden I (1946) p. 1-15.
- W. Ensslin : Valentinienus III: RE VIIA (1948) 2237.
- K. Fr. Stroheker, Der senatorische Adel im spätantiken Gallien, Tübingen 1948
- E. A. Thompson, A history of Attila and the Huns, Oxford 1948.
- F. Courcelle, Histoire littéraire des invasions germaniques Paris 1948.
- A. Dold, Die Orakelsprüche im St. Galler Palimpsestcodex 908: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Klasse, Sitzungsberichte 225 Band, 4. Abhandlung, Wien 1948.
- A. Bartoli, Il Senato romano in onore di Ezio: Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia (Serie III), Rendiconti. volume XXII (1946-47/1948/), p. 267-273.
- A. Degrassi, L'iscrizione in onore di Aezio e l'"Atrium Libertatis": Bulletino della Commissione Archeologica Comunale in Roma LXXII (1964-48 /1949/) p. 33-44
- W. Ensslin, Placidia: RE XX (1950) 1931-32.
- Altheim, Attila und die Hunnen, Baden-Baden 1951 (Attila et les Huns, Paris 1952).
- T. A. S.
Broughton, The magistrates of the Roman republic, New York 1951
- H. Demougeot,

E. Demougeot, De l'unité à la division de l'Empire Romain 395-410, Paris 1951.

V. Grumel, L'Illyricum de la mort de Valentinien I^{er} (375) à la mort de Stilichon (408): Revue des Études Byzantines IV (1951) p. 5-46.

E. A. Thompson, Peasant Revolts in late Roman Gaul and Spain: Past and Present 2 (Nov. 1952) p. 211-223.

A. Degrassi, I fasti consolari dell'Impero Romano dal 30 av. Chr. al 613 d. Chr., Roma 1952.

A. Gitti, Ricerche sui rapporti tra i Vandali e l'Impero Romano, Bari 1953.

Chr. Courtois, Les Vandales et l'Afrique, Paris 1955.

E. A. Thompson, The settlement of the Barbarians in Southern Gaul: Journal of Rom. Stud. XLVI (1956), p. 65-75.

E. A. Thompson, A chronological note on St. Germanus of Auxerre: Analecta Bollandiana LXXV (1957), p. 136-138.

P. Grosjean, Notes d'hagiographie celtique: Analecta Bollandiana LXXV (1957), p. 158-226.

G. Bovini, Mosaici di Ravenna, Milano 1957 (a)

G. Bovini, Chiese di Ravenna, Novara 1957 (b)

E. Stein, Histoire du Bas-Empire, Tome I De l'État Romain à l'État Byzantin (I Texte, II Notes et cartes) Bruges 1959.

Altheim, Geschichte der Hunnen, I, Berlin 1959.

S. Gennaro, Da Claudiano a Merobaude. Aspetti della poesia cristiana di Merobaude, Catania 1959.

Sidoine Apollinaire . Tome I^{er}: Poèmes. Texte établi et traduit par A. Loyer, Paris 1960.

E. Pontieri, Le invasioni barbariche e l'Italia del V e VI secolo, Napoli 1960.

E. A. Thompson, Zosimos on the end of Romain Britain: *Antiquity* 30 (1960) p. 163-167.

J. Ellul, Histoire des institutions de l'antiquité, Paris 1961.

A. Merlin, L'année épigraphique 1961 (*Revue archéologique* 1961/II p. 253-363) p. 320 IV 274

Váradi L., Későrómai hadügyek és társadalmi alapjaik, Budapest 1961.

V. Sirago, Galla Placidia e la trasformazione politica dell'Occidente, Louvain 1961.

A. Mócsy, Der Name Flavius als Rangbezeichnung in der Spätantike: Akte des IV. internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik, Wien 1962 /1964/ p. 257-263.

A. Loyer, Résistants et collaborateurs en Gaule à l'époque des grandes invasions: *Bulletin de l'Association G. Budé*, 1963, p. 437-450.

Sidonius Poems and letters I-II, ed. W. B. Anderson, London 1963-1965.

A. H. M. Jones, The later Roman Empire, I, Oxford 1964.

S. I. Oost, Aetius and Majorien: *Classical Philology* LIX (1964) p. 23-29.

S. I. Oost, Some problems in the history of Galla Placidia: *Classi-*

cal Philology, IX,1(1965),p. 1-10.

B. Czuth, Die Quellen der Geschichte der Bagauden:Acta Univ. de Attila József nominatae, Acta Antiqua et Archeologica t. IX Szeged 1965.

Olajos T., Aetius római szobrainak felirata és Merobaudes: A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Szeged 1966, p.149-152.

Olajos T., Merobaudes művei:Antik Tanulmányok 1966, p.172-188.

Bartha A., A IX-X.századi magyar társadalom, Budapest 1968.

S. Szádeczky-Kardoss, Bagaudae:RE, Supplement band XI, 1968 c.346-54.

L. Váradi, Das letzte Jahrhundert Pannoniens 376-476, Budapest 1969.

MEROPRAUDES MŰVEINEK
SZÖVEGE FORDÍTÁSSAL

C A R M E N I.

Aliquot versus paginae desunt

P. 260 condici

incumbit foribus pictae Concordia mensae

purpureique sacer sexus uterque Laris,

aeternas ubi festa dapes conuiuia gestant

purpureisque nitent regia fulcra toris.

Ipse micans tecti medium cum coniuge princeps

5

lucida ceu summi possidet astra poli,

terrarum veneranda salus: pro praeside nostro

amissas subito flet nouus exul opes.

Cui natura dedit uictoria reddidit orbem

claraque longinques praebuit aula toros.

10

Hic ubi sacra parens placidi petit oscula matris,

Castalium credas cum genitrice deum;

cum soror adsistit, nitidae candentia Lunae

sidera fraterna luce micare putes;

si coniux aderit, dicas Nereia Peloponnesi

15

Haemonie Thetides foedera innata toro.

Hac etiam de prole licet sperare nepotem,

cui Larisa suum conferat una uirum.

En noua iam suboles, quae uix modo missa sub auras

mystica iam tenere pactore sacra gerit,

20

magitu confessa deum; sentire putare,

mellia sic tremulo mouerat ora sono.

O felix, uno gominam cui tempore uitam.

...a művészien ékesített ebédlő ajtószárnyait Concordia képnása díszíti s a biberet viselő császár házában férfi és női védőszelleme ahol ünnepi lakomákon fogyasztják a halhatatlan uralkodó ételeit,

1 5 és biber vánkosoctól csillognak a királyi kerevetek. A terem legkiemelkedőbb helyét a hitvesével együtt ábrázolt császár képe foglalja el, tündökölvé, miként a magas égbolt ragyogó fényű csillagai, ő, a földkerekség hódolat övezte boldogítója. Amott a mi védnökünk színe előtt siratja váratlanul veszni látszó örökségét az éppen megérkező szánúzótt. Am az-
1 10 tán a győzelem visszaadta a bíródalnat annak, aki születése révén örökölte azt, és a fényes császári udvar hozzáadta a távolról kért feleséget. Eniatt, ahol a fenséges édesanya nyájás fiát csókolni készül, mintha csak a castaliai istent látnád szülőanyjával. Ahol pedig nővére áll mellette, úgy tű-
1 15 nik, hogy a csillogó Hold fénye ragyog fel a testvér csillag sugarától. Ha egykor férje lesz majd, elmondhatni, hogy egy Peleus és egy Thetis, Nereus leánya lépett nászra a thessaliai nyoszolyán.

Ettől a leánykától pedig itt, olyan unokát remélhet még a világ, akinek kiválóságával egyedül Larissa hős fia érhet
1 20 fel. S íne az újszülött kislány, aki alig látta meg a napvilágot, de zsenge szívében máris a kereszttség misztikus szentségét hordja, sirásával vallva az istent: azt hihetné, megértette a szertartást, piciny ajkait úgy mozgatta remegő hangocskáját hallatva. Ő boldog gyermek, akinek egy időben két életet.....

deest pentameter unus uix etiam distichon aliū

P.259 ~~cod.~~

dicis

C A R M E N II

desunt ut videtur, duo versus

<aul>a uiret pulchram demini sertita iuuentam
<i>psaque primaueo lumina tecta nitent,
<qu>ae Phoebi flammata rotis et principis ostro
aetheris ac terrae sidera mixta tenent.
<M>arnereos rigat unda lacus fictasque metallis
cernigeras rapido proluit anne feras
<clar>aque festinis onerat crystalla fluentis:
gemma vehit laticem, quae fuit ante latex.
mina celsa tenet secia cum coniuge princeps,
<C>uius sacra petit pignora mundus ovans.
<Mi>ra fides! optare licet, qui sceptrā capessant,
<n>ec numerum regum poscere vota timent
<et>dominos secura sui de stemmate regni
<c>ontinuat proprios dum preat aula nouos.

5

10

C A R M E N III.

in codice unus versus vacuus est, ut opinatur Vollner, olim
iniatis litteris scriptus

<DE VI>RIDIIARIS VIRI INL. FAVSTI
<Ex>plicat aestiuas ramis errantibus umbras
frigeris arcani silva referta gelu
<ne>c commune sibi tempus permittit et anno
<p>riuataque hiemem fremdea tecta tenent.
<Int>ertensa conas Spartani marmoris instar
<por>rigit excisum buxus amoena latus,
<qua>n nec Achaemeniae possent penetrare sagittae

5

...szép kis császárlánykát nyerve a felséges udvar ünnepi díszben pompázik. Maguk az épületek is tavaszias fényben ragyognak, s Phoebus napkocsijától és a császári bibortól tündökölve ég és föld csillogása egybevegyül rajtuk.

| Márványmedencéket ~~nyal~~dos a hullám, bronzból öntött II 5
szarvasokon gyöngyözik gyors habjaival, s sebes folyásával csillogó kristályra nehezedik, a vizet gyöngy tartja, amely maga is víz volt egykor. A palota magas küszöbén áll hitvesével s egyben uralkodótársával a császár, |akinek szentséges családtagjai felé ujjongva repes az egész vi- II 10
lág. Csodálatos bizalom! Kérni lehet, hogy kik kapják meg a kormánypalcát, s nem is riadnak vissza kívánságot nyilvánbⁱartani az uralkodók számát illetően, és az udvar teljes biztonságban a királyi család sorsa felől, kiegészíti uralkodóinak sorát, midőn ujakat választ.

Széltől imbolygó ágaival ~~nyáron~~ is árnyékot tart a lombok alá rejtett fagyos hideggel teli erdő, nem hagyja, hogy belsejében az évszaknak megfelelő legyen az idő, s a lombtetőzet a maga külön telét őrzi tovább. | Spárta zöld márványához hasonló a nyirt koronájú kedves kis buxus vá- 5
gott oldalával, amelyen még az achaimenida nyilak sem tudnának áthatolni....!

desunt quattuor, vix sex versus
...M/arti iunxit amica Venus

p.256
bene legitur
initia versu
adsunt p.273

IV.

Annus panditur ecce iam secundus
et festum puero diem reducit,
quo vitalibus inchoatus auris
infusi bibit aetheris vigerem.
5 omnes nunc Latiae favete Musae,
omnes nunc Latiae virete silvae;
vernent limina laureisque sertis
inserpant hederæ vagante nexu:
exultet placido tumore Thybris
10 et nulla rutilus nec asper unda
hibernis vada molliat serenis.
laxet pectora bellicosa ductor
/est dignus rude/ lacteamque prolem
nodosis ferus ambiat lacertis:
15 adsit cum socio parente coniunx.
coniunx non levibus canenda musis,
heroum subeles, propage regum:
cuius gloria feminam superstat:
quæ non ut Thetis anxium pavorem
20 secretis Styges abluit sub undis
et natum trepidis anhela curis...
contra fata deum metusque leti...

.... Marsszal kötötte meg nászát szeretője Venus.

Immár a második életév veszi kezdetét, s hozza el újra a gyermek születésnapját, amelyen az világra jöve először szivta magában az élető és erőt adó levegőt.

|Most legyetek kegyesek Latium Muzsái, valamennyien! 5
Most viruljatek mind, Latium erdői! A virágzó tavasz pompáját öltsek fel a küszöbök, s babérfüzérekkel összefonódva kigyózzon a borostyán. Szeliden fodrozódva szökdécseljen a Tiberis, |és derült téli időben ne hullámveréstől rőten s haragosan mossa medrét. 10

Szabaduljon végre háberus gondoktól a hadvezér lelke - rászolgált a pihenésre -, s ölelje izmos karjaiba kicsiny gyermekét a marcona férfi.

|Hü férje mellett legyen ott asszonya is, az asszony, 15
aki a komoly Muzsák dalára méltó, hősök ivadéka, királyok sarja, dicsősége fényesebben tündöklök, mint az asszonyok hirneve szokott. Nem úgy tett ő, mint Thetis, aki aggódó 20
félelme tárgyát |a Styx eldugott hullámaiban mosdatta meg, s nyomasztó gondoktól szerengve szülöttjét az isteni végzet ellenében, a haláltól féltve.....

p. 255

minus facile

legitur

desunt 4 fere versus

primaevos pueri rec~~entis~~ art~~us~~
plenis numine fontibus rigavit.

25 qua puri deus arbiter lavacri
arcana laticum receptus unda
pellit crimina nec sinit fuisse
et vitam novat obruitque poenam.
his te prinitis, puer, sacratum

30 excepit gremio micante Rona
et nudi lateris recincta vestem,
quae bellis procul omnibus patebat,
nutricem tibi praebuit papillam.
felix distulit adtulitque partum

35 Lucinae mora: praestitit morati.
ut spebus timidis diu negatus
et civis dominae futurus Vrbi
natalen tibi regiam Quirini

et primas Latii domos videres,
40 proles Martia Martios penates,
hoc iam clauditor inclyte parente,
quod vix puberibus pater sub annis
obiectus Geticis puer catervis,
bellorum mora, foederis sequester,

45 intontas Latio faces renovit
ac mundi pretium fuit paventis.

....ujszülött gyermekének gyenge tagjait az isteni erejű
25 keresztvizben füröszttötte, | s a szentséges fürdő eme titokza-
tos hullámában jelen levő istenség mentesít a vétkektől, meg-
vált az eredendő büntől, új életet ad, és megszabadít a kár-
hozattól.

Téged, kicsiny gyermek, ilyen szertartásokkal a szent ke-
30 reszttségbe beavatottan | fogadott csillogó ölébe Róma, amely
minden háberu zajától távol, békésen tárult ki, s ruháját meg-
bontva lemeztelenítette keblét, és neked nyújtotta tápláló em-
lőjét. Lucina szerencsés késlekedés elhalasztotta, s utóbb hoz-
35 ta csak meg születésedet: | késedelmet okozott, hogy Te az ag-
gódó reménykedéseket hosszú ideig valóra nem váltva, végül is
mint az uralkodó város leendő polgára Quirinus királyi váro-
40 sát és Latium házait pillantsd meg először születésed helye-
ként, | mint marsi sarj marsi penatest.

S még hiresebbé tesz nagynevű atyád, mert ő alig lépett
serdülő éveibe, szinte gyermek volt még, amikor a geta csapa-
45 toknak tuszul adva elődázta a háberut, szövetséghez segített
hozzá, | elhárította a Latiumot lángbaberulással fenyegető tűz-
vészt, s a rettegő világ válsága lett.

/ PARAGYRICUS I/

desunt aliquot paginae codicis et p.274 fere 4 versus

p. 274
satis difficilis
lectu;
in finibus desunt
fere 6-8 litterae

frg. I A.

- ...fert) una tua potius quam a na/tura...
nihil quod cupias latere deprehendi <potest; de-
nique omnia agis ut qui scias in conspe<ctu et iudi-
cio omnium esse quod gesseris.
- 5 Lateant ergo hi quos deprehendi pudet< - nec enim
bonae conversationis est nimis pet<ere secre-
tum - et tamen mali frustra arbitres f<ugiunt:..
quid enim eis predest non habere co<ncios, qui
habent conscientiam? veniant sane ad <nos qui vo-
lunt arbitri, quam volunt severi indic<es morum
10 atque virtutum nec tantum Catones nest<ri sed et pe-
règrina Lacedaemoniorum et Athen<iensium
nomina: nullum prefecto tempus, null<um diem,
nullam denique horam in actibus tuis quam <non admi-
15 rentur invenient. tibi enim cubil<e nuda ru-
pes aut tenue velamen in caespite, nox <in Vigiliis,
dies in laboribus, iniuria iam pro volunta<te, lorica
non tam munimen quam vestimentum, <caena (gladii)
non adparatus sed conversatio, postre<no
20 qui aliis precinctus, tibi usus est.
Nec immerito te ita communem alacrit<ati ac la-
beri, labori ac potestati natura forma<vit.....
orecium gra,uares la. oran. ra.....
proximitas tua i..velocitatem tuam....

....bár magas helyen forgolódasz, s ide inkább, harci szerencséd, mint szárnazásod révén jutottál, mégsem fedezhető fel semmi, amit titkolni szeretnél: általában mindent úgy teszel, mintha tudnád, hogy az egész közvélemény szeme előtt és bírálatának kitéve történik az, amit cselekszel. |Titkolják csak dolgaidat azok, akikre szégyent hozna, ha tetteik nyilvánosságra jutnának! Igazában nem tekinthető az emberekkel való jó kapcsolat jelének a tulságos titkolódzás, és egyébként is hiába bujkálnak bíráik elől a vétkesek: mert mit ér az, hogy más nem tud bűneikről, ha egyszer gyötri őket a büntudat? Jöjjenek csak hozzánk bátran bírónak, akik akarnak, |mint az erkölcs és erény szigorú őrei, nemcsak a mi Catóink, hanem Spárta és Athén külföldi hírességei is: nem fognak találni egyetlen egy időpontot, egyetlen egy napot, egyetlen egy órát sem tevékenységedben, amelynek ne kellene csodálattal adózniok. |Hiszen Számódra a fekhely a meztelen szikla, vagy a vékony takaró a gyepen: éjszakáid virrasztásban, nappalaid kemény munkában telnek, s kellemes dolgok helyett a katonaelet viszontagsága jutottak osztályrészedül; páncéled nem annyira védelmedre, mint inkább mindennapi öltözetedül szolgál, mint ahogy az étkezés sem fényezés számodra, hanem haditanács: végül a kardot, |amellyel mások csak felövezik magukat, Te állandóan forgatod. És nem értelmetlenül formált Téged a természet vidámságra és küzdelmes erőfeszítésre, engedelmességre és parancsolásra egyaránt alkalmassá.....

desunt fere 4 versus

p. 273

frag. I B

facilis lectu;

in initiis desunt

fere 6-8 litterae

.....na tentorio in acquum qgu.

.....tentorium ducit. tunc si quid a bellis

vacat, a>ut situs urbium aut angustias montium

aut vasta> camporum aut fluminum transitus aut

5 viarum> spatia metiris atque ibi quis pediti, quis

equiti> accommodatior locus, quis excursui

aptior, qu>is receptui tutior, quis stationi uberi-

or, expl>ras, ita ad bellum proficit etiam ipsa in-

tercaped>e bellorum. iam vero praeter Mar-

10 tias laud>es cuius tanta in consiliis alacritas, in

iudici>is severitas, in conloquiis mansuetu-

do, in vult>u aequalitas, in ira brevitās, in amore

diuturn>itas? o fortunatissimum orationis

meae te>mpus: vera me dicere omnes fatentur.

15 querunt>ur hactenus me de artibus tuis aliquanta

enisisse>. et quidem multum dicture obest igno-

rantia: d>ebet nosse quem loquitur, nec sola

illa de v>iris fortibus praedicanda sunt quae pu-

blica fa>ma denuntiat, nam et cum victoria per-

sonat sena>tum, designatur hoc nomine quidquid

centuli>t favens fortuna bellerum: non tamen

sic audie>ntum impleat animos, ut si ipsa itinera

atque moli>mina et imago certaminum et vulnera

et exit>ia et hostili caede pulvis cruentatus...

...Ha a harcok szünetében egy kis szabad idő akad, akkor vagy a városok fekvését, vagy a hegyszorosokat, vagy a tágas mezőket, vagy a folyók átkelőhelyeit, vagy éppen az utak hossz- 5 szát méred fel magadban, és azt fürkészed, hogy melyik hely alkalmasabb a gyalogságnak, melyik a lovasságnak, melyik megelőbb a támadásra, hol lehet biztonságosabban visszavonulni, hol legjobb tábort ütni. Így háboruidat szolgálja az is, ha szünetelnek harcaid.

[A harci érdek mellett ugyan kiben egyesült volna is még 10 mennyire fürge észjárás a tanácskozásokon, ilyen igazságos szigor az ítélkezésben, ilyen nyájas módor a társalgásban, ilyen nyíltság az arcvonásokon, a haragban ilyen gyors békülékenység s a szeretetben ekkora kitartás?

Mennyire szerencsés időben mondom el szónoklatomat: hiszen nincs, aki el ne ismerné, hogy igazat mondok, sőt inkább arról 15 panaszkodnak, hogy tetteidből egyet s mást nem is említettem. Valóban engem, bár sokat szeretnék mondani, akadályoz ebben bizonyos fokú tájékoztatlanság, hiszen nagyon jól kell ismerünk azt, akiről beszélünk. Nem csupán azokat a dolgokat kell elmondanunk a vitéz férfiakról, amelyeket a közvélemény szájára vett. Amikor a győzelem híre tölti be a senatust, a vezért 20 ugyanis kitüntetik mindazzal a címmel, amit csak a kedvező harci szerencse hozhat: ez mégsem tesz olyan mély benyomást a hallgatókra, mint ha magukat a meneteket, az erőfeszítéseket, az ütközetek képét, a sebesüléseket, a halált és az ádáz öldökléstől véres port is a hallgató szeme elé tárják...

...békés gyülekezetébe fogadott a senatus, a Te érdeneid
dicsőítéséért Róma a császárral együtt maradandó ércből mintáztat-
ta meg szobromat, s végül mindezekért nemrég a legnagasabb tiszt-
ség címére méltatott engem a kelő nap fényességéhez közel élő|
5 uralkodó. Mert megértette, hogy milyen odaadással enliteném a
férfi tetteit, ha jelen lenne, én, aki távollétében nem hallgat-
tam érdemeiről.

Már most ítélj meg magad, ó győzhetetlen vezér, nekkora ju-
10 talom jár Neked, aki megtetted mindazt, aminek pusztá elmondásá-
ért nekem ekkora megtiszteltetés jutott osztályrészül. |Téged nem
valami közönséges jutalom és nem másokéhoz hasonló kitüntetés
vagy valami szokásos dicsőítés illet meg. Jó lelkiismereted min-
denesetre megjutalmaz Téged: hiszen a jó cselekedeteknek legfőbb
gyümölcse azok megtételében rejlik, s e férfierények valóban méltó
15 jutalom csak önmagukban lelhető fel. |Igy tehát akár én, akár
mások, akik efféle beszédek írásával foglalkozunk, valahányszor
a Te tetteidről szólunk, vagy saját képességeinket csillogtatjuk,
vagy mások kívánságának teszünk eleget. Te önmagad erejére tá-
20 maszkodsz, önmagadra tekintesz, |és önmagadon kívül nem keresel
követendő példaképet. Még sincs egyetlen egy ország, egyetlen
egy vidék, egyetlen egy nyelv sem, amely nem a Te dicsőítésedtől
visszhangozna. Utban Thracia felé vettük hírét annak a diadalnak,
amely a Te terveid alapján jutott Rómának osztályrészül a hispania
és galliai provinciákban...

desunt fere 4 versiculi p. 269

difficilior lectu

frg. II B t>uilaestimator es, quam enormis ubique et quam
i>nsueta gratulatio sit, cum aliquis index de ac-
t>ibus tuis secunda loquitur, praeter id enim quod
i>n te mundi amor consenat, quem probasti, tum
5 i>n successibus tuis veritas ipsa delectat: nemo
enim de fama dubitat quotiens vicisse te munitiat.
D>olatus ego in augusti litoris sinum, qua Salonas un-
per anfractus terrae prouum pelagus /usque
inlabitur, nactus sum quendam qui se tuis re-
10 centibus gestis interfuisse memoraret.
"Gotherun" inquit manus universa cum rege
exierat Romana populatum, hoc ut dux comperit"
i>am non expectavi ut diceret: progressus est, na-
num contulit, neque enim haec a te acta dubitabam,
15 quacsivi statim, ubi qualiter quantosve fudis-
ses, tunc ille: ad mentem inquit quem Celubra-
rium quasi praescia vocavit antiquitas (in eo
enim nunc rei publicae venena prestrata sunt), maxima
hostium partem improvisus, ut solet, neci dedit
20 f>usisque peditum copiis, quae plurimae erant, ipse
p>alantes turmas persecutus stantes rebare,
f>ugientes alacritate compressit, nec multe
p>est rex ipse cum reliquis copiis suis adfuit
d>efixusque horrere subito calcata prope cadavera...

...Látnod kell, bármennyire szerényen szoktad megítélni önön
kiválóságodat, hogy milyen rendkívüli és mennyire szokatlanul nagy
az örömujjongás mindenütt, valahányszor valaki kedvező híreket mond
el tetteidről. Szenélyedet, mint tapasztaltad, az egész világ 5
szeretete övezi, | s ehhez jön az öröm, hogy sikereid mind való-
diak; senki sem kételkedik a hír megbízhatóságában, amikert azt
hallja, hogy Te győztél.

Elkerülve a császári tengerpart öbléhez, a merre a száraz-
föld kanyarulatai következtében egészen Salenáig nyúlik be a ten-
ger, találkoztam valakivel: | ez említette, hogy maga is részese 10
volt legutóbbi hadi tetteidnek. "A gótok egész hadserege királyuk-
kal együtt kivonult a római földek pusztítására, amint ez a ve-
zér tudomására jutott" mondotta, de én már ~~nem~~ is vártam, hogy
tovább folytassa; Stánadott, és megütközött", mert egyáltalán
nem kételkedtem abban, hogy Te ezt cselekedted. | Tüstént azt kér- 15
deztem, hol, hogyan és hány ellenséget győztél le. Akkor ő így
szólt: "A hegynél, amelyet mintegy a jövőt előre megsejtve
Colubrariusnak nevezett el a régi kor - mert itt semmisült most
meg az államot fenyegető halálos mérge -, az ellenség legnagyobb
részét váratlanul, amint szokta, a halálba küldte. | S miután a
nagy számú gyalogos csapatokat szétszórta, a gyorsan mozgó lovas 20
egységeket szenélyesen vette üldözőbe: ha helytálltak erővel, ha
megfutamodtak, gyorsasággal kerekedett föléjük. Nem sokkal ezu-
tán maga a király jelent meg maradék csapataival, és a letiport
holttestek mellett a hirtelen rémülettől földbe gyökerezett...

/P A N E G Y R I C V S II/

/PRAEFATIO/

p.257
initia p.
272;satis
bene le-
guntur

periit fere tota cum foliis quae antecedeabant

si hic litterae excusandae sunt.

E/X/P/L/I/C/I/T/ . P/R/A/E/F/A/T/I/O

;;;;;;;;;;;;;

Danuvii cum pace redit Tanninque furore

exiit et nigro candentes aethere terras

Marte suo curuisse iubet: dedit otia ferro.

Caucasus et saevi condemnant proelia reges.

5 addidit hiberni famulantia foedera Rhenus
orbis et Hesperiiis flecti contentus habenis
gaudet ab alterna Thybrin sibi crescere ripa.

lustrat Arenoricos iam mitior incola saltus,
perdidit et mores tellus adsuetaque saevo

10 crimine quaesitas silvis celare rapinas
discit inexpertis Cerereum committere campis
Caesareoque diu manus obluctata labori
sustinet acceptas nostro sub consule leges
et quamvis Geticis sulcum confundat aratris

15 barbara vicinae refugit consortia gentis.
hinc quoque, Tyrrhenis qua fluctibus ina resultat
Gallia et aërii conscendens ardua montis
limite nimbo terrarum perstringit Hiberas,
nil nostri iam iuris erat. sed belliger ultor

20 captivum reseravit iter clausasque recepit
expulso praedone vias populosque relictis
urbibus et sociis confinia reddidit arvis.
undique iam Scythicis erepta furoribus hostem

desunt fere duo versus

p.257:
initia p.2
satis ben
leguntur

...a Dunát megbékítve tért haza, a Don dühét lecsendesítette, parancsára a sötét égből alatt hótól csillogó földek nem hadakoztak tovább: nyugodni hagyta fegyvere vasát a Kaukázus, és a narcona királyok most már elítélték a háborút.

|A Rajna a hideg északi földdel engedelmes szövetségessé 5
vált: elégedett, hogy Itália gyeploi irányítják, s örvend,
hogy mindkét partján a Tiberis hatalmas nő.

Aremorica lakója is szelidebben járja már hazája hegyoldalait, a föld népe, amely bűnös kegyetlenséggel rablott zsákmányt rejtett erdőibe, |most felhagyott eddigi szokásaival, s újra tanulja hosszú ideig parlagon heverő mezőit gabonával bevet- 10
ni. A hódító Caesarral egykor^Y sokáig dacoló had most a mi consulunk idején aláveti magát törvényeinknek, és bár gót szántó-
földekkel keveredik barázdája földje, |a szomszédos barbár nép- 15
pel nem vállalja a sorsközösséget innár.

Gallia innenső oldalán is, ahol a tengerpart a tirrén hullámoktól hangos, s a meredeken égbe nyúló hegyek az ibér föld határán a felhőket érintik, semmi sem maradt már a mi fennhatóságunk alatt. De aztán jött a fegyveres megtorlás, |ujra 20
megnyitotta az elfoglalt utakat, elűzte a rablókat, ezzel visszavette a megszállt közlekedési vonalakat. Ujra lakókkal teltek meg az elnéptelenedett városok, s hiveink földjei visszazakapták korábbi határaikat.

S miután már mindenfelől megszabadult Róma a szkiták bosszúharci dühétől, ellenséget....

- insessor Libyes quamvis fatalibus armis p. 258,
25 ausus Elissaei solium rescindere regni fines p.271:
milibus Arcteis Tyrias compleverat arces. optime legun
nunc hestem exutus pactis prioribus arsit tur
Romanam vincere fidem Latiosque parentes
adnumerare sibi sociamque intexere prolem.
30 sic tranquilla togae recipit dum praemia ductor
pacatamque iubet lituos nescire curulem,
ipsa triumphales habitus mirantia passim
bella dedere locum. Scythici invat axe subacto
cardinis arcanis lustrare securibus urbem.
35 ipse pater Mavors, Latii fatalis origo,
festa ducis socii trubicus non impedit armis:
tela dei currusque silent vacuique iugales
pabula Rhiphaeis retegunt abstrusa pruinis.
exarmat Bellona cenas galanque remittens
40 pulvereum glauca crinem praecingit oliva
cristatamque docet foliis mansuescere frontem.
hanc tot bella tibi requiem, Romane, dederunt:
Pax armis accita venit, Victoria semper
ductoris sociam traxit praelata curulem.
45 post laures rediere togae meritumque secuti
alta triumphorum relegunt vestigia fasces.
nec certare valent: vincit sua praemia virtus
successumque labor superat. quae munera Fati
acta viri pensare queant? an nomina rara...

desunt fere 2 versus paginae

25Libya elrablója nem riadt vissza végzetes fegyverei-
vel magához ragadni Elissa egykori birodalmának trónját: északi népének ezreivel szállta meg a tyrosi alapítású várakat. Am azután levetkezte ellenséges magatartását, s most már attól a vágytól ég, hogy Róma szövetségét mentül szorosabb kötelekkel biztosítsa magának: latin rekonságra vágyik, s szövetségese leányát kívánja családjába venni.

30 | Hadvezérünk így most visszatérhet a kitüntető békés hivatal elnyerésére, s nem engedi, hogy csatakürtök hangja zavarja meg tisztségviselése nyugalnát. A háberuk is, bár különben a triumfáló parancsnok díszes öltözkén csüggnék, most mindenfelé önként adták át helyüket a békének. Öröm az északi szkita táj népeinek leigázása után a békés hivatal jelvényeitől kísérve járni a Várost.

|A latinok végzet adta őse, maga Mars atya sem zavarja meg ádáz fegyvereivel kedves hadvezére ünnepét, csendben nyugszik az isteni fegyverzet és harci szekér, s a paripák kifogva legelészik a Rhiphaeus hegy hófedte fűvét. Leteszi fűrtjei harci díszét, a sisakot Bellona, |perlepte haját kékes-
40 zöld olajággal koszoruzza, s homloka sisakforgó helyett most lombkoszorú viseléséhez szokik.

Ez a zavartalan nyugalom sok sok háberu árán jutott osztályrészedül, római polgár, a fegyverek hozták meg a békét, a hadvezérünk békés hivatali működését mindig katonai győzelem előzte meg. |Mindig harci habérek szerzése után került sor a békés toga felöltésére, s diadalmenetek nyomán
45 járt a háberus érdemet jutalmazó tisztség elnyerése. Persze a jutalom nem ér fel maradéktalanul az érdemmel: a férfias harci erény felette áll az érte kapott kitüntetésnek, s küzdelem erőfeszítése a rákövetkező elismerésnek. A sorsnak ugyan milyen ajándéka jutalmazhatná méltón a férfi hőstetteit? Vajon különleges címek...

intercidit unum folium i. fore 56. versus et p. 268 f.
versus 4

p. 268
optime
legitur

- 50 A..... et Nili populis pleratus /Osiris.
despiciunt: sic cuncta mei revere/ntia regni
alterna sub sorte perit: depellin/ur undis
nec terris regnare licet, nec inulta /feremus
haec tamen et nostris aderit sens ius/ta querellis.
- 55 elician summo gentes aquilone r/epostas
Phasiaceque pavens innabitur hospit/e Thybris.
confundam populos, regnerum feede/ra rumpam.
nobilis et nostris miscabitur aula /procellis.
haec ait et pigres zephyris invecta t/riones
- 60 nubila Rhiphaei penetraverat algida /mentis.
hic curva sub rupe sedens crude/lis Enyo.
texerat annexa refugum sub pace f/urorem.
huius luctus erat, quod sit sine lucti/bus orbis:
laetis maestis gemit, squalant infer/mia taetris
- 65 ora situ siccique rigent in veste crue/res;
dura supinato pendent retinacula /curru,
languet apex galeae, clipei nec trist/is in orbe
lux rubet et totae percunt mucroni/bus hastae,
haec ubi diva necens liquide de trami/te cernit,
- 70 desilit et tali residen licet excitat o/rsu:
quis miseros, germana, tibi saepe ob/ruit artus
pace sub immensa? quoniam tua pecto/ra.....
mersit iniqua quies, inopes tua classi/ca.....

".....és a Nilus népeitől siratott Osiris

50

Megvetnek, a sors változása folytán hatalmanat nem tisztelik: elűztek a tengerekről, s a szárazföldön sem uralkodhatom. An ezt nem hagyom bosszútlanul, s jogos panaszaimat orvosolni a végzet is segít. / Előcsalom észak távoli népeit, s a félelemtől remegő Tiberis hátán a phasisi idegen hajózik 55 majd. Egymásra zudítom a nemzeteket, a birodalmak közti szövetség szálait széttépem, és a fényes udvart is feldulja az általam kavart vihar." - Így szólt, aztán a zefirok hátán a Göncöl alig mozgó csillagai fölé indult, / s a Rhiphacus hegy 60 jéghideg felhői közé ért.

Itt egy öblös sziklabarlang mélyén ült a kegyetlen Enyo, 59 keblében a béke hosszú évei alatt kényszerűen visszafejtett düh. Gyászosnak érezte, hogy gyász nélkül él a föld, s a világ öröme láttán busan sóhajtozott. Csuf arcán förtelmes szenny, / és elhanyagoltság, ruháján mocskos alvadt vér. 65 Felfordulva fekszik kocsija, lóg róla a súlyos szijazat, csúcsos sisakja használatlanul hever, komor kerek pajza elvesztette fényét, dárdáinak nyelét korhadás, hegyét rozsdá enésztí.

Megpillantja őt az Ártás istennője a paradus égi ösvény- 70 ről, / leszáll hozzá, s így kezdi buzdítani csüggedt tespedésbe merült nővérét: "Micsoda szörnyű kábulat bénította meg tagjaidat, nővérem, e mérhetetlenül hosszú béke idején? Mután elbódította lelkedet a számunkra oly bántó békeség, a tehetetleneket a te csatakürtjeid..."

desunt 4 vel 5 versus

p. 267.

bono legitur

- indue mortales habitus, toge casside <vultus,
75 coga truce>s in bella globos Scythicasque pharetras
egerat i>gnotis Tanais bacchatus in oris.
auratas con>sterne donos et aperta metallis
culmina, qua>e toto Latii conspexinus orbe:
fulgentes i>n tela ruant: gravis ardeat auro
80 balteus, a>uratae circumdent tela pharetræ.
aurca cri>spatis insidat lamna lupatis:
incendant> gemmae chalyben ferroque micantes
fulgens a>uratis facibus lux induat onses.
moenia n>ulla tuos valeant arcere fureres:
85 gontes at>que tremant furialia murmura reges.
tun super>es terris atque hospita numina pelle:
ture suo p>opulare deos et nullus in aris
messis od>oratae fatus strue palleat ignis.
ast ego te>cta dolis palatia celsa subibo.
90 maioru>n mores et pectora prisca fugabo:
segnes at>que simul nullo discrimine rerum
laudentur> fortes nec sit reverentia iustis
spretaque n>eglecto pereat facundia Phoebæ,
indig>nis contingat honos et pondera rerum
95 non virt>us, sed casus agat tristisque cupido
cordibus et> saevi demens furor aestuet auri.
non tamen> haec sine mente Iovis, sine numine summo...

75 |...öltse halandó külsőt, takard sisakkal homlokod, tüzelj
háborura vad hordákat, s a Dön-vidék alig ismert tájai tombolva
ontsák a tegzes szkitákat. Döntsd le az arany palotákat s az
ércfedte tetőket, amelyeket Latium egész birodalmában látha-
80 tunk. Ragyogjanak fegyvert öltve a harcosok, csillogjon az
aranytól sulyos óv, |aranyozott tegzek takarják a nyilakat,
aranylenez borítsa a hajlitott zablákat, drágakövek szikrázza-
nak az acélon, s a csillogó vasú kardpengéken aranyos fény
85 lángoljon. Ne legyen fal elég erős dacolni vad dühöddel: | né-
pek és királyok remegjenek iszonyú hangod hallatára. Riaszd
el a földről az égieket s minden békés istent; foszd meg őket
a tiszteletükre égetett tönkjéntől, s illatos áldozati kalácsok
lángja ne lobbanjon az oltárokon.

En pedig ravasz csellel leplezve magam a magas palotában
90 lopódzom. |Elfeledtetem ott az ősi erényt s vitézséget. Pipó-
gyáknak és derék férfiaknak megkülönböztetés nélkül, egyformán
jusszon dicséret, ne övezze tisztelet az igazságos embert, tűn-
jön el az ékesszólás, senki se művelje Phoebus e művészetét.
95 Méltatlanoknak osztályrésze legyen a tisztség s kitüntetés; | a
legfőbb ügyekben ne a kiválóak, hanem a vak véletlen szava dönt-
sön, s a szivekben eszeveszett mohóság és kiméletlen aranyéh-
ség forrjon. De mindezt Jupiter elhatározása nélkül, a legfőbb
istenség hozzájárulása híján még sem..."

interciderunt 2 folia i.fere 110 versus et p.262 fere 4 vers

sus p.262

initia p.26

"...et placidus sub pace pudor. ~~non~~ preelia ~~mandet~~, ^{non bene le}
^{guntur}

sed gerat et priscis instauret fata triumphis.

100 quem ~~non~~ praeda decens aurique insana cupido

cogat inexhaustis animum permittere curis,

sed ferri laudandus amor Latique cruoris

indecilis iugulisque madens hostilibus ensis

indomitum mitemque prebet". nec vota cadebant

105 in dubium notumque fuit quem posceret Orbis:

Aëtium coniunctus amor populiue patrumque

et procerum mens omnis habet, nec dicere nussant,

sed petiere palam, iam quod sententia mundi:

cunctorumque fides nullis aucteribus ambit,

110 Fata iubent: aderat studiis invitque faverem

nota viri virtus et magni gloria patris.

nam clare genitore satus - sed ferto parontem

caedibus Arctoia et iusta sorte petitum

callidus et falsa tectus prece perculit ensis

115 mercatum vita leti decus: haut secus olim

pugnaces Fabii patria pro gente cadebant

et Decius, prope lucem qui fine refudit,

sed famam sine fine tenet, nam mortis amorem

pensat laudis honor - tanti sibi conscius heros

120 sanguinis emeritum praestantibus innovat actis

"...és a csendes szerénység béke idején.

Nem másra bizná a háborukat, hanem maga vezetné, s győzel-
mei nyomán régi dicsőséges sorsunk támadna fel újra. Őt nem
100 a zsákmány ösztönözné, | s nem az esztelen pénzvággyal készítené
arra, hogy mérhetetlen sok gondot vállaljon magára, hanem fegy-
vere becsületének szeretete. Latin polgárok vére nem, csupán
az ellenségé öntöznék kardját, s ez bizonyítaná, hogy legyőz-
hetetlen és ugyanakkor jámbor."

105 E kívánságok nem hagytak kétséget, | ismeretes volt, hogy
ki az, akit az egész birodalom óhajtott: a nép és az atyák sze-
retete, s az előkelők minden gondolata egybehangzóan Aetius-
ra összpontosult. Nem is haboztak kimondani ezt, nyíltan han-
goztatták kívánságukat. S amit a közvélemény és az általános
110 bizalom, anélkül hogy bárki befolyásolta volna. egyértelmű-
en akart, | azt diktálta a sors is.

E kívánságoknak kedvezett, és népszerűségén kívül mellette
szólt a férfi közismert kiválósága és nagyszerű atyjának hir-
neve. Mert jeles szülőtől származott. Am atyját, akinek az
északon folyó öldöklő harcok vezetése s ezzel őt méltán meg-
illető tisztség jutott osztályrészül, egy álnak és kérés ü-
115 rügyével magát leplező merénylő kardja döfte le. | Élete vesz-
tével halála szerzett neki dicső nevet. Ugyanigy a hazáért
estek el egykor a bajnok Fabiusek és Decius, akinek korai el-
mulása elmulhatatlan dicsőséget hozott, halálraszántságáért
felejtethetlen tettének híre jutalmazza. Kiváló származása
120 tudatában | érdemes atyja nyomdokába lép nagyszerű tetteivel
a hős...

desunt 4 vel 5 versus

p. 261

fines p.268.

bene leguntur

- ut vix prona novis erexit gressibus era
primaque reptatis nivibus vestigia fixit.
mox iaculum petiere manus lusitque gelatis
imbribus et siccis imitatus missile lymphis
125 temptavit pugnas tenerosque ad proelia ludos
imbuit et veras iam tunc respexit ad hastas.
nec mora, cum Scythicis succumberet ensibus orbis
telaque Tarpeias premerent Arctoea secures.
hostilem fregit rabiem pignusque superbi
130 foederis et mundi pretium fuit. /hinc nodo voti
rata fides, validis quod dux prenat impiger armis
edemuit quos pace puer/ bellumque repressit
ignarus, quid bella forent, stupuere feroces
in tenero iam membra Getae, rex ipse verendum
135 miratus pueri decus et prodentia fatum
lunina primaevae dederat gestare pharetras
laudabatque manus librantem et tela gerentem
oblitus quod noster erat, pro nescia regis
corda, feris quanto populis discrimine constet
140 quod Latium decet arma ducen! sed nomine natum
nuncupat et mavult naturae dicere pignus
quam pacis, tali teneros sub indice primum
gaudebat studiis flammare ferocibus annos...

...Még alig tanulta meg felegyenesítve tartani fejét, alig tette meg első lépéseit, alig hagyta kicsiny talpa nyomát a hóban, amelyen eddig csak mászni tudott, kezei máris a dárda után nyultak: a megfagyott esővízzel játszott, jégcsapokkal utánozta a dárdavetést, | ésütközeteket próbálgatott; 125 már a gyermekjátékok közben a leendő harcokhoz edződött, már akkor igazi dárdák kötötték le figyelmét.

Nem sokkal később, midőn a szkita kardok csapásai alatt nyögött a földkerekség, s az északi barbár népek fegyverei fenyegették a római hatalmat, ő vetett véget az ellenség dühögésének, ő vált a gőgös | ellenféllel kötött szerződés zá- 130 logává. Innen datálódik az a híven valóra váltott fogadalom, hogy mint hadvezér erélyesen tartja majd féken erős fegyvereivel azokat, akiket gyermekkorában egy békekötés tuszaként szerelt le. Akkor neki volt köszönhető a háború befejeződése, pedig nem tudta még világosan, mi is a háború.

Gyermek volt csak, s a vad geták máris megbánulták alakját, mozgását. | Királyuk maga is csodálta a fiu tiszteletet 135 ébresztő szépségét s kiválóságát; csodálta szemeit, amelyek tekintete szinte sejtette jövőjét. Ajándékként gyermeknek való tegzeket viseltetett vele, és dicsérte, anint kezét lendítette, ahogy fegyvereit hordta. Ilyenkor nem is gondolt rá, hogy a gyermek közülünk, rómaiak közül való. Nem sejtette a király, mily nagy veszélyt idéz a barbár népekre azzal, | hogy a leendő latin vezért fegyverforgatásra tanítja. Fiának szólit- 140 gatta, s inkább szerette volna édesgyermekének tekinteni, mint a béke zálogaként hozzá küldött túsznak. Ilyen vezető keze alatt eleinte lángoló örömmel töltötte gyermekéveit szilaj harci gyakorlatokkal...

desunt duae paginae i. fere 56 versus

p.271

optime legitur

- Teutonicum Latiis hostem cum ste/rneret armis
145 tunc ad bella rudem nec adulto ma/rto probatum;
ille tamen magnis opibus Remaque vire/nte
Gallica bis quinos certamina traxi/t in annos
et senior post bella redit, nunc glo/ria maior.
quod iam barbaricae mutatos seni/ne terrae
150 et bellare pares, uno quod tempore /cunctos,
quod clausas castris hostes supera/vit et arces,
quae quondam victoris erant, hic dext/ra recepit
magnanimi luctata ducis. nam claustr/ra tegebant
et turritus apex ingestaque moenia c/elli
155 naturam cumulante manu, nec signi/fer unus
illic, turba fuit, longo sed tempore c/astris
barbaries iunctis occasum miscui/t ortu.
stat clipeis vallata cohors, hastilia /torquens.
ense minax velucrique nocens per in/ane sagitta,
160 nobile non animis, sed non ignobile /factis
vulgus: inaequali iustus Mars sorte /peremit-
invis hinc vertex manibusque et moenibus /horrens.
inde ducis virtus bellum donitu/ra per artem.
ergo innite fremens coniuncto ro/bore miles
165 naturae certare parat, cadit agmin/e caesa
silva ferax: nudi mirantur sidera /fontes
ignotumque vident montana cubilia /caelum.
textitur in turres abies et vincere /muros
iussa remittentes exterret culmin/e pinnas.
170 horribi/les crevere viae, quas, vique/manuque

desunt fere 2 versus

145 ..midőn az akkor hadviselésben még gyakorlatlan és a fej-
lett hadművészetben járatlan teuton ellenséget legyőzte latin
fegyverek erejével. Abban az időben Róma virágkorát élte, és
hatalmas erőforrásokkal rendelkezett, mégis vezérének tíz hosz-
szú esztendeig tartott a háboru, egy egész évtizedet öregedve
tért haza a harcokból.

A mostani diadal több okból is dicsőösebb: az ellenségek
150 erősebbé váltak barbár földről jött nemzetségekkel; a hadművé-
szetben egyenrangú ellenfelekké fejlődtek: a hős vezér harcos
jobbja valamennyiüket egyszerre verte le, pedig táborerődök
védték őket, s várakat kellett megvívni, amelyeket egykor a győz-
tes emelt. Sáncok, csúcsos tornyok s a dombra hordott falak ol-
155 talnazzák őket: a természetadta védett helyet emberkéz tette
még ellenállóbbá. Ama régi háboruban nem egyetlen zászlót követ-
tek, szanaszétszórt csoportok, rendezetlen csatározásfelyt;
ám idő multával a barbárság táborai egyesültek, összefogott nyu-
gat és kelet.

Pajzssor védi sáncként a keményen helytálló csapatot: ha-
jitják a dárdákat, fenyegetően sujtanak a karddal, pusztítanak
160 a levegőben süvöltő nyilakkal. E tömeg tettei nem nélkülözik
a harci dicsőséget, legyenek bár szándékai még olyan dicstele-
nek; ám végül szerencsétlen sorsra juttatja őket az igaz ügy-
höz szegődő hadiszerencse.

Egyik oldalt megközelíthetetlen csúcs, rajta meredek falak
és harcosok állnak: másik oldalt a kiváló vezér, aki hadművé-
szettel kerekedik felül a háboruban. Katonái fenyegető csata-
165 kiáltások közepette egyesült erővel készülnek a természetes e-
rőd bevételére.

Sorban hullnak le a vadon erdő fái: a lombtakaró eltüntével
a források ámulva nézik a csillagokat, s az erdei vadak rejte-
kei megpillantják a sosem látott eget. Tornyokat ácsolnak a fe-
nyőből; ezek, a falak ostromára rendelve, tetejükkel az ellen-
170 séges kőpárányokat fenyegetik. Félelmetes utak épülnek, ane-
lyeket erővel és kézzel....

p. 272
difficillima lecta,
usu detrita et ne-
dicamentis male
habita

.....us longis in caelum molibus urget
aeriis/que iubet socios consistere castris.
iam nullu/s sine Marte dies, nox omnis in armis,
tunc latet/ obscuras bellatrix pinna per umbras
175 illatu/ra neces et mors incerta tenebris
dinev/et indubia quamvis sub sorte cruorem.
ancipiti /gnaros fatorum lumine cursus
avia te/la regunt et letum errantia portant.
ianque sub/actorum bello pars magna reorum
180 dedere/se tardata <p/a/r>at sensinque recepta
detrect/are minas et iam discordibus armis,
dum pars b/ella gerit, veniam pars pescere gestu,
pars prope/rare fugam, donec penetrata labore
longe vi/ctrices hauserunt moenia flammae
185 proeliaque op/tatam en victis dant ultima fanam,
qui saevo sub/ Marte cadunt, sed carmina tandem
sancta c/ruentates vertant ad foedera cantus:
semper/ bella sonant, semper memorabitur hostis.
pax sat la/udis habet, cui tot praemisimus arma:
190 pax mun/di longaeva salus, qua vindice tutam
exere/ent elementa fiden, qua comprimit undas
Vulcanu/s nectisque vices lux alma recendit.
Phoebe n/ec siccas urit Titania terras:
pax popu/lis quae iura dedit, quae condidit urb
195xit Latium post bella Quirini /bes
.....c.ato animam virtute Quirinum
.....sus geminos oris nunc m...

deest finis

....égbe nyúló építményekkel szorongatja, és társait fenn a magasban állítja örhelyeikre.

Egyetlen nap sem mulik már el harc nélkül, s fegyverben töltenek minden éjszakát. Ilyenkor az éji homályban láthatatlanul hozza a pusztulást a harci nyilvessző, | és a sötétben 175 bizonytalanul, bár nem kétséges sorsrendelésből ontja a vért a halál. A derengő félhomályban végzet-szabta pályán repülnek az utat tévesztett fegyverek, s eltévedve is életeket oltanak ki.

Az ütközetben legyőzött bűnösök nagy része most már, / meg- 180 késve bár, de felkinálja megadását, s amint ezt az ellenfél apránként elfogadja, úgy hagy fel további harccal fenyegetni. Egy másik rész tovább, forgatja pátító fegyvereit, ismét másik taglejtésekkel kér kegyelmet; vannak olyanok is, akik gyors futásban kezdenek. Végül a hosszú, fáradságos küzdelemmel megvivott falakat a győztesek kezétől gyújtott lángok emésztik el, 185 / s amit kívántak, a hősi katonahalál hírnevét elnyerték az utolsó összecsapások kegyetlen tusaiban elhulló csatavesztők.

De költeményünk forduljon most már a véröntás helyett a megbékélés felé. Ugyis mindig a háboruk zaja hangzik, mindig az ellenséget enlegetik, pedig dicsőséges az a béke, amelyet oly sok hadakozás árán nyertünk el. | A béke ad csak tartós 190 boldogságot a világnak; uralma alatt az elemek jóindulatában 190 is bizhatunk: a hullámokat Vulcanus tartja féken, az éjszakát az áldott fény váltja fel, s Phoebus napsugarai nem perzselik szikkadtra a termőföldeket. A béke, amely a népeknek törvényeket adott, amely városokat alapított...

|lett úrrá Latiumon Quirinus háborúi után... 195

D E C H R I S T O

Proles vera dei cunctisque antiquior annis,
nunc genitus, qui semper eras, lucisque repertor
ante tuam matrisque parens: quem misit ab astris
aequaevus genitor verbique in semina fusum
5 virgineos habitare sinus et corporis arti
iussit inire vias parvaeque in sede morari,
quem sedes non ulla capit; qui lumine primo
vidisti quicquid mundo nascente crearas,
ipse opifex, opus ipse tui, dignatus iniquas
10 aetatis sentire vices et corporis huius
dissimiles perferre modos hominemque subire,
ut possis monstrare deum, ne lubricus error
et decepta diu varii sollertia mundi
pectora tam multis sineret mortalia saeculis
15 auctorem nescire suum: te conscia partus
mater et attoniti pecudum sensere timores,
te nova sollicito lustrantes sidera visu
in caelo videre prius lumenque secuti
invenere magi: tu noxia pectora solvis
20 elapsasque animas in corpora functa reducis
et vitam remeare iubes: tu lege recepti
muneris ad manes penetras mortisque latebras
immortalis adis: nasci tibi non fuit uni
principium finisque mori, sed nocte refusa

Krisztusról

Isten valódi gyermeke, minden időknél idősebb, aki most született, pedig mindig voltál, már világra jöttöd előtt a világ alkotója s benne saját anyádé is. A csillagos égből küldött le a veled egyidős Atya, és úgy rendelte, hogy az ige ternékenyítő magjaként szüzi ől lakója légy, esendő emberi testbe vezessen utad, s kis perhüvely hajlékában időzz te, akinek befogadására bármekkora tér sem lehet elég tágas hajlék. Te már a legelső napon láthattad mindazt, amit a világ létrehozásával magad alkottál, teremtőként teremtményedet, s mégsem érezted önmagadhoz méltatlannak a mulandó léttkínzó viszontagságait megizlelni, a halandó test lényegedtől idegen törvényének alávetni magad s emberre válni, csak hogy megláttasd az istent, s ne gátolja még sok századon át teremtője megismerésében a halandók lelkét beteládozó tévelygés és a forgandó világ csalóka látása. 5 10

Szent elhivatottságodat érezte meg születésed előtt anyád, ennek előérzete riasztotta meg a nyájakat, ezt jelezte a mágusoknak, akik nyugtalan szemekkel kémlelték az eget, az új csillag feltűnte, s fényét követve rád is találtak. 15

Te oltozod fel a bűnös sziveket: te vezeted vissza az elszállt lelket a kinszenvedett testekbe, s ezekbe parancsodra visszatér az élet. Vállalt hivatásod útján járva leszállsz az elhunytak közé, és megjáród a halál sötét birodalmát, ha halhatatlan vagy is. Egyedül a te számodra nem jelentette a születés a kezdetet s a véget a halál: ennek éje elszállt, 20

25 in caelum patremque redis rursusque perenni
 ordine purgatis adimis contagia terris;
 tu solus patrisque comes, tu spiritus insons
 et toties unus triplicique in nomine simplex:--
 quid nisi pro cunctis, aliud quis credere possit
30 te potuisse mori, poteras qui reddere vitam?

te megtértél az égbe atyádhoz, és örök rendelés szerint 25
megváltottad a világot a bűnök mótelyétől.

Te önmagadban, az atyaisten lényének osztályostársaként s mint szentlélek mindannyiszor egy vagy, három néven egyetlen isten. Ki hinné rólad, aki képes voltál a holtat is feltámasztani, hogy magad másként szenvedhetél volna halált, mint mindenek megváltójaként?

K O M M E N T Á R

C A R M E N I és II

A carmen II 9-14 sorai a 439 augusztus 6-i eseményekre céloznak, ezen a napon nyerte el ugyanis Licinia Eudoxia az Augusta címet¹, azt a rangot, amelyet a császárnék általában első gyermekük születése alkalmával kaptak meg. Licinia Eudoxia anyját, Eudociát, II. Theodosius feleségét szintén első leánykájának, Eudoxiának a születése után röviddel emelték erre a méltóságra².

A carmen II tehát III. Valentinianus és felesége, Licinia Eudoxia első gyermekének, Eudociának a születésével hozható kapcsolatba. (A császári pár 437. október 29-én kötött házasságot³, 439. augusztusáig aligha születhetett meg második kislányuk, Placidia is.)

Ha a carmen I 17-18 verssorai ("hac...de prole") Eudociáról szólnak, ám a 19. sorral ("en nova iam suboles") a költő áttér az ifjabbik császári hercegnő bemutatására, akkor Merobaudes 440 körül, Placidia keresztelőjére írhatta ezt a költeményt. Ennél azonban valószínűbb az az interpretáció, amely szerint a két kifejezés ("prole", "suboles") ugyanarra az újszülött leánykára vonatkozik. Ebben az esetben könnyen elképzelhető, hogy a carmen I és II ugyanannak a ~~Ké~~ költeménynek a két töredéke, vagy legalább is egy alkalomra, Eudocia születésére illetve keresztelőjére komponálódott. A továbbiakban ezt a koncepciót tekintjük kiindulópontunknak.

Vollmer szerint az első költemény teljes egészében a carmen II-vel együtt egy császári hercegnő keresztelőjét írja le, és a családi ünnep valóságos jeleneteit ábrázolja. Így azonban lehetetlen megmagyarázni a carmen I 8. verssorát. Ezzel szemben elfogadhatónak találtuk a következő interpretációt:

A carmen I 1-16 sorai a ravennai palota ebédlőjét ⁵ díszítő, a császári család tagjait ábrázoló falfestmények vagy mozaikok közül ír le néhányat (v. 5-7: a császári pár, v. 7-8: a gyermek Valentinianus II. Theodosius kelettrómai császár színe előtt, v. 11-12: Valentinianus anyjával, Galla Placidiával, v. 13-14: nővérével, Iusta Grata Honorciával). E jelenetek egyikéhez másikához a költő reflexiókat is fűz (v. 9-10: nem hiába fordult Valentinianus Theodosiusához, az ő segítségével szerezte vissza a birodalmat a trónbitorló Iohannestól s vette feleségül később protektorának leányát; v. 15-16: utalás Honoria esetleges házasságára).

A mozaikdiszek leírása után a keresztelési szertartás közepes pontjában álló kis hercegnőt jeleníti meg a költő (v. 17-23). Ezután az ünnepi fényben ragyogó udvar (II 1-4) és baptisterium (II 5-8) képe villan fel. A gyermek születésén örvendező és Eudoxiát Augustává kikiáltó tömeg s a hódolatot fogadó uralkodó pár bemutatása zárja a költeményt (II 9-14).

Az I 1-16 és II 1-8 verssorokban szembeötlő az élénk színeket (különösen az aranyat) és a csillogást érzékeltető kifejezések, jelzők agyonhalmozása. Mindezzel nem csak a császári pompát igyekszik szemünk elé idézni a költő, és nem is csak az I. század óta oly annira kedvelt ekphrasis műfaj konvencionális vonásait követi, hanem a csillogás érzékeltetésének ezerféle variálása (a palota, a császár, Honoria etc.) a 4.-6. századi római és ravennai mozaikok ragyogó színeit, tüzes koloritját, szingargadságát s egyre gyakoribb aranyhátterét juttatja eszünkbe. (Az uralkodó arany szín mellett a ragyogó kék különböző árnyalatait alkalmazták a leggyakrabban.) ⁶

Carmen I

1-2 sorok:

A "mensae" szó jelentése itt valószínűleg "ebédlő" (triclinium). A "pictae" jelző a terem dekorációjára (mozaikok, festmények, márvány, biborszövet etc.) céloz.--- A császári palota védőszellemeinek (Genius és Tutela) és Concordiának az ábrázolásai az ebédlő ajtószárnyaira kerültek.--- "purpureique...laris": két interpretáció is lehetséges. Az első szerint az uralkodó császár színe, a bíbor magára a császárra, a ház urára vonatkozik és nem a lar-okra. De könnyen elképzelhető az is, hogy Merobaudes csupán a festmény vagy mozaik vörös színét akarta érzékelteni.

3. sor:

"aeternas... dapes": hiszen a császár maga és a hozzá tartozó dolgok "isteniek" azaz "örökkévalóak". (Diocletianus óta mindaz, ami a császárhoz tartozik, szent; pl. "sacrum cubiculum", "sacrum Palatium", "sacrae largitiones" etc..) Ezt az értelmezést támasztja alá a "bíbor" ("purpureus") jelző többszöri alkalmazása is. Van azonban egy másik lehetséges, bár kevésbé valószínű magyarázat is: esetleg az állandóan tartó, fényes lakomákra utalhatna Merobaudes.

5. verssor:

"ipse princeps": III. Valentinianus, nyugatrómai császár (425-455). "coniux": Licinia Eudoxia, II. Theodosius keletrómai császár (408-450) leánya.

7-8 sorok:

"terrarum veneranda salus": III. Valentinianusról mondja a költő, amint a császárportrékat viselő pénzekben is gyakran olvasható a "salus reipublicae" titulus; a III. Valentinianus által kibocsátott érmeiken⁷ a "bono reipublicae" olvasat található, ugyanigy

Iusta Grata Honoria plakettjén ⁸). --- A "novus exul" kifejezést Vollmer a trónbitorló Iohannesre érti. ~~Am~~ ezt az interpretációt lehetetlen elfogadni, egyrészt, mert az usurpatort kivégezték 425. májusában vagy júniusában ⁹, tehát nem volt "exul", másrészt pedig, mert sorsa a költemény megírása idején immár másfél évtizede megpecsételődőtt, tehát nem "novus". E sorok valószínűleg azt a jelenetet írják le, ahol a képzőművész a gyermek Valentinianust ábrázolta, akit Honorius anyjával együtt nem rég száműzött a ravennai udvarból ("novus exul") feltehetőleg ^{9a} valami udvari intrika ~~miatt~~ következtében és aki 423-ban Constantinopolisba menekült s itt patronusának, II. Theodosiusnak a jelenlétében ^{siratja} száműzetése és Iohannes trónbitorlása következtében elveszni látszó örökségét, a nyugatrómai birodalmat. ----

III. Valentinianus Augustusszá emelése (425) alkalmából Konstantinápolyban 426 körül kibocsátott aranyérme hátoldalán a két császár látható együtt, az egyik nagy, míg a másik (hat év körüli gyermek) kicsiny alak. Az éremábrázolás szintén II. Theodosiusnak a gyermek uralkodó feletti védnökségét illetve gyámságát sugallmazza ¹⁰. ----Itt kell megemlítenem Merobaudes prózai

panegyricusának egy passzusát (frg. II A 3-5), ahol a költő elmondja, hogy a keletrómai császár igen magas igen magas tisztséggel jutalmazta a poétát ("ad honoris maximi nomen evexit")

Aetius tetteinek dicsőítéséért. Nem tűnik azonban alaptalannak az a feltételezés, miszerint ^aMerobaudes, jó udvari költő szokása szerint, nem csak a fővezér Aétiusról és III. Valentinianusról s családjáról zengett dicsőhimnuszt, hanem a keletrómai császár is megkapta a neki kijáró hódolatot, ha nem önálló műben, akkor ilyen célzások formájában, mint itt is: "praeside nostro", "clara aula" etc. s ezt jutalmazta Theodosius császár azzal a megtisz-

telő címmel.

9. verssor:

"natura": születés, öröklött jog, a legitimitás.

10. verssor:

"toros": a szó^a itt a feleségül kért hercegnő körülírása;

"longinquos", mert Ravennától távoli konstantinápolyi udvarból ("clara aula") kérték a lányt.

11. verssor:

"sacra parens" III. Valentinianus anyja, Galla Placidia.

"placidi nati": szójáték a császár nevével (Flavius Placidius Valentinianus).

13-16. sorok:

"soror": Iusta Grata Honoria, III. Valentinianus nővére. Marcellinus krónikája szerint (ad an. 434) Honoria már 434-ben összeházaszott fivérével, miután kitudódott, hogy egészen intim viszonyt tartott fenn Eugenius nevű procuratorával, akit persze az udvar ezekután nem késlekedett kivégeztetni. Priscos és más források¹¹ szerint Honoria ellentétbe került családjával s kevéssel a hunok 451-es inváziója előtt egy gyűrűt küldött Attilának azzal a kéréssel, hogy legyen segítségére egy rákényszerített jegyesség felbontásában. Merobaudesnek Honoriáról dicshimnusz zengő verssorait nem íródhattak a hercegnő kegyvesztettsége idején. Másrészt, a források alapján, ide értve Marcellinus híradását is, az Eugenius-ügy és az Attilával való kapcsolatfelvétel között nem telt el hosszabb idő. Így elfogadhatónak találom Bury véleményét (Iusta Grata Honoria: JRS IX /1919/ p.1-13), amely szerint Marcellinus egy indictioval tévedett évkönyvében, amikor Honoriának öccsével való viszályát 449 helyett pontosan 15 évvel korábban, 434-re datálja. A való-

ságban a merobaudesi költemény keletkezésének az idején (439-440) Honoria még nagy tisztelettel övezett tagja a császári családnak. --- Vollmer megpróbálja összeegyeztetni a verssel a Marcellinus-féle adatokat: így szerint a 434-es botrány és száműzetés után Honoriát visszafogadta a ravennai udvar. Ám semmilyen, kibékülésre vonatkozó információval nem rendelkezünk, amivel alátámasztható lenne e hipotézis. --- Ami viszont valószínű, az az, hogy a császár veszedelmesen ambiciózus nővérének a házassága - Honoria husz-huszonkét éves lehetett akkoriban - napirenden levő s kissé kínos kérdés lehetett az uralkodó és környezete számára 440 körül; Honoriát említve ezért időzik annyit ennél a témánál a panegyrista. (Vollmer tévedett, amikor azt hitte, hogy a 15. sorban a "coniux" szó Eudoxiára, Valentinianus feleségére céloz.) ----- "Haemonio ... toro": utalás Thetis tengeristennő és a délthesszáliai Péleus nászára.

17. verssor:

"de prole": III. Valentinianus leánya, Eudocia; vő. még a paneg. II 27-29 soraival s hozzájuk tartozó kommentárral.

18. verssor:

Larissa, phthiai város ~~itt~~ az egész homérosi Phthia (Péleus birodalma) helyett áll itt; "Larissa suum virum": Achilles. ---- Bury értelmezése (Iusta Grata Honoria, 1919, p. 7 n. 4 és p. 8), amely szerint ez a sor Eudociának Hunerickel 442-ben tartott eljegyzésére céloz, több szempontból^{is} vitatható. Bury ezt a következtetést abból a feltevésből kiindulva vonja le, hogy a Larissai "vir" utalás Poseidónra s mivel a vandáloknak ebben az időben félelmetes hajóhada volt, a kifejezés a vandálok királyára célozna. A thesszáliai Larissának volt ugyan valamiféle kapcsolata a Poseidón kultusszal, de ez a mítosz szinte ismeretlen az

antik irodalomban, míg a Larissa - Phthia - Achilleus szál költői közhely. Ezért Bury hipotézise erőltetettnek és önkényesnek tűnik. Eudocia és Huneric eljegyzésének a dátuma egyébként bizonytalan, és egy későbbi (445-ös) időpont legalább annyira kézenfekvő mint a Bury által feltételezett 442. Vö. paneg. II 27-29 sorokkal és a hozzájuk fűzött megjegyzésekkel.

20. és 23. sorok:

A keresztelés révén az isteni szentséget ("mystica sacra") elnyerve az újszülött kettős életet ("geminam vitam") kap: születésével a testét, a kereszteléssel a lelkét; vö. carm. IV 28 sorral.

Carmen II

6. verssor:

"cornigeras feras": szarvasábrázolásokkal volt szokásos diszíteni a keresztelő medencét, amely a császári udvarban mindenféle drága anyag felhasználásával készülhetett. --- Hasonló, forrásból ivó szarvasokat ábrázoló ~~festmény~~ mozaik díszíti Galla Placidia mauzoleumát Ravennában s ugyancsak forrásból ivó szarvasokat láthatunk egy Karthagóban előkerült, ma a Louvre-ban őrzött korakeresztény mozaik ~~töredéke~~ (Baptistère de Bir-Ftouha) is. Az irodalmi párhuzamok közül a legismertebb: psalm. 42,2.

9-14. verssorok:

"limina celsa": a ravennai császári palotának az előtte levő térhez képest "magasan" kiképzett erkélyszerű építménye lehetett (vö. pl. a palatiumi Domus Flaviával), ahol az uralkodó pár, a téren összegyűlt tömeg előtt megjelenve, fogadhatta az ünneplő nép ovációját. ---- E sorok Licinia Eudoxia Augustává

emelésére célozhat (1. a bevezetésben).

C A R M E N III

Niebuhr a cím ma már elhalványult miniumbetűit kiegészítve a következőképpen rekonstruálta azt: "Faustus diszkertjéről". A vers címzettje valószínűen Anicius Acilius Glabrio Faustus, a 438-as év consulával azonos.

A költemény egy kert vagy park leírása (v.1-7) kapcsán a mitológiát (Venus és Mars nászát) is szerepelteti asszociációképpen a 8. ~~vers~~ssorban (amelynek e vershez való tartozása nem egészen biztos).^{11a}

A kert és erdő költői megjelenítésében különösen Ovidius és Statius kertleírásai szolgálhattak mintául Merobaudes számára. Az említett költők hatása Merobaudesre egyébként más helyeken is, pl. a carmen I, II és a verses panegyricus leíró részleteiben) könnyen kimutatható. Vö. pl. Ovidius, Amores III, 1 1-5; III, 5 3-8; Statius, Silvae I, 3; II, 3 passim.

A költemény versmértéke disztichon.

7.verssor:

"Achaemeniae": jelentése itt "perzsa". Achaimenés, a perzsa királyok őse, az Achaimenida dinasztia névadója.

C A R M E N IV

A Chronica Gallica¹² tudósítása szerint Aetius, miután 439-ben befejezte több esztendeig egyfolytában tartó háboruit, visszatért Galliából. A vandáloktól fenyegetett Itáliába való érkezését közelinek tudták 440 júniusában¹³, még 440 vége előtt Genseric seregei is visszavonulni kényszerültek Afrikába¹⁴. Így tehát egy rövid időre legalább is, a római fővezér valóban

fellélegezhetett a háborus gondok szorítása alól. E rövid béke-intermezzoval lehet kapcsolatba hozni Merobaudes IV carmenjének 12-13. sorait (a béke hangulatát idézik még a 9-10. és 32. sorok is). A 11. sor azt is elárulja, hogy a költemény télen íródott, az elmondottak alapján feltehetőleg 440-441 telén.

Aetius idősebbik fia, Carpilio Attilánál volt tusz vagy éppen követ¹⁵. Minthogy 448-tól fogva bizonyosan vége volt a barátságnak Attila és Aetius között (talán már valamivel korábban is), Carpilionak már ezt megelőzően olyan korban kellett lennie, amilyenben egy gyermeket idegen udvarba küldhettek. Így születése aligha tehető 438-nál későbbre. Azonban minden valószínűség szerint ennél is jóval korábban született Carpilio, hiszen forrásaink egy része¹⁶ Aetiust 432-ben, Bonifatius halála idején özvegynek tudja. Első felesége tehát, akinek apjától az unoka a Carpilio¹⁷ nevet örökölte már 432-ben halott volt.

Igy ez a költemény Aetius kisebbik fiának, Gaudentiusnak¹⁸ az első születésnapjára íródott: tehát születése 439-440 telére datálható. Összhangban van ezzel az is, hogy Sidonius Appollinarisnál (carm. V, 204-205) Majorianus ideiglenes tétlenségre kényszerülése idején (a terminus ante quem 450-454¹⁹) Gaudentiusról ~~nincs~~ még mint kis gyermekről ("parvus Gaudentius") esik szó. Talán az apának sikerült még halála (454) előtt eljegyezni fiát, Gaudentiust az ifjabb császári hercegnővel, Placidiaval²⁰. 455-ben mindenesetre III. Valentinianus özvegyével és két leányával együtt őt is Karthagóba hurcoltatta Genseric²¹. 462 táján valószínűleg nem élt már Aetiusnak ez a gyermeke: ekkor követelte ugyanis Genseric Gaudentius örökségének a kiadatását²².

A költemény, amint erre már régen felfigyeltek, Statiusnak "Genethliacon Lucani" c. művét tekinti mintának s innen kölcsönzi a technikát ugyanugy mint a versmértéket (hendekasyllabikus sorok).

5-25. sorok:

A költő felszólítja a természetet (5-6), a házakat (7-8), a Tiberist (amely nála mindig egyenlő az Imperiummal (v.9-11), az apát (v. 12-14) és az anyát (v. 15-22), hogy ünnepeljenek.

9-11. sorok:

A béke atmoszféráját idézi a költői kép. A "rutilus" jelző a tagadószóval esetleg azt is kifejezheti, hogy a folyó hullámaait nem festi vörösre a háborus öldöklés következtében a vér.

15-18. verssorok:

A hunoknál eltöltött tuszkodás után hazájába visszatérve Aetius hamarosan feleségül vette egy bizonyos Carpilio (comes domesticorum) leányát ²³ s minden valószínűség szerint ennek az asszonynak a gyermeke volt Aetius idősebb fia, Carpilio²⁴.

Később született egy Gaudentius ²⁵ nevű fia, akinek az anyja gót királyi származással dicsekedett²⁶. Nincs azonban egyetlen olyan forrás a kezünkben, amely a két gyermek anyját azonos személynek tudná ²⁷. Éppen ellenkezőleg. Marcellinus tudósításából ²⁸ pl. a következő derül ki: Aetius és Bonifatius harca idején, az utóbbi halálosan megsebesülve azt tanácsolta feleségének, Pelagiának, hogy ha új házasságot kötne, csak Aetiust válassza férjéül²⁹. Még ha anekdótának minősítjük is ezt a történetet, feltétlenül el kell gondolkoznunk azon, hogy vajon létre jöhetett-e egy ilyen anekdóta Aetiusról, ha 432 körül nős, azaz első felesége még él? Nagyon valószínű, hogy ebben az időben Carpilio leánya már halott s kis Gaudentius anyja másik

asszony. Hogy Pelagia volt-e vagy másvalaki, ez források hiányában egyelőre eldönthetetlen.^{30.}

Az a tény egyébként, hogy Aetiusnak volt egy gót királyoktól származó felesége, korjelenség (Galla Placidia első férje, Athaulf gót király, III.Valentinianus elsőszülött leányát a vandál trónörökös hercegnek ígérték oda, az uralkodó császár ereiben frank vér is folyt etc.)^{31.}

19-22 verssorok:

Célzás az ismert mítoszra, amely szerint Thetis istennő úgy akarta sebezhetetlenné tenni fiát, Achilleust, hogy megmártotta őt a Styx vizében.

23-28. sorok:

Ezzel szemben a kis Gaudentius anyja a keresztteléssel biztosítja gyermekének az istenben való újjászületést és megváltást ("vitam novat", *pellit crimina nec sinit fuisse*). Egy másik hiradból³² is kiderül, hogy Gaudentius anyja buzgó keresztény volt; a pogány hitet megtestesítő Thetisszel való párhuzamba állítás itt szintén e vonását emeli ki. ---- E verssorok a kereszttelésre vonatkozó keresztény dogmák hatását tükrözik. Az a keresztény dogmát, amely szerint isten jelen van a kereszttvizben, a következő költői kép fejezi ki: "*plenis numine fontibus*", "*deus ...arcana...receptus unda*". "*pellit ... crimina, nec sinit fuisse*" az eredendő bűnre céloz, amelytől, a keresztény hit szerint, a keresztség vált meg; "*vitam novat*" vö. a *carm.I* 23. sorával.

30. verssor:

A képzőművészetben fennséges nőalakban megszemélyesített Róma képe lebeghetett a kötő szeme előtt.³² a

31-33. sorok:

A "*quae bellis procul omnibus patebat*" inkább Rómára vonatkozik

s jelenti, hogy a város békében él, mint a "vestem"-re, bár a kifejezés grammatikailag a két főnév bármelyikéhez kapcsolódhat.

--- Ha a "vestis"-t katonaruhára, fegyverzetre értjük, akkor a 31. sor is a béke hangulatát idézi. Azonban valószínűbb, hogy a költői kép a csecsemő táplálását idézi.

40. sor:

"proles Martia": a gyermeket több szempontból is Marstól származónak lehet tekinteni, hiszen Mars, mint Romulus atyja a rómaiak mitikus őse, de Gaudentius apját, Aetiust a háború istenének kedvenc hadvezérét (vö. paneg. II 36) még talán szorosabb szálak fűzték Marshoz. A "Martios penates" kifejezés Mars városának, Rómának a házait jelöli itt.

41- 46. sorok:

Excursus az apa gyermekéveiről, amelyeket a vizigótok királyánál, Alarichnál töltött tuzsként. Vö. a paneg. II 129-30 sorai-
val s az ezekhez szóló kommentárral. ---- "Geticis": geta, itt a vizigót népnév helyett szerepel; vö. paneg. II 14, 134 sorai-
val s az ezekre vonatkozó megjegyzésekkel.

"mundi": az antik szerzőknél a "mundus", "orbis" igen gyakran azonos a római birodalom fogalmával.

I.

/P R Ó Z A / P A N E G Y R I C U S

Memmsen³³ és Lisbrand³⁴ mindkét panegyricust 437-re datálja azzal a téves meggondolással, hogy a verses panegyricusban nem történik utalás a vandálokkal 435-ben megkötött békénél³⁵ későbbi eseményekre. Niebuhr³⁶ viszont úgy vélte, hogy a prózai panegyricus a 446-ban, Aetius harmadik consulsága alkalmából írott verses panegyricus előszava volt. E nézetekkel szemben joggal választja szét a két művet Vollmer³⁷ amikor a verses panegyricust Aetius 446-os, a prózai panegyricust pedig 437-es consulságához kapcsolja.

Ani az I. panegyricus datálását illeti, a következőket kell tekintetbe vennünk: a költő említést tesz 435-ben emelt szobráról, utal költeményére is, amelyet 432-ben, Aetius első consulságára írt feltehetően, s amellyel kiérdemelte a szoborállítás dicsőségét³⁸, sőt e szobor talapzatára vésett felirat reminiscenciája is azonnal felfedezhető³⁹. Mindez inkább a 437-es esztendővel egyeztethető össze, amikor is a költőt ért magas megtiszteltetés még újdonság volt, mint a 446-os dátummal. Azonban ha feltételezzük, hogy a prózai panegyricus 437. január 1-ére, Aetius consuli tisztségbe való beiktatására készült, akkor a gótok felett aratott győzelmeket, amelyekről szól a művében a költő, csak egy évtizeddel korábbi eseményekre tudjuk vonatkoztatni,⁴⁰ mert I. Theodoric csak 436-ban fogott újra fegyvert a rómaiak ellen, s az Aetius főparancsnoksága alatt harcoló birodalmi sereg első datálható sikeres akciója, Narbo felmentése 437-re esett.⁴¹

Helyesebbnek látszik ezért a panegyricust mint a 437-es esztendő folyamán írt művet tekinteni.

S valóban kifejezetten friss eseményekként /"recentibus gestis" frg. II B 9-10/ említi a költő a gótok feletti egyik diadalt. Természetesen az sem lehetetlen, hogy nem a 437-es consulság adta az apropót Merobaudesnek, hanem 438 körül keletkezett a mű, amikor is a korabeli krónikások szavai szerint "Adversum Gothos in Gallia quaedam prospera gesta" /Prosp. chron 1333/, "Gothorum caesa octo milia sub Aetio duce" /Hyd. 112/, S mi több, az a kérdés is felvetődhet, vajon nem Aetius diadalmas visszatérése Galliából 440-ben adta-e az alakalmat a prózapanegyricus megírásához? Minden esetre így könnyen elképzelhető lenne, hogy a szerző maga olvasta azt fel az ünnepelt jelenlétében Ravennában vagy Rómában. Másként Aetiusnak második személyben való aposztrofálását pusztán retorikai kelléknek kellene tekintenünk vagy feltételeznünk azt, hogy Merobaudés ment el Aetius galliai táborába a generalisszimusz ünnepelni ⁴². A számos kifejezésbeli egyezés Aetius szobrának talapzatára 440 táján vésett felirattal ⁴³ a 440-es datálást is valószínűsítheti.

Frg. I A

A 11.12 sorokhoz:

A költő itt mindennek előtt a két Cator /Cato Censorius és Cato Uticensis / gondol, akik a hagyomány szerint a szigorú erkölcs megtestesítői voltak; rajtuk kívül még számos más, példaképnek tekintett római idézhettek fel e szavak a hallgatóban. --- A spártaiakat közmondásosan a kötelességtudat prototípusaiként emlegette már az ókor s az athéniek közül is sokan /Solón, Aristeidész stb./ mint az ^{43a} görög erkölcs ideáljai szerepeltek a köztudatban.

A 16-17 és 21-22 sorokhoz:

Vö. Jord. Get. 176:MGH aa V,p.104:"Aetius...labores bellicos tolerans".-L. még a paneg.II.121-126 sorait és az oda tartozó kommentárt.

Frg. I B

A 16-18 sorokhoz:

A "multum" a "debet"-hez tartozik, a "dicturus" pedig a-lanyként a "debet"-hez.

Frg. II A

Az 1. sorhoz:

A "togae" szó értelmezéséhez vö. a paneg. II 30-34 sorai-hoz irt jegyzetet.---

Ebben az időben a senatus tagjai a következő címek egyikét viselték: "/clarissimi et/ illustres", "/clarissimi et/ spectabiles" és "clarissimi". Merobaudes szobrának feliratában szereplő "vir spectabilis" titulus megfelel tehát a költő által itt említett senatori méltóságának.

A 2-3 sorokhoz:

E sorok majdnem szószerint ismétlik meg a szoborfelirat egy mondatát ⁴⁴. A 2-3 sorok és a felirat szövege közötti egyezések alapján tételezhetjük fel, hogy az utóbbiban szereplő "carmen" /20.sor/ Aetius tetteit magasztaló panegyricus volt, bár az eleve homályos megfogalmazás /18-21 sorok:"remunerantes in viro ... vel industriam militarem vel carmen cuius praeconio gloria triumphali crevit imperio"/ nem zárja ki azt sem, hogy a császárt dicsőítő művek írására gondoljunk. Valószínű, hogy a felirat szerkesztője,ugyanugy , mint több ízben maga Merobaudes is , szándékosan fogalmazott kétértelműen /"imperio": jelentheti a birodalom, vagy a császár hatalmát, de a hadvezér imperiumát is!/, hogy az Aetiust dicsőítő panegyricusra utalva se sértse a császárt.

A 3-5 sorokhoz:

Ami a magas rangot /"honoris maximi nomen"/ illeti, Fr. Vollmer⁴⁵, J. Sundwall⁴⁶, J. B. Bury⁴⁷, F. Lot⁴⁸, B. Stein⁴⁹ és V. Sirago^{49a} azon hipotézis mellett foglalnak állást, amely szerint patriciusi címmel jutalmazta Merobaudest II. Theodosius /"ille nascenti soli proximus imperator"/, mivel neve nem szerepel a "asti consulares listán és mivel ebben az időben a consul suffectus-ság már nem volt szokásban⁵⁰. --- F. Lot, amint láttuk már⁵¹ a mi költőnkkel hozott kapcsolatba egy Clovis-kori diplomát, amely Merobaudus római patriciusnak a mantaniacumi kolostor javára tett földadományozását erősítette meg, s így azoknak a hipotézisét támasztja alá, akik a költő patriciatusát tételezték fel. ---- A consul-listán a 436-os évnél szerepel egy Flavius Senator nevű férfiú, akit a keletrómai császár nevezett ki⁵². Láttuk már, hogy költőnk, Flavius Merobaudes senator volt s egy 436-ban a keleti császártól kapott méltóság tökéletes összhangban lenne a költő azon kijelentésével, amely szerint a nagy megtiszteltetés kevéssel a panegyricus megírása /talán 437 / előtt /"nuper"/ érte. Ami Vollmer eme eszmefuttatását⁵³ elfogadhatatlanná teszi, az hogy a 436-os év consula, Senator minden valószínűség szerint a constantinopolisi udvarban élő államférfi volt⁵⁴. ----

Merobaudesnek a keletrómai birodalomban kevéssel a panegyricus megírása előtt tett utazása /frg. II A 22 és II B 7/ kapcsolatban lehetett a magas tisztségbe való beiktatással.

Az 5-6 sorokhoz:

A mondat megfogalmazása eléggé homályos és többféle interpretációja is lehetséges. Először: az "eius praesentis" és "absen-

tis" kifejezések, mind a kettő, Aetiusra vonatkoznak, bár más-
hol második személyben beszél hozzá a szónok. Ebben az esetben
a mondat értelme talán a következő: "a keletrómai császár tuda-
mást szerzett arról, hogy mennyi odaadással emlékeznek meg tet-
teidből jelenlétedben, én, aki távollétedben sem hallgattam ér-
demeidről". Aetius első consulsága idején és a hunokhoz menekülé-
sekor /432-433/ kifejtett irodalmi tevékenységére célozhat itt
a költő. Ez a menekülés Bonifatius, majd Sebastianus elleni har-
cok idején történt, amikor költőnk, úgy látszik, Aetius mellett
foglalt állást /vö. Sidon. Apol. carm. IX 277-301/. Másodszor:
az "eius" szó az "imperator"-ra vonatkozik. Ebben az esetben
fel kell tételeznünk, hogy Merobaudes nemcsak Aetius magaszta-
lására írt panegyricusokat, hanem egy vagy több számunkra elve-
szett műben a keleti császárt és családját is dicsőítette/ eset-
leg III. Valentinianus és Eudoxia esküvője alkalmából írt epitha-
lamionban ?/. Egyébként az életmű fennmaradt töredékeiben is talá-
lunk néhány helyen a bizánci császárnak címzett hódoló gesztuso-
kat /vö. pl. a carm. I-ben a "Praeside nostro", "clara aula" stb.
kifejezéseket/. Tehát távollétében magasztalta Theodosiust /"de
absentis meritis non tacerem"/, mivel a költő a nyugatrómai biro-
dalom alattvalója volt, és nyugaton élt. De milyen hűséggel töm-
jénezné a keletrómai császárt mint általa kinevezett magasrangu
tisztviselő, az ő közelében /"qua fide eius praesentis gesta me-
morarem"/. Ám könnyen elképzelhető egy harmadik interpretáció
is: a "praesentis" Aetiusra utalva, míg az "absentis" alatt II.
Theodosius értendő. A mondat értelme így a következő lenne: a
konstantinápolyi császár tudomására jutott, hogy milyen odaadása-
sal dicsőítette a költő a jelen levő Aetius tetteit, ő, aki soha
nem mulasztotta el magasztalni a távol élő Theodosiust sem.

A "pro his laudibus tuis" fordulat, amelyre visszaüt a "pro his" kifejezés, valamint a vitatható értelmű mondat után következő sorok tartalma az első interpretációt támasztja alá. Azonban egyáltalán nem kizárt az sem, hogy a tudatosan homályosan fogalmazott mondat fő értelme mellett tartalmazott más ^{értelmet} ~~tartalmat~~ is: hódoló és hizelgő gesztust a császári udvar felé.

A 16. sorhoz:

A mindenható generalisszimust természetesen nem csak Merobaudes, hanem más /"alii"/ panegyristák is ünnepelték; közülük egyet név szerint is ismerünk, ő a Sidonius Apollinarisnál /c. IX 290/ említett Quintianus.

A 23. sorhoz:

436-ban a gótok számos, szállásterületükhöz közel fekvő, szomszédos római várost támadták meg; ezek egy része Északkelet-Hispaniában lehetett. Litorius, Aetius alvezére hun segédcsapatokkal sietett az ostromlott Narbo lakosságának a segítségére: ezért írhatta Merobaudes "consiliis tuis" és nem "actibus tuis" ⁵⁵. Igen valószínű, hogy a római legfelső hadvezetés meggyengítette a gótok nyomását a szomszédos hispaniai határvidéken /"intra Hispanias"/ is. —

A. Hansen ⁵⁶ felveti a kérdést, vajon Merobaudes nem arra az eseményre céloz-e itt, amikor Aetius Hispaniában élő római alattvalók érdekében küldött követséget a ~~gót~~ szvév királyhoz s Aetius ezen diplomáciai lépését siker koronázta ⁵⁷. Hansen szerint a "consiliis" kifejezéssel a költő inkább békésen elért, mint sem háboru árán nyert győzelemre céloz.

Frg. II B

A 7. sorhoz:

Diocletianus császári palotája Salonában volt. Ezért használhatja a költő e partvidékről beszélve az "augustus"jelzőt.

A 11. és 23. sorokhoz:

I. Theodorich vizigót királyról /418-451/ van szó.

A 16-18 sorokhoz:

A hely ,ahol a Mons Colubrarius a "Kigyóhegy" emelkedett, ismeretlen. Bury ⁵⁸ és L. Schmidt ⁵⁹ Aetiusnak a gótok felett Arelate /Arles/ közelében 430-ban /?/ aratott győzelmével hozzák kapcsolatba ezt az elbeszélést. Ám ez a datálás nagyon kevésbé valószínű. Nyilvánvaló ugyanis, hogy Aetius Mons Colubrariusnál aratott győzelme közvetlenül a panegyricus születése előttre esett /"recentibus gestis"/. Miután 436-ban megtörte a burgundok ellenállását, Narbo felmentése idején bocsátkozott harcba Aetius személyesen a gótokkal. Vagy ami szintén kézen fekvő, Aetius 438-ban aratott győzelmeinek egyikéről ír itt Merobaudes, amely győzelmekről a kortársak, Hydatius és Prosper is beszámolnak.⁶⁰

II. / V E R S E S / P A N E G Y R I C U S

A 24-26 verssorok kizárólag Karthagó elgoglalására érthetők: ezért a műnek 439 után kellett keletkeznie s mivel Aetius consulságát ünnepli /vö. a 30-31, 44-46 verssorokkal/, csak a 446-os consulságról lehet szó ⁶¹. A 27-28 verssorok a 442-ben és nem a 435-ben megkötött vandál-római békére céloznak, amint ezt Th. Mommsen ⁶² és G. Liserand ⁶³ hitték.

A panegyricust egy prózai bevezetés vagy inkább kisérő levél előzte meg, amelynek utolsó szavai ránk maradtak:

Az 1-4 verssorokhoz:

Az egyik értelmezés szerint a "Danuvii cum pace redit" szavak Aetiusnak Rhetiában és Noricumban 430-431-ben elért katonai sikereire céloznak ⁶⁴. Ezzel szemben a másik, kétségtelenül valószínűbb interpretáció szerint, az itt említett három földrajzi név /Duna, Don, Kaukázus/ a hun birodalmat ⁶⁵ szimbolizálja, amellyel Aetius békés, sőt baráti kapcsolatokat tartott fenn egészen 448 körül. Tudomásunk van ennek a barátságnak számos bizonyosságáról, amelyek közül egy vagy éppen több momentum is lebeghetett a költő szeme előtt, amikor e sorokat írta.

423 előtt Aetius mint tusz töltött egy időt a Honoriuszal szövetséges hun királyok udvarában ⁶⁶. Talán ettől az időtől datálódik ismeretése Attilával. Priskos rétor művének néhány helye és Gregorius Turonensis elbeszélése mutatja, hogy az "utolsó római" később szíveségeket tett Attilának, a hunok királyának. ⁶⁷

424-425-ben Aetius ment Ruashoz, hogy fegyveres segítséget kérjen a trónbitorló Iohannes számára a keletrómai császár Itáliába küldött hadserege ellen ⁶⁸. Miután késve, Iohannes veresége és kivégzése /425 nyarán / után érkezett meg a hun segédcsapatokkal,

közte és Placidia között kompromisszum jött létre, amelynek értelmében Aetius bőkezűen megjutalmazta és gazdag zsákmánnyal hazaküldte a Iohannes segítségére érkezett hunokat ⁶⁹. — 432-433-ban, miután vereséget szenvedett riválisától, Bonifatiustól s menekülni volt kénytelen annak utódja, Sebastianus elől, Aetius ismét régi barátaihoz, a hunokhoz ment, s 433-ban hun segédc csapatok élén Itáliába visszatérve, hun zsoldosok égisze alatt állította vissza és erősítette meg véglegesen hatálmát a nyugatrómai birodalomban ⁷⁰. Kézenfekvő a feltételezés, hogy a hun katonai segítséget egy Ruasszal kötött szövetségnek köszönhetően sikerült megkapnia ⁷¹; ebben Aetius lemondott a Száva menti Panoniáról a hunok javára ⁷². — Hun segédc csapatok harcoltak Aetius és alvazérei parancsnoksága alatt a galliai hadjáratban /435-439/ a fellázadt aremoricaiak ⁷³ és a burgundok ellen 436-ban ⁷⁴; hun katonák élén mentette fel 437-ben a gótoktól ostromolt Narbót Aetius legtehetségesebb generálisa, Litorius ⁷⁵ bocsátkozott harcba a gótokkal 439-ben Tolosa közelében ⁷⁶. — Aetius idősebb fiát, Carpiliót Attila udvarába küldték ⁷⁷. — Aetiusnak Attilával fenntartott hunbarát politikáját különösen értékes diplomáciai sikernek könyvelhették el egy olyan korszakban, amikor a keletrómai birodalom rengeteget szenvedett a hunok kegyetlen invázióitól, s a bizánci császár súlyos évi adók árán volt kénytelen megvásárolni a rövid békeintermezőket ⁷⁸.

A 2. sorhoz:

"nigro candentes aethere terras": valószínűleg a hótól csillogó, de a rövid nappalok vagy a felhő borította égbolt miatt sötét északi tájakra gondolhat a költő.

A 4. verssorhoz:

"reges"; ha konkrét tartalmat és jelentőséget tulajdonítunk a többes számnak, akkor a hun uralkodó "királyi" alattvalóit érthetjük a "reges" alatt /pl. az ostrogót, gepida vazallus hercegeket/. Vagy esetleg a hunoknál korábban meglevő kettőskirályságra /pl. Attila, Bleda/ kell gondolnunk?

Az 5-7 verssorokhoz:

"hiberni orbis"; Britannia 410 körül történt evakuációja óta valóban a Rajna-vidék képezi a birodalom legészakibb részét⁷⁹. Amint fentebb a Duna és a Don /Tanais/ jelenti a hun birodalmat, ugyanugy itt a Rajna a gelleromán határvidéket, míg a Tiberis /Thybris/ a római birodalmat jelképezi /vö. a 65. jegyzettel./ Ez utóbbi gyarapodott /"crescere"/ a Rajna mindkét partján /"ab altarna ripa"/⁸⁰ Aetius ott elért katonai sikerei következtében: 428-ban a frankok /valószínűleg ripuariak/⁸¹ felett diadalmaskodott, 430-431-ben a felső-Rajna vidékén letelepedett népeket /Jutungekat, vindoliciaiakat/⁸², majd 432-ben újból frankokat⁸³ győzött le. 435-436-ban megsemmisítő csapást mért a rajnai burgund királyságra⁸⁴. A 440-es évek derekára datálhatók Clogion sali frankjai felett Vicus Helenaé közelében aratott győzelme⁸⁵ s a ripuari frankok újabb alávetése, akik ellenségként 440 körül elfoglalták Colonia Agrippinát /a mai Köln/ és Treveri-t /Trève/⁸⁶. A legyőzött népek egy része a birodalom "szövetségesévé" /"famulantis foedera"/ lett, mint pl. a generalisszimusz által Sapaudiában a mai Savoyában 443-ban letelepített burgundok⁸⁷. Ilyen "szövetségesként" vett részt a frankok egyik fele Attila 451-es galliai inváziója idején Aetius hadseregében⁸⁸.

A 8-15 sorokhoz:

Az aremorikai bagaudák Tibatto vezetése alatt 435-ben keltek fel először a birodalom társadalmi elnyomása ellen, és valóban 437-ben, második consulságának esztendejében /"nostro sub consule"/ kényszerítette őket Aetius és alvezére Litorius, hogy újra alá vessék magukat a birodalom törvényeinek /"sustinet acceptas ... leges"/ ⁸⁹.

Ha E. A. Thompson ⁹⁰ datálása szilárd, és Tibatto második aremorikai megmozdulása ⁹¹ 445-re esett, Aetius harmadik, 446-os consulsága közvetlenül az új pacifikálás után vette kezdetét. ⁹² Valószínű, hogy Turones-t /Tours/ bagaudák ostromolták és Aetius ⁹³ valamint Maiorianus irányítása alatt mentették fel talán 445-ben.

A 9-11 verssorokhoz:

A római adóprés ellen felkelő aremorikaiakat banditáknak, rablóknak tekintette a birodalmi kormányzat és a hivatalos nyelvhasználat ⁹⁴. Egyébként a bagauda mozgalmak, az aremorikaiaké is, azzal kezdődtek, hogy a rabszolgák, colonusok, a római adminisztráció által elnyomott szegények elszöktek a földbirtokokról és a guerilla-harc számára kedvező erdőkbe vették be magukat. Természetesen vereségük után a menekültek kénytelenek voltak visszatérni az elhagyott földekre, hogy újra megműveljék.

A 12. verssorhoz:

Iulius Caesar kemény harcai e terület meghódításakor közismertek.

A 14-15 verssorokhoz:

A gótok egészen 439-ig harcoltak Aetius ellen, az aremorikaiak azonban, ha hihetünk Merobaudesnek, 437-től nem álltak többé a gótok mellett /"barbara vicinae refugit consortia gentis"/. Egyébként később, 440 körül Salvianus közlése /de gub. Dei V 22-23/ szerint, a bagaudák és a barbár gótok ismét együtt har-

coltak Galliában és 449-ben Hispániában is összefogtak I. Theodorich csapatai Basiliusszal, a bagaudavezérrrel ⁹⁵. Lehetséges, hogy Tibatto második felkelése idején is kapcsolatban állott a gótokkal ⁹⁶.

Valószínűleg nem a munkaeszközt jelenti itt az "aratrum" szó, hanem a föld mértékegységet, amint ebben az értelemben szerepel a Merobaudes által említett gótok /"Geticis"/ törvénykönyvében is ⁹⁷.

A 16-23 verssorokhoz:

A 23. sorban szereplő "Scythicis" alatt valószínűleg a déloroszországi sztyeppéről, "Scythiá"-ból ⁹⁸ a római birodalomba érkezett vizigótokat kell értnünk.

Igy tehát a költemény 16-22 hexameterjei úgy magyarázhatók, hogy a gót Regnum Tolosanum mint a római birodalom ellensége lehetetlenné tette a közlekedést Itáliából Hispaniába Gallia mediterrán partvidékén /"Tyrrenis qua fluctibus ima resultat Gallia"/ és a Pireneusok által határolt déli területén /"qua ... Gallia ... terras perstringit Hiberas"/. Lehetséges, hogy ugyanúgy mint Észak-Galliában ⁹⁹, a Pireneusok lejtőin is együtt harcoltak a gótokkal a velük szövetséges birodalmai alattvalók, bagaudák (a "praedo" szó a 21. sorban tökéletesen összhangban van a hivatalos szóhasználattal az efféle lázadókra vonatkozóan; vö. a 9-14 verssorokkal és az azokhoz tartozó kommentárral).

Arelate és Narbo blokádjának megszüntetése /425-30 ? és 437/ ¹⁰⁰, a 439-es békét megelőző katonai akciók Tolosa körül ¹⁰¹, a bagaudák, akik a Pireneusok vidékén vették be magukat, a leverése 441-¹⁰³ ben és 443-ban ¹⁰², ezek azok a számunkra ismert harci sikerek, amelyeket Aetius és alvezérei /Litorius, Asturius és maga Merobaudes/ értek el, s amelyekkel biztosították a közlekedési utvonalakat /"captivum reseravit iter clausasque recepit ...vias"/ és lehetővé tették

tették, hogy az ellenség kezébe került városokból elmenekült lakosság visszatérhessen szűkebb hazájába /"populosque relictis urbibus ... reddidit"/. ^{103a}

A 24-29 verssorokhoz:

Vollmer /p.11/ feltételezi, hogy a 23. sor az elveszettekkel együtt átmenetül szolgált a Galliában elért sikerek leírásától a vandálokkal nem régen kialakult békésebb kapcsolatok leírásához.

A 24-26 verssorokhoz:

Az "Elissaei ... regni" és a "Tyrias ... arces" kifejezések egyértelműen Karthágóra értendők, amelyet a legendás királynő Elissa, Dido és tyrosi párthivei alapítottak a ^{hagyomány} ~~legenda~~ szerint. Ezért e sorok nem a vandálok ~~áttelelésére~~ ^{való áttelelésére} Hispaniából Észak-Afrikába /429/ ¹⁰⁴ céloznak, hanem Karthagó elfoglalására a vandál király Genserich vezetése alatt 439. októberében ¹⁰⁵.

"Arctoïs": a vandálok, bár a panegyricus megírása idején több mint egy évtizede Afrika lakói immár, mint általában a barbár törzsek, illetve a többségüket alkotó germánok, az Imperium Romanum határaitól északra-északkeletre eső területekről érkeztek annak területére. Ezért nevezheti a költői szóhasználat a germánokat és a barbárokat általában "északiaknak". Vö. még a 34,55, 113 és 128 . verssorokkal. ¹⁰⁶

A 27-29 verssorokhoz:

A "hostem exutus" fordulat a Genserich és a ravennai udvar között 442-ben ¹⁰⁷ és nem a 435-ben ¹⁰⁸ megkötött békére céloz. Ami ezután következik, azt általában úgy szokták értelmezni, mint célzást az akkor még gyermek császári hercegnő, Eudocia és a vandál trónörökös herceg, Hunerich eljegyzésére. Hunerichet korábban tuszként küldték Ravennába ¹⁰⁹ minden valószínűség sze-

rint a 442-es vandál-római béke alkalmával.

Ezt a feltételezett eljegyzést ¹¹⁰ — nem számítva Mommsen ¹¹¹ nyilvánvalóan téves nézetét — a kutatók egy része ¹¹² a 442-es "entente cordiale"-hoz közvetlenül kapcsolódó eseménynek tekinti, míg mások ¹¹³ azon a nézeten vannak, hogy az eljegyzés a panegyricus megírása idején, azaz 445 végén még egészen friss újdonság volt ¹¹⁴. Valóban valószínű, hogy a Ravennában tuszként élő Hunerichet ¹¹⁵ a karthagói és ravennai udvar között szövődő házassági tervek következtében küldték vissza hazájába ¹¹⁶. Lehetséges, hogy ebben az időben és elsősorban e házassági terv miatt küldte haza Genserich I. Theodorich vizigót király leányát, Hunerich feleségét, miután csufosan megcsónkíttatta őt ¹¹⁷. Ez az incidens véget vetett a nyugatrómai birodalom számára oly veszélyes vandál-vizigót koalíciónak ¹¹⁸, és a vizigótokat a vandálok halálos ellenségeivé tette, nagy öröme a római kormányzatnak ¹¹⁹. Talán megkockáztathatjuk azt feltevést, miszerint Aetiusnak, szét akarván robbantani a vandál-vizigót szövetséget, benne volt a keze a dolgok ilyen alakulásában. —

Később, 462 /?/ körül Hunerich valóban feleségül vette Eudociát ¹²⁰ akit 455-ben a vandálok foglyul ejtettek és Afrikába hurcoltak ¹²¹. Nagyon valószínű, hogy az az információ ¹²², amely szerint III. Valentinianus özvegye Eudoxia hívta Genserichet Rómába, vagy kitálat vagy legalább is legendás vonásokkal színezett. Ha valóban lenne a híradásnak történelmi alapja, úgy az özvegy császárné ~~Wandila~~ mint jövődő rokonaihoz fordult volna Genserichhez és Hunerichhez.

A 30-35 verssorokhoz:

A civil ruha /"togae"/ és a bárd nélküli vesszőnyaláb /"arcanis... securibus"/ a békés állapotot jellemzi, jelképezi ¹²³.

Valamennyi Aetius által legyőzött barbár nép, mégha a panegyricus keletkezése idején már a Mediterraneum lakója volt is, /vizigótok, vandálok, alánok stb./, észak-északkelet felől, többségükben hosszabb vagy rövidebb "Scythia"-i tartózkodás után telepedtek le a római birodalom területén. Ezen az egyetlen tényen kívül a Merobaudes és kortársai által "Scythá"-nak nevezett népeknek ~~sem~~mi közük sincs az igazi iráni szkitákhoz, akik i.e. 6.sz.-ban telepedtek le ezen a területen, s akik már régóta eltűntek a történelem színpadáról.

Merobaudes ugyanugy mint Claudianus és Sidonius Apollinaris ¹²⁴ mindenképp előtt a hunokkal kapcsolatban használja a "Scythia" elnevezést, akiket a Tanais, a Caucasus és a Danubius tájaira helyez /az 1-4., 75. sorokban /. Azonban a "Geta"névvel / a 14., 134. valamint a carm. IV 43. sorokban/ váltokozva szkiták-ként szerepelnek a vizigótok /a 23., 127. verssorban/ is költőknél valamint Claudianusnál és Sidonius Apollinarisnál ¹²⁵ is. Valószínű, hogy ezen a helyen azoknak a barbár népeknek a kollektív megnevezésére használja a költő a szkita néprévet, akiket Aetius katonai vagy diplomáciai úton fékezett meg, e győzelmekről a panegyricus előző /1-29/ verssorai szólnak.

A 38. verssorhoz /vö. a 60. sorral/:

A mesés Rhiphaeus hegy, amelyet pontosan nem lokalizálhatunk távoli északi tájra képzeltek, az 1. sz. óta szerepel költőknél és történetíróknál mint Scythia jég földte csucsa ¹²⁶. A félelmetes harcistennek /Ares=Mars/ és kísérőinek mint pl. Bellonának /39. verssor/, Enyónak /v.61/ a hazáját általában zord é-

szaki tájra helyezte az emberi fantázia /vö. mindennek előtt Claudianus ,In Ruf. I. 334-338, 340-343/.

A 42-46 verssorokhoz:

Különböző hadszíntereken jelentős harci érdemeket szerzett Aetius mind három consulsága /432,437,446/ előtt. ^{126a}

Kb. 60 verssor hiányzik s ez szinte lehetetlenné teszi az elveszett rész gondolatmentének rekonstruálását ¹²⁷.

Az 50-97 verssorokhoz: ^{127a}
/v. 69/

Az 50-58 verssorok a "diva nocens" beszédének a végét tartalmazták; a hiányzó részben talán arról is panaszkodott, hogy az emberek olyan nagyon tisztelik a béke helyreállítóit /e gondolathoz tartozna az 50. sor/ , ám a béke időben elhanyagolt Ártás istennője /v. 51-53/ nem nyugszik bele sorsába ¹²⁸ s arra készülődik, hogy minden lehetséges bajt és csapást rázudítsam a megbékélt világra /v.53-58/. Ugyanez a terv bontakozik ki nővéréhez, Enyóhoz intézett beszédéből /v.74-97/ is. Ha feltételezzük, hogy az "ahnosa ... sub pace" és "pace sub immensa" /a 62. és 72. sorban/ reális viszonyokat tükröző költői kifejezések, ez a "tartós" béke aligha azonosítható mással mint azzal a rövidke relative nyugodt időszakkal, amely 440 végén vette kezdetét. ¹²⁹. A "diva nocens" a birodalom e békés életének akar végét vetni a birodalmak között létrejött szövetségeket felbontva /"v. 57"confundam populos, regnorum foedera rumpam"/, vizsályt hintve szét mindenütt, Rómára zudítva annak valamennyi lehetséges ellenségét:a távoli északon letelepedett népeket /v. 55"eliciam summo gentes aquilone repostas"/ ¹³⁰ Genserich vandál-alán alattvalóit /v.56" Phasiacoque ... hospite "/ ¹³¹ és a hun birodalom harcosait /v. 75-76" Scythicasque pharetras egerat ... Tanais

pharetras egerat ... Tanais"/ ¹³² . A 446-ot közvetlenül megelőző évek külpolitikai viszonyainak ismeretében megkockáztat^{hat}juk azt a feltevést, miszerint a költő a mai 97. és 98. verssor között hiányzó több mint 110 sorban egyebek mellett utalhatott arra is, hogy a "diva nocens" oly melegen dédelgetett háborus tervei csak részben váltak valóra. A ravennai udvar és Genserich viszonyát ugyanis 442 és 455 között általában a konfliktus mentesség jellemezte / vö. a 27-29 verssorokkal és az ezekhez írt kommentárral/ ¹³³ , amint Attila és Aetius kölcsönös barátság~~ai~~ kapcsolataiban bekövetkezett változás is csak 448 körül érezhető határozottan ¹³⁴ . Viszont azok a fenyegető szavak, amelyek az északi népek Róma elleni csatasorba állítását helyezik kiállításba, valószínűleg történelemi eseményekre, az aremorikai bagaudák felkelésének újrafellángolására valamint a frankok ugyanerre az időre tehető hódító kísérletére ¹³⁵ célozhatnak.

Az 58. /"nobilis et nostris miscebitur aula procellis"/, 77-78 /"auratas consterna domos et operta metallis culmina"/, 89. /"dolis palatia celsa subibo"/ és a 90-96 verssorok mutatják, hogy az Ártás istennője nem elégszik meg külső háborúk felidézésével, hanem belviszályok, udvari intrikák szításával /v. 58,89/ is gyengíteni vagy éppen megsemmisíteni akarja a császári udvart /"nobilis aula", "auratas domos", "palatia celsa"/ s a bátorságot /v.90/, az igazságot /v. 90-93/, minden erkölcsi értéket elűzve, helyükbe a gyávaságot, a becstelenséget /v.91-93/, a hozzá-nem-értést /v.94/ és főleg a kielégíthetetlen pénzéhséget /v. 95-96/ helyezve kívánja a gonosz szellemeket diadalra juttatni.

Valószínű, hogy az irodalmi toposzt /v.90-96/¹³⁶ színezi egy bizonyos személyes tónus, szubjektív motívum, a költő sérelme, amelyet 443-444-ben szenvedett el, amikor is egy udvari intrika következtében hívta vissza az udvar a hispaniai parancsnoki posztról¹³⁷ :

Az 59. sorhoz:

"pigros ... triónes": lévén egészen közel a sarkcsillaghoz, ezek az ^{égitestek} csillagok /Nagy Medve v. Göncölszekér/ csak egészen kicsiny pályán^{pl.} mozognak. Vö. Claud. de III cons. Hon. 205: "pigrosque Sidon. Ap. carm. V 72-73: "languidus axis...ursa" triones", Ovid. Met. 2, 175-176; Lucan. Phars. VIII 174: "qui non mergitur undis axis inocciduus gemina clarissimus arcto".

A 60-61 verssorokhoz:

A Rhiphaeus hegyre vonatkozóan vö. a 38. sorral és annak jegyzetével. Enyo harc-és viszályistennő, Ares kísérője a görög mitológiában, a rómaiak Bellonával, a háboru istennőjével azonosították.
/vö.39 v./

A 98-143 verssorokhoz:

A 98-108 verssorokhoz:

A hiányzó kb. 115 hexameterben arról is szó lehetett, hogy a "diva nocens" legalább is részben elérte célját, és nagy háboru keletkezett. E veszedelmek elhárítására a rómaiak érdemei alapján Aetiust kívánják a hadsereg élére állítani. A 98-104 sorok egy római polgár beszédének, amelyet az oltárok előtt, vagy polgártársai jelenlétében mondhatott el, Aetius megválasztását propagálva, az utolsó mondatait tartalmazzák.^{137a}

A 111-115 verssorokhoz:

Aetius apja, Gaudentius Moesia előkelői közé számíthatott¹³⁸ s szép karriert futott be: comes Africae¹³⁹, majd magister militum 140

litum ¹⁴⁰ Galliában ¹⁴¹, amely a panegyricus komponálása idején valóban a birodalom legészakibb területe /"caedibus Arctois ... potitum"/, s itt vesztette életét egy katonai lázadás alkalmával ¹⁴². Merobaudes e helyéből kitetszik, hogy gyilkosa valami kérés fondorlatos ürügyével közelítette meg őt s így talált módot arra, hogy kardjával leszurja. Halálának pontos dátumát nem ismerjük: 399-ben még comes Africae ¹⁴³, valószínűleg ezután került a galliai hadsereg élére. Viszont a 406-os barbár invázióval és a következő galliai eseményekkel kapcsolatban már nem szerepel a neve ¹⁴⁴.

A 116-117 verssorokhoz:

Közismert a Fabius nemzetség tagjainak Veii ellen indított háborúja, amelyben a felnőtt férfiak valamennyien életüket vesztették ¹⁴⁵. A hagyomány szerint a római köztársaság idején több Decius is önként vállalta a biztos halált a római sereg győzelméért ¹⁴⁶. A Deciusokat és hősi halálukat /Camillusszal, Cincinnatusszal, Fabriciusszal, Fabiusszal, a Scipiókkal stb.-gyütt/ gyakran citálják a költők az ősök erkölcsi kiválóságát, bátorságát, önfeláldozását stb. dicsőítve ¹⁴⁷.

A 122-125 verssorokhoz:

Aetius szülővárosa, Durostorum /a mai Szilisztria/ ¹⁴⁸ a meleg mediterrán vidék lakói, főleg pedig az északi tájról sablonosan író költő számára az örök hó és jég hazája ¹⁴⁹. Ezért a gyermek Aetius nem a földön, hanem a hóban mászott mielőtt járnai megtanult, és első lépéseit is havon tette meg. —

Merobaudes, követve a műfaj konvencióit, feleleveníti hőse gyermekkorának néhány mozzanatát, epizódját, amelyek előre sejtették hőse jövőbeli kiválóságát, pl. a szenvedések /hideg stb./ elviselése edzetté tette a g

selése edzetté tette a gyermeket, és már kora gyermekkorában nem az életkorához illő játékok, hanem a fegyverek érdekelték.¹⁵⁰

A 127-133 vessorokhoz:

A 131-132 hexameterok /vö. a 134. sorral/ mutatják, hogy a 127. sorban szereplő "szkita" jelző ¹⁵¹ semmiképpen sen érthető a hunokra ¹⁵², akikről tudjuk, hogy az 5. sz. elejétől egészen 448 körülig, tehát a gyermek Aetius tuzsága idején sem tanusítottak ellenséges magatartást a nyugatrómai birodalommal szemben. Aetius természetesen nem győzte le őket a panegyricus megírása előtt, éppen ellenkezőleg, politikájának sarkköve a hun barátság volt ¹⁵³. Ezzel szemben a Regnum Tolosanum hódító politikája annál több fegyveres konfliktust provokált Galliában a gótok és a római hadvezetés között ¹⁵⁴. A "cum Scythicis succumberet ensibus orbis telaque Tarpeias¹⁵⁵ premeret Arctoa¹⁵⁶ secures" mondat a 401-412 közötti időszakra utal, amikor az Alarich vezette vizigótok ismételt inváziói már közvetlenül Itáliára zúdultak. Hogy ezen periódusnak pontosan melyik eseményére gondol Merobaudes, az a következő "pignusque superbi foederis et mundi pretium fuit" ¹⁵⁷ kifejezésekből válik világosabbá: ezek ugyanis Aetiusnak a gótoknál eltöltött tuzságára céloznak. Erről Frigeridus ¹⁵⁸ informál bennünket, sajnos a kezesség időpontjának megadása nélkül: "tribus annis Alarici obses, deinde Chunorum". A pontos datálás rendkívüli nehézségeit mutatja az a tény, hogy a szakemberek különböző ismert és datált eseményekhez kapcsolva a lehető legkülönbözőbb módon rekonstruálják Aetius elküldését Alarichhoz, majd a hunokhoz.

Aetius tuszzkodását a gótoknál legkorábbra A. Alföldi ¹⁵⁹ teszi. Alföldi feltételezi, hogy a Radagais ellen nyújtott hun segítséget /406/ megelőzte vagy együtt járt azzal egy szövetség Uldin hun király és Stilicho között. Ekkor került Valeria tartomány hivatalosan hun fennhatóság alá s e szövetség záloga lett Aetius. Tehát ezt megelőzően, 402-ben küldték Alarichhoz. A. Hansen ¹⁶⁰ szerint 403 és 406 között tartózkodott Aetius Alarichnál s még ebben az évben, 406-ban Uldinhoz került. Wietersheim ¹⁶¹ egyik hipotései szintén 402-403-ra, a pollentiai csata utánra datálja ezt az eseményt. ———

Th. Mommsen ¹⁶² nézete szerint Stilicho közvetlenül bukása és halála előtt egyezett meg Alarichhálarról, hogy a gótok fegyveresen segítik őt a keletrómai birodalom ellen s akkor adta Aetium az egyezmény zálogául. Ezen a nézeten van J. Sundwall is ^{162a}. ———

G. Liserand ¹⁶³ Frigeridus ¹⁶⁴ és Zosimos ¹⁶⁵ híradásából kiindulva valószínűnek tartja, hogy Zosimos említette volna, ha Aetius tuszzkodott volna már 408 előtt is. Tehát 408 utánra, pontosabban 409-re datálja azt, amikor a római senatus Alarich nyomása alatt császárrá emeli Attalust s Attalus feltehetően eleget tett Alarich Honoriusból korábban visszautasított kívánságának. A datálást illetően G. Wurm ¹⁶⁶ is ezen a nézeten van; ő a panegyricus 127-128. hexameterait Róma ostromára érti. C. Bugiani ¹⁶⁷ Wurm nézetét fogadja el, s A. Solari ¹⁶⁸ is ehhez a hipotézishez látszik csatlakozni. J. B. Bury ¹⁶⁹ szintén Attalus trónra kerülése utánra vagy 405-406-ra datálja Aetius Alarichnál való tuszzkodását. ———

O. Seeck ¹⁷⁰ Frigeridus tudósítását ¹⁷¹ és Zosimos megjegyzé-

sét ¹⁷² összevetve lehetetlennek tartja, hogy a Frigeridus által említett három év ekkor /408-után/ kezdődött volna, hiszen a gót király ezután nem élt még három évet /410 végén meghalt/ s Merobaudes úgy jellemzi Aetius tuszkodását, mint amely a háborút elhalasztotta, elhárította a veszedeelmet /c. IV 42-46, paneg. II 129-133/, ez pedig semmiképpen sem áll a 408-as illetve a következő évek eseményeire. Valószínű viszont, hogy Stilicho 405-ben szerződést kötött Alarichkal ¹⁷³, s ha feltételezzük, hogy a tuszokat Stilicho halálát /408 aug. 22/ követő hadiállapot következtében visszavonták, akkor 405 és 408 között pontosan megvan a három év. Seeck feltételezi továbbá, hogy a hun kezesség 409-ben kezdődött, amikor Honorius valószínűen szövetséget kötött velük a gót király ellen ¹⁷⁴ s 409-ben valóban nagy számú hun eszoldos sereg Itáliába érkezéséről szól az egykorú krónika. A 405-408-as datálást teszi magáévá L. Schmidt ¹⁷⁵, E. Stein ¹⁷⁶, Grunel ¹⁷⁷ és De-mougeot ¹⁷⁸ is. Ezzel a hipotézissel van összhangban E.A. Thompson véleménye is ¹⁷⁹. Ha nem pusztán szóvirágnak tekintjük a "hostiles fregit rabiem pignusque superbi foederis et mundi pretium fuit", pignus pacis", "belloxum mora, foederis sequester, intentas Latio faces removit ac mundi pretium fuit paventis" /v. 129-130, 141-142 és c. 44-46/ kifejezéseket, akkor a legmeggyőzőbb datálást Seeck adja.

A 130-132 verssorokhoz:

Az interpretálást egyértelművé és biztosá teszi Aetius szobor-
feliratával való összevetés. A magasztaló inscriptióból, amely számos ponton mutat tartalmi, sőt kifejezésbeli rokonságot Merobaudes költészetével, most különösen az 122 sor tanulságos:
"...magistro milite per Gallias, quas dudum /ob/ iuratas bello pace victorias Romano imperio reddidit...". A megalázó béke

/"pace"/ alkalmából tett fogadalom /"voti", "iuratas victorias"/ valóra váltása /"rata fides"/ az időközben Galliában letelepedett vizigótok legyőzése és ezzel a gall provinciák feletti fennhatóság visszaszerzése /"Gallias ... Romano imperio reddidit"/. A dicsőítő szoborfelirat és az udvari költő túl szűkszavu utalása a gyermek Aetius fogadalmára, arra enged következtetni, hogy a 440-es évek Rómájában "Aetius esküje" a vizigótok fegyveres megrenszabályozására, akiknél három évet töltött el mint egy megalázó békeszerződés tusza, közismert történet lehetett. Hogy az egykoru propaganda /Aetius és hivei/ pontosan milyen formában és körülmények között tett fogadalomról beszélhetett, ezt nem tudjuk. Épp így azt sem, vajon az irodalmi tradíció pl. Hannibál híres Róma elleni esküjének az emlékezete színezt-e "Aetius esküjét"? 180

A 134. verssorhoz:

"rex ipse": Alarich vizigót/Getae"/ király; vö. a 14. verssorral valamint a carmen IV 43. sorával s hozzájuk tartozó jegyzetekkel.

A 141-142 verssorokhoz:

Vö. a 127-133 sorokhoz irt kommentárral.

A 144-157 verssorokhoz:

Gallia meghódításakor /"Gallica ... certamina"/, amely valóban egy évtizedig /"bis quinos ... in annos"/ tartott, Caesar /"ille"/ nem csak kelta, hanem germán törzsekkel is harcban állott 181: ezért használhatja itt a költő a "teuton" szót.

A 149. sor "barbaricae mutatos /sc. hostes/ semine terrae" kifejezésével a költő valószínűleg arra a hatalmas változásra céloz, amely az 5.sz. közepéig a nyugati provinciák etnikai összetételében végbement, s amely majdnem minden területen a "barbárok"

különösen a germánok /Galliában a vizigótok, frankok, burgundok stb./ tulsulyához vezetett.

"et arces, quae quondam victoris erant, hic dextra recepit magnanimi luctata ducis" /v.151-153/: Aetius visszaszerezte a birodalomnak az ellenség által korábban elfoglalt erődöket. A "nec signifer unus illic, turba fuit " /v.155-156/ mondattal, Vollmerrel ellentétben /l. lejjebb/, szerintem a költő itt is Caesar galliai hadjáratára utal vissza, amellyel már az előző sorokban is összehasonlítja /v. 145 "tunc"....v.148 "nunc"/, s amelynél többre értékeli Aetius galliai harcait /"v.148 "nunc gloria maior"/. Caesar egyébként valóban az egységet nem ismerő, egymással állandóan torzsalkodó törzsekkel állott harcban, míg Aetius éppen ellenkezőleg, egységes /v. 150, 156-157/, a hadművészetben jártas és számban megerősödött /v.150 "bellare pares" 154-155/ ellenfelekkel találta magát szemben. Felvetődik a kérdés, kik ezek az ellenfelek? Vollmer¹⁸² szerint ezekben a sorokban /149-186/ Aetiusnak a gótok felett aratott győzelméről van szó, ezen sikeres katonai akciój révén tudta megteremteni a római fővezér a Litorius által Tolosánál elszenvedett vereség¹⁸³ után a vizigótokkal megkötendő béke előfeltételeit. A "nec signifer unus" kifejezésből Vollmer arra következtet, hogy ennél az összeecsapásnál a gót király, Theodorich nem volt jelen. Vollmer interpretációja nem látszik valószínűnek: egyrészt mert az erődítmény, amelyet Aetius ostromál /a 158-186 sorok/ nem valószínű, hogy a vizigótoké volt /l. lejjebb/, másrészt nincs a kezünkben egyetlen olyan forrás sem, amely Aetiusnak erre az időre datálható sikeres^{gótok elleni} akciójáról tenne említést vagy amely a Merobaudes által leírt harci cselekménnyel azonosítható eseményről szólna.

Éppen ellenkezőleg, Sidonius Apollinaris (carm. VII 299-311) tehetetlennek mutatja be Aetiust a tolosai vereség után. Bár Avitus javára nyilvánvalóan elfogult Sidonius Apollinaris, mégis aligha írhatna így, ha a Merobaudes által itt leírt győzelmes várostrom Aetius irányítása alatt erre az időre esett volna. J.B. Bury¹⁸⁴ és V. Sirago¹⁸⁵ egy megjegyzése e sorokat a Litorius vezette Tolosa (Toulouse) ostromához kapcsolja. De miért időzne el a költő ilyen sokáig az Aetiust dicsőítő panegyricusban egy Litorius és nem Aetius által vezetett s ráadásul vesztes kimenetelű ütközetnél? ---- Ezzel szemben valószínűleg helyesen hitte Niebuhr¹⁸⁶, akinek a nézetéhez G. Murm¹⁸⁷, C. Bugiani¹⁸⁸, B. Czuth¹⁸⁹ és S. Szádeczky-Kardoss¹⁹⁰ is csatlakozott, hogy a költemény e része (148-186) Aetiusnak a barbárok és szövetségeseik, felkelő bagaudák ellen vívott harcaira céloz. Valóban számtalan adatot idézhetnénk a keletről jött ("ortu") barbárok és római alattvalók ("occasum") együttműködésére ("castris iunctis" "miscuit") a korabali Galliában és Hispániában¹⁹¹. Aetius galliai háborúinak idején Gallia szinte valamennyi lakója felkelt és összefogott a római uralom ellen. Így volt a 435-437-es években, amikor a vizigótok, burgundok és a bagaudák mozgalma vagy 444-445 táján, amikor a bagaudák és a frankok kötötték le Aetius és a római hadvezetés erejét.

A 158-186 verssorokhoz:

Az 5. sz. derekán a bagaudákkal való bizonyos együttérzés, bátorságuk esetenkénti elismerése nem egyedülálló jelenség. Hydatius (chron. 141) Basilius bagauda vezér bátorságát

/"egregius ausus"/ emeli ki, Salvianus / de gub. Dei V 21-27/ megértéssel szól a birodalom hatalmasainak visszaélései által felkelésbe kergetett tömegekről, s Germanus auxerre-i püspök közbejár az aremorikai felkelők érdekében, amidőn azokat Aetius alán csapatok bevetésével szándékozik megbüntetni /Constantius, Vita S. Germani 28,40/. Ezzel állnak összhangban Merobaudes szavai: "non ignobile factis vulgus" és "proeliaque optatam en victis dant ultima famam".

A 186-195 verssorokhoz:

A 189. verssorhoz:

A fegyverrel szerzett béke dicsérete /"pax sat laudis habet cui tot praemisimus arma"/ visszatérő gondolat Merobaudesnél; vö. feljebb a 42-26 és a 30-33 sorokkal.

A 190-193 verssorokhoz:

Figyelemre méltó, hogy a béke és a természeti jelenségek kedvező alakulása között a költő valamiféle kozmikus összefüggést sejtett. Minthogy a béke, úgy látszik, Aetius consuli éveinek velejárója, a költemény olvasója a sorok mögött valószínűleg olyasmit is érezhetett, hogy az ünnepelt személye biztosit kedvező időjárást s hasonlókat a birodalom népei számára. Talán a klasszikus ókorban nem ismeretlen mănā hit egy kései költői felidézésével állunk szemben.

A 195. verssorhoz:

A költő itt, úgy látszik, Numa Pompilius híres békeidőszakának céloz / a Ianus templom első bezárása/.

J E G Y Z E T E K

J E G Y Z E T E K A B E V E Z E T É S H E Z

1. Ezt vallja pl.: Lot, 1938. p. 910 ; Sundwall. 1915-p.106.n.314.
2. Cód. Theod. XI. 30, 43.
3. C I L VI 1724 /=Dessau ILS 2950/.
4. Andreas Mócsy. 1962[1964] p. 257-263.
5. Förstemann, 1900. col. 1099, 1100, 1103, 224, 249, 250, 319, 320; 1916. col. 271, 274
6. Hispaniainak tudja a subscriptio carminis "De Christo" is:
G. Fabricius, Poetarum veterum ecclesiasticorum opera christiana, Basileae 1564. 765 /" Merobaudis Hispani scholastici Carmen..."/
7. Promptuarium sacrarum antiquitatum Efrassinae diocesis 1610.
8. Lot. 1938. p. 906-911.
9. Hyd. 128; chron. min. II. p. 24: "Merobaudes...eloquentiae merito vel maxime in poematis studio cum veteribus comparandus testimonis..." - CIL VI 1724 = Dessau ILS 2950 "...aeque forti et docto viro, tam facere laudanda quam aliorum facta laudare praecipue... facundia vel otiosorum studia supergresso; ... eloquentiae cura."
10. CIL VI 1724 = Dessau ILS 2950 "in viro antiquae nobilitatis", Hyd. 128. chron. min. II p. 24 "natu nobilis"
11. CIL VI 31 983
12. De Lepper, De rebus gestis Bonifatii, 1941
13. Hyd. 99:chron. min. II p. 22; Cons. Ital: chron.min. I. p.301; Chron. Gall.: 109, 111, 112, 115, 587, 588.: chron. min. I. p. 658-660.: Prosp. chron. 1310.: chron. min. I.p. 473; Marcell. com. ad. a. 432:chron. min.II. p. 78.

14. Hyd. 99, 103, 104, p. 22; Marcell. cen. ad. a. 435. p.78 vö.
a 13. jegyzettel. - J.Sundwall.1915. p. 131-132,n. 430.;
O. Seeck. RE II A 654 kk.; L.Schmidt, 1942. p.70.
15. Vollner, 1905. p. 20.; Lenz. 1931. 1039.
16. A 432-es év elején Aetius valószínűleg még Galliában van.
/Hyd.98, 99 p. 22/, a Bonifatiuszal vívott Arrininium-i
csata után pedig a hunokhoz menekült. /Prosp. chron.1310:
chron. min. I.p. 473; Chron. Gall. 112: chron. min. II. p.
658./. - "J. de Lepper /1941. p. 102-105/ szerint Aetius
nem Galliában, hanem Itáliában, egy megerősített városban
volt a konfliktus kirobbanása előtt.
17. L. lejjebb az I. paneg. II A 5-7 sorához írt kommentárt.
18. Sid. Ap. c. IX. 299-301 "Quirites et carus popularitate
princeps Traiani statuan fore locarunt" - Hyd. 128. p.24.-
Merob. paneg. I. frg. II A 2-3 "his me laudibus tuis...
aere formavit"
19. CIL VI 1724 = Dessau ILS 2950
Fl. Merobaudi v. s. con. s.c. [vire spectabili, comiti sacri
consistorii.]
Fl. Merobaudi aequè forti et docto viro, tam facere
laudanda quam aliorum facta laudare praecipue.
castrensi experientia claro, facundia vel otiosorum
5 studia superpresso, cui a crepundiis per virtutis et elo-
quentiae cura, ingenium ita fertitudini ut doctrinae
natum stile et gladio pariter exercuit, nec in umbra
vel latebris mentis vigorem scholari tantum otio
torpore passus, inter arma litteris militabat

- 10 et in Alpibus acuebat elequium: ideo illi cessit in
praenium ~~non verbena~~ vilis
nec otiosa ... hedera, honor capitis
Heliconius, sed inagō aere fornata, quae rari exempli
viros seu in castris prebates seu optinos vatun
- 15 antiquitas honorabat: quod huic quoque cum
Augustissimis Roma principibus
Theodosio et Placido Valentiniano rerum deninis
in fero Ulpio detulerunt, remunerantes in viro
antiquae nobilitatis novae gloriae vel industriam
- 20 militarem vel carmen cuius praecenio gloria
triumphali crevit imperio

20. J.R.S. 46 /1956/ p. 73.
21. Zosimos, Historia nova, 6. 2.5 utal az alpesi bagaudákra /B Czuth, 1965. p. 14 és 31./
22. Fölmerülhet esetleg az a gondolat is, hogy Retiusnak az Alpokban vindelicusok és noricumiak ellen vívott harcában vett részt és tüntette ki magát a költő.
Erről az eseményről a következő források szólnak:
Hyd. 93. 95 p. 22; Chron. Gall. 106.p. 658; Sid. Ap. c. VII. 233-234.
23. Paneg. I. frg. II A I: "in collegium togae senatus adscivit".
24. Paneg. I. frg. II A 3-4
25. Niebuhr, 1823. p. 8., 1824. p. 10; W.Kroll u. F.Skutsch, 1913. III. p. 428.
26. A 436-os esztendő keletrómai császár által kinevezett consula, Flavius Senator aligha lehet azonos Fl. Merobaudesszel, amint ezt Vollmer feltételezte /p.9/, hanem keletrómai állanférfi /Priskos frg. 14 és 8 = FHG IV p. 74, 9 I/ A Senator név egyébként az említett Priskos töredékeken kívül Symmachusnál /E p. II.91/ és a Codex Theodosianusban /XVI 5.40/ is felbukkan^{mint} a 407-es év praefetus urbi-jának neve.
27. /W.Liebenan, Fasti consulares 1909, Degrassi, I.fasti consolari dell impero romano, 1952.- Symmachus korát követően már nem igen hallunk consul suffectusokról, s egy Zeno-kori császári rendelet kifejezetten egész esztendeig tartó tisztaságnak mondja a consulatust. - Polemius Silvius Calendariumának ezzel kapcsolatos adatáról nem állapítható meg biztosan, milyen korból származott valóságban. Vö. Th. Mommsen, Röm. Staatsrecht II. 1. 1887. p. 93.

28. Fr. Vollmer, 1905. p. 9,
J. Sundwall. 1915. p. 63 n. 98 és p. 106. n. 314.:
J.B.Bury, 1923. I.p. 251;
F. Lot, 1938. p. 907., 909.;
E. Stein, 1959. I. p. 330.;
V. Sirago, 1961. p. 356.
29. Nem zárhatjuk ki természetesen két különböző utazás lehetőségét sem.
30. Bury, 1923. p. 251.
31. L. lejjebb, az I. paneg. bevezetését.
32. L. lejjebb a carmen I-II-höz írt kommentár bevezetését.
33. L. lejjebb a Carmen IV-hez írt kommentár bevezetését.
34. L. lejjebb a Carmen III. kommentárját.
35. Hyd. 128: Chron. min. II. p. 24.
36. Hyd. 125. p. 24.
37. Hyd. 114, 121, 123 : chron. min. II. p. 23, 24 a 438-440- és 441-es éveknél.
38. Hyd. 128. p. 24
39. Pl. Lot, 1938. p. 910; Sundwall, 1915. p. 36 és p. 106.
40. Stein, 1959. p. 330; Bury, 1923. I. p. 252.
41. 1964. I. 192, III. 36.
42. Hyd. 128, p. 24.
43. 1961. p. 384-86
44. L. a kommentár bevezetését.
45. Lot, 1938. p. 910.
46. C. IX. 277-78
47. CIL 31 983 ; az egyik felirattöredék a S. Constantia templom padlójából, másik a Santa Agnesa bazilika lépcsőzetéből, került elő.

a.

.MAX
MINA · MAGNAE
RET · ACTA VER
M FIGEREU
PENETRARET
VO LACRIMOSUS
PECTORE QUES
M FLENDA D

b.

FECISTI PATRIAM QUO
I FELIX NIMIUM SOCIATUS C
QUAM TIBI NEC FATI S
FLAVIUS MEROBAUDES ORATOR qui vixit
MINUS DUOBUS MENSIBUS ET DIEBUS
////////QUIESCIT MORTUUS EST V K

Buecheler kiegészítése:

max-

..... doctrinae carmina magnae
..... 1. ret acta puer
Unde animo simul eloquiūm figeretur honestum
et patriae tenerum cor penetraret amor
..... vivo lacrimosus amore
..... toto pectore questus erat
clades natorum flenda domusque

fecisti patriam quo

I, felix nimium sociatus coniugis umbris
quam tibi nec fati sors superesse dedit.

48. Bury, 1923. p. 251 n. 1.

48/a. Procop. bell. Vand. I. 4 ultimus Romanorum

49. C. IX. 296-301 vö. c. IX. 277-95 verssorokkal.

50. 1. a következő fejezet. p...

51. J. Comers. 1510-es claudianus-kiadásában fol. 168.

52. Nicolas Camusat Promptuarium sacrarum antiquitation
Tricassinae diocesis 1610; Acta sanctorum Febr. III. p.
754. és Maii VI. p. 73.

53. Lot, 1938. p. 906-911.
54. J. Sirmond jegyzetes Sidonius-kiadása 1614-ben jelent meg. Párisban, azután 1652-ben nyomták ki újra. Ezt a kiadást adja újra a MIGNE PL t. 58 /Sirmond idézett jegyzete a col. 702-3./.
55. CIL VI 1724.
56. Niebuhr, 1823. p. V-XI.
57. Paneg. I.frg. II A 2-3.
58. Ezt írja G.Scherer, 1875. p. 324. Vollmer /Pp.II/ szerint a méretek 13/20 cm.
59. G.Scherer. 1875. pp. 324-327.
60. A.Dold, 1948. pp. 7-8.
61. 1823-ban még más volt oldalak számozása /1.Niebuhr,1823.p. 12-13., Niebuhr, 1824. p. 14-16./.
62. Niebuhr /1823 p. VI, 1824, p.IV./ V. századnak, Scherer /1875. p. 328/ és Vollmer /1905, p. I/ V/VI. századnak mondja az írást. A kódex utolsó szakértő megvizsgálója A.Dold /1948.p.8/ Niebuhr datálását fogadja el.
63. Ligaturák csak elvétve akadnak ott, ahol az írnok attól tartott, hogy a hely a verssor számára túl rövidnek bizonyulhat /c. III.7. paneg. II. 184 ae; paneg. II. 107, 178, 187 nt; paneg. II. 183 re; paneg. II. 188 ur és os/. Rövidítés is csak keveset használt az írnok: bus helyett B, que helyett q /kivétel a paneg. I.frg. II B 7 usque /, n helyett sörvégeken néhányszor ̄, egy alkalommal /paneg.I. frg. II B. 18/ reip. republicae helyett.
64. Vollmer,1905 p.II-III.
65. Niebuhr, 1824 p. 14-15; 1823. p. VI.; Vollmer II-III és p.10.
66. Vö. Niebuhr. 1824. p. VI: "de duobus reliquis /sc. foliorum paribus/ ne id quidem omni dubio caret ea ad unum eundemque qua-

ternionen pertinere".

67. L. lejjebb a II. paneg. bevezetését és a 27-29. sorokhoz irt kommentárt.
68. Vollmer, 1905. p. II.; Niebuhr. 1824. p. 15.
69. Így következtet helyesen Völlmer /p.II-IV/. Niebuhr bizonyáratéved, amidőn itt a IX. quaterniora gondol s így a prózai panegiricust a verses paneg. közvetlen előzményének, praefatiojának fogja fel.
70. Ez a palimpszesztusz lapok régi és új hajtása közötti eltérésből állapitható meg. l. Vollmer, 1905. p. II.
71. Niebuhr. 1824. p. VI.
72. Vollmer. 1905. passim.
73. Niebuhr. 1823. p. V.
74. Vollmer, 1905. p. I. - A Paneg. II. 1-23 és 98-120 sorkezdetinél, valamint 121-143 sorvégénél Vollmer szavai szerint a bekötés valamivel kevésbé zavarja a kibetűzést.
75. Niebuhr. 1824. p. V., p.4 ; 1823. p. V. Vollmer, 1905. p.II.
76. Főleg a 272. és a 274. oldalak alsó részén ártottak sokat a Niebuhrtól alkalmazott vegyszerek /vö. Vollmer, 1905. p.II./.
77. Carm. I 21: Niebuhr olvasata vagitum, a pontot Vollmer már nem látta. — Carm. III címéből Niebuhr ennyit olvasott: RIDIARIS VIRI INL. FAUSTI, Buecheler már csak ennyit ismert fel: DIAR; Vollmer semmit sem látott ezen a helyen. — Carm. IV 18: Niebuhr olvasata superstat; Vollmer a p betűt már nem látta. — Carm. IV 23: Niebuhr: rec...s art; Buecheler: az e és s betűnek már csak bizonytalan nyomait látta; Vollmer pedig már csak ennyit olvasott: hat r..... art. — Paneg. pros. feg. I A 23-24: Niebuhr: orecium gra. uares la. oran. ra.....

proximitas tua i.. velocitatem tuam....; Vollmer olvasata:
orec..umgrauares la.oram.ra

pro.lm. tas..aturuelocitatem tuam ..q ,s ehhez a megjegy-
zés:" o prima v. 23 potest fuisse u post la non fuit p
sola 24 u in atur non certa". ---Paneg. pros. frg.I B 22
Niebuhr: entum impleat; Vollmer az első e-t csak bizony-
talanul, a törtéést jelző pontot egyáltalán nem látta.----

Paneg.pros. frg. II B 7-9:Niebuhr: /qua Salonas usque/
D]elatus ego in augusti litoris sinum
/per anfractus terrae pronum pelagus/
i nlabitur, nactus sum quendam qui se tuis re- ; Vollmer:
/qua Salonas usque/
D]elatus ego in augusti litoris sinum pelagus
/per anfractus/terrae pronum
inlabitur, nactus sum quendam qui se tuis re- . ----Paneg.

II 158:Nierbuhr clypeis;Buecheler clıpeis; Vollmer a kér-
dések betű felső részét nem tudta olvasni a felette levő
másodlagos szöveg miatt, de Buecheler olvasatát tette ma-
gáévá.---- Paneg.II 171:Niebuhr: [.....] us longis in cae-
lum mālibus urget;Vollmer :.....] us...gis in caelum mo-
libus urg[.] .----Paneg. II 179:Niebuhr: [sub]actorum;
Vollmer: sub]...orum. ---Paneg. II 184;Niebuhr: hauserunt;
Vollmer:haus [.....] --- Paneg. II 188: Niebuhr: semper

memorabitur;Vollmer:[..] mper memorabitur.---- Paneg.II 192:
Niebuhr: [Vulcanu] s; Vollmer megjegyzése hozzá:" s nunc ex-
esa, potest fuisse e". ---- Peneg.Ii 195:Niebuhr:uixit;
Vollmer:megjegyzése a szó első két betűjéhez:"meos secundum
oculos nil obstat quin re legatur".--Paneg. II 196:Niebuhr:
c.ato animam;Vollmer:c..t...imam.---Paneg.II 197:Niebuhr:
.....sus geminos oris nunc m...;Vollmer:.....ssus geminos
oris nunc ma...l(az r esetleg l lehetett szerinte, isnunc
betűk alja levágva, az utolsó l előtt két v. három betű hiány-
zik.

78. Index scholarum aestiv. anni ~~MDCCCLXXVII~~ LXXVII. Bonnae. p.13.
79. Carm. II 7. Niebuhr:]baque; Vollmer szerint a levágott lapszé-
len csak]aque áll - Paneg. pros. frg. I.A 9 Niebuhr: ad[
;Vollmer ~~szepint~~ az ad után még egy függőleges vonalat lá-
tott, amely szerinte a, x vagy i betűhöz tartozhatott. - Paneg
pros. frg. I B 1 Niebuhr i.....a tentorio ..ac quamq.....;
Vollmer és Büecheler:
..... na tentorio in aequum q..... gu /a na tentorio
utáni szövegrész betűinek teteje le van vágva; na előtt ie
vagy tu nyomai; a gu után egy pont a kéziratban, ami talán
S betű maradványa/. - Paneg. pros. frg. I B 2 23 Niebuhr:
Hispaniam; Vollmer: Hispanias - Paneg. pros. II.B 11-12 Nie-
buhr: cum/ rege exierat; Vollmer: cum rex/ exierat. -
Paneg. pros. II.B 18 Niebuhr: maxima; Vollmer: maximam -
Niebuhr. nem, Csak Vollmer vette észre, hogy Paneg. II. ele-
jén egy na hiányzó /eredetileg talán minimummal irt/ sor he-
lye ^{d t}üres a kéziratban; - Paneg. II 108 Niebuhr: repperiere;
Vollmer: ^{s d t}repperiere - Paneg. II. 140 Niebuhr:]los; Vollmer
megjegyzése: "litterae ...alterius non adest nisi rotunditas
superior potest fuisse c". - Paneg.II.178 Niebuhr:]aa; Voll-
mer¹ra - Vö. még feljebb a 77. jegyzetben a Paneg.pros. frg.
I A 23-24, paneg. II 195 és 197 sorokhoz írottakat.
80. Javítások:
- c.I. 1 concordiae jav. concordia
- 11 placida corr. placidi
- 15 dicas a nereia fölé írva utána peliaemonio, aemonio
törölve
- 16 aemonio kis betűkkel utóbb a sor elejére , a tethidos
elé beszurva.
- 21 vagitum conr. vagitu

C. IV. 17 rerum corr. regium

40 prolis jav. proles

41 hic jav. hęc

paneg. I. IA 16: civil corr. /Az első i kipontozva, a második i fölé b van írva/: cubil

IB II ^{e. e}salubritas corr.severitas /2 db e az a ill a b rölé írva, az I törlésjelét Vellner nem látta.

IB 22 impleat corr implet

II. A 5 intellexit az enim szó fölé utólag beszúrva

II. A 8 tibiahaec a tibi után irt a kipontozva.

II. A 10 premi corr. praemi

II. A 20 estra corr. extra

Paneg I. II B 1 energ^{mes} corr. enermis

II B 7-9 a "qua Salomas usque" a "pelagus" fölé a "per anfraetus terrae promum pelagus" az "inlabitur" fölé utólag beírva, a 7. sori "pelagus" vonallal áthúzva /Eredetileg : sinum pelagus/ inlabitur".

II B 11 regex^{to} corr. rege

II B 24 sub^{to}calcata corr. subito calcata

Paneg. II 17 ^{con}condens ^{aper}ardua corr. consensens ardua

51 despici mus^r corr. despici^rmur

56 ^vparens corr. pavens

61 puppe corr. rupe

91 discrimⁱⁿe corr. discrimine

100 insania corr. insana

101 curuis corr. curis

104 cēdebant corr. cadebant

108 ^srepper^{d t}fiere corr. sed petiere

^{ten}sentia corr. sententia

110	studiisq. innatq.	<u>corr.</u>	studiis iuuit que
122	reptatis	<u>corr.</u>	reptatis
131	ratas fides	<u>corr.</u>	rata
155	natura ^m	<u>corr.</u>	naturam
162	vertix	<u>corr.</u>	vetex
165	manib ^q et	<u>corr.</u>	manibusque.
	qadit	<u>corr.</u>	cadit
170	uiasquas	<u>corr.</u>	viae quas
178	Ia	<u>corr.</u>	te] la
186	cadunt ^{ed:} sub	<u>corr.</u>	cadunt sed

A c. IV. 13 et van est helyett non correcta

Paneg. II 27 proprieribus van a valószínűleg helyes
proprieribus helyett non conecta

81. Niebuhr. passim

82. Vollmer. 1905. p. IV.

83. Föl. 168.

84. Op. cit. föl. 189: "Carmina quoque Claudiani 48. quae ex vetustissimo cedice addidimus: quae Laus christi: et miracula Christi: inscribuntur: ostendunt quid Claudianus de Christo: et eius fide Sanctissima senserit".

85. Steph. Claverius, Claudianus-kiadásában /Parissii 1602/ 251 homályos szavai sem vezetnek nyoma, hogy milyen kéziratban volt tulajdonképpen olvasható a költemény /vö. Claud. rec. Th.Birt MGH aa X Berolini 1891, p. CLXX/.

86. G. Fabricius, Poetarum veterum ecclesiasticorum opera christiana, Basileae 1564. 765. ss.

87. Op. Cit. p. 87 /vö. p. 35 és 43/.

88. Claudii Claudiani carmina rec. Th.Birt /MGH aa.X/ Berolini 1891, p. CLXXI. s.

89. Lenz, Merobaudes : RE XV 1046
90. Senni sen támasztja alá ezzel szemben Niebuhr /1824. p. X-XI/ feltevését, miszerint Camers kiadásában a "Laus Christi"-vel együtt szereplő "Miracula Christi" /Claudianus rec. Th.Birt, p. 412-13/ és Claudianus "De Salvatore" című verse /rec.Birt p. 330-331/ is tulajdonképpen Merobaudes alkotása volna.
91. Claudianus. rec. Birt. p. XLXXII.
92. Op. Cit. p. 35.
93. Uteljára A. Ebert /Allgemeine Geschichte der Litteratur des Mittelalters, Leipzig, 1889 418-9/ vonta kétségbe a "De Christo" költeménynek hiteles merobaudesi eredetét" azzal, hogy az őszintén keresztény hang nem áll összhangban a panegyrista egyéb írásaival. Ez az érvelés azonban aligha helyálló: vö. legújabban S. Genraro, Da Claudiano a Merobaude... Aspetti della poesia cristiana di Merobaude, Catania 1959. passim, M. Ihm /Damasi epigrammata, Lipsiae 1895, p.71/ a pseudodamasusi irások közt közölte a "De Christo"-t /"Laus Christi"-t/.
94. CIL VI 1710 [=Dessau ILS 2949/ : "[Cla]udio Claudiano v.c. tri[bu]no et notario inter ceteras [de]centes artes praegloriosissimo [pe]tarum, licet ad memoriam sempiternam carmina ob ob eodem scripta sufficient, adtamen testimonii gratia ob iudicii sui fidem dd. mm. Arcadius et Honorius [fe]licissimi ac doctissimi imperatores senatu statuam in foro divi Traiani erigi collocarique iusserunt." -
Sid. Ap. ep. 9, 16, 20 ss.: "coronae quam mihi indulsit populus Quirini, blattifer vel quam tribuit senatus, cum meis pōni statuam perennem Nerva Traianus titulis videret inter auctores auctores utriusque fixam bibliothecae."
95. Sidoine Apollinaire et l'esprit précieux en Gaule aux derniers jours de l' Empire, 1943. p. 93.

96. Nem hiába állt közel Sidonius családja Merobaudes köréhez: az utóbbi apósának a consuli hivatalba lépése Sidonius apjának, a praefectus praetorio Galliarumnak az ünnepélyes közreműködésével történt Arelateban és a fiatal Sidonius lelkes érdeklődéssel vett részt az arisztokrácia e parádés ünnepnapján /vö. Sidon. Ap. epist. VIII, 6, 5/.
97. De gub. dei, 5, 21-27.
98. carm. II, 10; carm. IV, 30; paneg. I IIB 2-4; paneg. II 105-109.
99. carm. IV 42-46; paneg. I Irg. II B 11-24; paneg. II 1026, 55-56, 75-76, 127-233, 148-150, 153-155.
100. Vö. a kommentár 65. és 126. jegyzetével.
101. Paneg. II 30-34, 35-44, 71-73, 190-195.
102. Paneg. II 146. --- 148-156.

JEGYZETEK A KOMMENTÁRHOZ

1. Cons. Ital.: chron. min. I, p. 301; Chron. Gall. a. DXI, 559: chron. min. I, p. 661; vö. Polem. Silv. Laterc. I 88: chron. min. I, p. 523; Dessau: ILS 818 n. 6 és Cohen, Médailles impériales VIII² p. 218.
2. Marcell. com. ad a. 422, 1: chron. min. II, p. 75; Theophan. 5926; Dessau: ILS 819; — Chron. Pasch. 580 D; Dessau: ILS 818 n. 5; Mansi, Concil. coll. IV, 1110.
3. Prosp. 1328: chron. min. I, p. 475; Chron. Gall. a. DXI: chron. min. I, p. 661; Cassiod. chron. 1229: chron. min. II, p. 156; Marcell. com. ad a. 437: chron. min. II, p. 79; Socrat. VII, 44 és 47; Theophan. 5926; Euagr. h. e. I, 20, 2; Jord. Rom. 329: MGH aa V p. 42; Paul. ^{MGH aall} diac. XIII 12 p. 199.
4. Enszlin (Valentinianus III: RE VIIa 1948, 2237) és O. Seeck (Eudokia: RE VI, 1907, 912) feltételezik, hogy a költeményt inspiráló esemény Eudocia keresztelője volt, nem sokkal 439. augusztus 6-a előtt. — Vollmer (1905. p. 3) szerint a Carmina I-II-ben a fiatalabb hercegnőnek, Placidianának a keresztelőjéről van szó, tehát a mű keletkezését nem rögzíthetjük 439-nél korábbra. Bury (1919, p. 7), bár ezeket a költeményeket kicsit későbbre, 441-442-re datálja, osztja Vollmer nézetét.
5. Ezt a nézetet, hogy t. i. a költemény képzőművészeti alkotást ír le, már Heimsoeth (1843, 532) felvetette. Utána Bury (1919, p. 7-8) tételezi fel, hogy a költő valószínűleg mozaikot

ir le s ennek a nézetnek meggyőző érvelését adja.--- Az utóbbi időben V. Sirago (1961, p. 315 n.1) és Cost (1965, p. 4-7) fogadták el Bury interpretációját.

6. Sajnos csak kevés és kizárólag egyházi alkotások adhatnak izelítőt a ravennai mozaikművészetnek erről az érdekes korszakáról (420-450): Galla Placidia sirkápolnája (épült 440 körül), a keresztelő kápolna, amelyet szintén építtetett 450 körül és a szintén Galla Placidia által **425-ben** alapított Szt. János bazilika.
7. Cohen, *Médailles impériales VIII*² p. 210; Bury, 1923, p. 224 n. 2; ---Vö. még Marcell. com. ad a. 454: chron. min. II p. 86 "Aetius magna occidentalis rei publicae salus"
8. Cohen, op. cit. p. 219.
9. Chron. Gall. a. CCCCLII, 92, 99 és a. DXI, 578: chron. min. I, p. 658, 659; Polem. Silv. Laterc. I 83: chron. min. I, p. 523; Hyd. 84: chron. min. II, p. 20; Cassiod. chron. 1211: chron. min. II, p. 155; Marcell. com. ad a. 425: chron. min. II, p. 76; Prosp. chron. 1288: chron. min. I, p. 470; Jord. Rom. 328: MGH aa. V, p. 42; Olimpiodor. frg. 46: FHG IV, p. 68; Theophan. AM 5938, 5943; Laterculus imperat Rom. finiens in Iustino I; chron. min. III, p. 422; Procop. bell. Vand. I, 3, 9; Socrat. VII, 23; Philostog. XIII, 13.
- 9a Olimpiodor. frg. 40, 41: FHG IV, p. 67; Chron. Gall. a. CCCCLII 90, 91, 92, 95: chr. min. I p. 658; Prosp. chron. 1280, 1282: chr. min. I p. 470; Hyd. 83: chr. min. II p. 20; Marcell. com. ad. a.

424:chr.min. II,p.76; Cassiod.chron. 1205;chr.min. II,
p. 155.

10. Vö. Bury,1923.p.224 n.2.

11. Priscos, frg.15-16; Excerpta de leg. ed.C.de Boor,p.582-
583; Joh.Ant.frg.199,2: Excerpta de insidiis,ed.C.de
Boor,p.124; SUDA 'Ovopía ; Jord.Get. 223-224,Rom.328:
MGH aa.V,p. 42 és 115.

12. Chron.Gall. 123:chron.min.I,p.660;"Pacatis motibus Gal-
liarum Aetius ad Italiam regreditur". Vö. Prosp. chron.
1338,1339:chron.min. II,p.477;Hyd.117:chron.min.II,p.23;
Sidon.Ap. c.VII 295-311.

13.
Nov.Val. IX.

14. Cassiodor.var. I,4,14;MGH aa.XII,p.15; Hyd.120:chron.min.
II,p.23; Prosp.chron.1342;chron.min.I,p.478; Cassiod.
chron. 1235:chron.min.II,p.156; vö.Nov.Val. I,2; Leo
Magnus,epist. III,1:Migne PL LIV p.606; Isid. hist.
Vand. 75:chron.min. II,p.297.

15. Carpilioról csupán két, datálatlan h iradás sz ól:Prisc.
frg.8: Excerpta de leg. ed.C. de Boor,p.128 és Cassiod.
var.I,4,11:MGH aa.XII,p.15. Vö. Sundwall,1915,p.60 n.82,
p.61 n.85.----- Egyáltalán nem biztos azonban, hogy a
t uszságról beszélő Priscos és a "legatio"-t emlegető

Cassiodorus egy és ugyanazon eseményről szólnak, amint ezt általában hiszik. —C. Bugiani (1905, p.47) két különböző eseményhez, tuszkodáshoz és (talán 452-ben?) követjáráshoz kapcsolja a két forrást. —Vö. még a 77. jegyzettel.

16. Marcell.com. ad a.432:chron.min. II, p.78; vö. Joh.Ant. frg. 201, 2:FHG IV p.615. Vö.még lejjeb a 15-18. verssorokhoz írottakkal.
17. Carpilio comes domesticorum volt Honorius császár idejében Renatus Frigeridus (ap.Greg.Tur. hist.Fr. II 8) szerint. L. Sundwall, 1915. p.60, n.81.
18. Az apai nagyapa nevét öröklő Gaudentiusról a következő források szólnak: Hyd.167:chron.min.II, p.28; Prosp. chron.1373:chron,min. I, p. 483; Sidon.Ap.c. V 204-205; Joh.Ant. frg. ^{88,15-21}204: Excerpta de insidiis, ed.C.de Boor, p. 129.
19. Sidon.Ap. c. V 293-294; E.Stein, 1959, p.332 és 581 n.67; C.Bugiani, 1905, p.151.
20. Prosp. chron.1373:chron.min. I, p.483.
21. Hyd.167:chron.min.II, p.28; Joh.Ant. frg. ^{88,15-21}204: Excerpta de insidiis, ed.C. de Boor, p.129 ; vö. még a paneg. II 27-29. verssorokhoz írottakkal.

22. Joh. Ant. frg. 88: Excerpta de insidiis, ed. C. de Boor, p. 129
23. Greg. Tur. hist. Francorum II 8.
24. Prisc. frg. 8: Excerpta de leg., ed. C. de Boor, p. 128; Cassiod. var. I, 4, 11: MGH aa. XII, p. 15. - Vö. Sundwall, 1915. p. 60, n. 82, vö. p. 61, n. 85.
25. Hyd. 167: chron. min. II, p. 28; Joh. Ant. frg. 88: Excerpta de insidiis, ed. C. de Boor, p. 129; Sidon. Ap. c. V 205.
26. Merob. carm. IV 16-18; Sidon. Ap. carm. 204-205 (vö. Sidon. Ap. c. V 128).
27. Vollmer (1905, p. 5) és Sundwall (1915, p. 60, n. 81) véleménye^{mi} szerint Aetius felesége, Carpilio leánya gót királyi vérből származott, és két gyermeknek, Carpilionak és Gaudentiusnak adott életet, nem megalapozott Bury^{amikor} (1923, p. 241, n. 4) téved, azt állítja, hogy Aetius felesége, Carpilio leánya germán eredetű volt és egyetlen gyermeket hozott a világra, Carpiliot.
28. Marcell. com. ad a. 432: chron. min. II, p. 78.
29. Johannes Antiochenus (Excerpta de insidiis, ed. C. de Boor, p.) elmondja, hogy "Aetius Bonifatius özvegyét feleségül vette és ura lett Bonifatius vagyonának is" . O. Seeck (1920, 117-118) ebből arra következtet, hogy Aetius valóban feleségül vette Pelagiát, aki magával hoz-

ta a házasságba nemcsak saját vagyonát, hanem Bonifatius magánhadserégét is.

30. Talán Bugiani (1905, p. 138-139) és Liserand (1910, p. 18) tisztázta legjobban ezt a problémát.
31. Niebuhr (1824, p. 6) és Wurm (1844, p. 37) valószínűnek tartja, hogy Aetius, aki "barbárok" közt nevelkedett, és akit barátság fűzött közülük nem egyhez, második házasságában "barbár" nőt vett feleségül. Wurm szerint a házasság a vizigótokkal 439-ben megkötött béke alkalmával történt.
32. Greg. Tur. hist. Fr. II, 7.
- 32a. Vö. Ennodius 66. 13: "Roma orbis parens", 207, 8: "domina orbis", 210, 8: "mater civitatum".
33. Aetius: Hermes 36 (1901), p. 516, n. 5.
34. Aetius; 1910, p. 80, n. 3.
35. Erről a békéről l. Prosp. chron. 1321: chron. min. I, p. 474; Isidorus, hist. Vand. 74: chron. min. II, p. 297. — Cassiod. chron. 1225: chron. min. II, p. 156. — Valójában a Paneg. II 25-27 sorai kétségtelenül a 435-ös békénél későbbi eseményre, Carthago 439-es elfoglalására céloznak.
36. Fl. Merobaudis carminum panegyricique reliquiae,

- 1824, p. 7.
37. MGH aa. XIV, p. 7.
38. frg. II A 2-3.
39. frg. II A 2-3 vö. CIL 1724 = Dessau: ILS 2950.
40. 425-430-~~ra~~ datálják Aetiusnak a gótok felett Arles közelében aratott győzelmét (vagy győzelmeit). Vö. a következő forráshelyekkel: Prosp. chron. 1290 ad a. 425: chron. min. I, p. 471; Chron. Gall. CCCCLIII 102, ad a. 427: chron. min. I, p. 658; Hyd. 92, ad a. 430: chr. min. II, p. 21; Isid. hist. Got.: chron. min. II, p. 277; Sidon. Ap. ep. VII, 12, 3.
41. Narbo ostromáról és felmentéséről l. Prosp. chron. 1324: chron. min. I, p. 475; Hyd. 107, 110: chron. min. II, p. 22, 23; Sidon. Ap. c. VII 246-248, 475; vö. Isid. hist. Got. 24: chron. min. II, p. 277.
42. Természetesen ez sem lehetetlen, hiszen Sidonius Apollinaris valami ilyen esetről tájékoztat (c. IX 290-295) bennünket Aetius másik udvari költőjéről, Quintianusról szólva. Ezenkívül, Merobaudes egy sze-
vált
mélyben költő és katona.
43. Ezt a feliratot Aetius második és harmadik consul-
sága közötti időben vésték kőbe, olyan pillanat-

ban, amikor Itália teljes biztonságáról lehetett beszélni. Az eseményeknek ilyen alakulása 440-441 telén következett be, miután Aetius visszatért a pacifikált Galliából és Genserich vandáljainak támadását visszaverve ezeket is távozni kényszerítették Sziciliából (Prosp. chron. 1338, 1342: chron. min. I, p. 477, 478; Hyd. 117, 120: chron. min. II, p. 23; Chron. Gall. CCCCLII, 123: chron. min. I, p. 660; Sidon. Ap. c. VII 295-311; Nov. Val. IX ---- Cassiod. var. I, 4, 14: MGH aa XII, p. 15; Nov. Val. I, 2; Leo Magnus, epist. III, 1: Migne PL LIV, p. 606. — Aetius feliratának szövegét l. A. Bartelli, 1946-47/1948/, pp. 267-73; A. Degrassi, 1946-48/1949/ pp. 33-34. Vö. a 179. jegyzettel.

- 43 a. A 9-10 sorokhoz: vö. a Paneg. II 90-96 soraival valamint Aetius feliratának 12. sorával ill. a "morum probo" kifejezéssel.
- A 13-15 sorokkal vö. a frg. I B 2-9 sorait és Aetius feliratának 4-5 sorait ("semper rei publicae impenso"). A felirat szövegét l. A. Degrassi, 1946-48/1949/, pp. 33-34. — Jord. Get. 176: "Aetius... rei publicae singulartiter natus". Vö. a 179. jegyzettel.
44. "imago aere formata... quod huic... cum Augustissimis Roma principibus in foro Ulpio defulerunt": CIL VI 1724 = Dessau I 1s 2950, 13, 15-8 sor.
- 45.
45. 1905, p. 9.
46. 1915, p. 63, n. 98 és p. 106, n. 314.

47. 1923, I. p.251.
1
48. 1938, p.907-909.
49. 1959, p. 330.
- 49 a. 1961. p.356.
50. W. Libenam, Fasti consulares, 1909; A. Degrassi, I fasti consolari, 1952; vö. Th. Mommsen, 1887, II 1 p.93.
51. op.cit.
52. Libenam, 1909, p.⁴⁵; Degrassi, 1952 ; Mommsen, chron. min. III, 530.
p.
53. 1905, p.9.
54. Prisc. frg. 4 és 8: Excerpta de leg. ed. C. de Boor, p. 122 és 143.
55. Erről az eseményről: Prosp. chron. 1324, 1326: chron. min. I, p.475; Hyd. chron. 107, 110: chron. min. II, p.22, 23; Sidon. Ap. c. VII|246-248, 475|vö. Isidor. hist. Got. 24: chron. min. II, p.277.
56. 1840, p.50.

57. Hydatius (chron.96, chron.min.II, p.22) említi ezt az eseményt.
58. 1923, I, p.242, n.2.
59. 1941, p.466, n.2.
60. Hyd.112; chron.min.II, p.23: "Gothorum caesa VIII milia sub duce Aetio"; Prosp.chron.1333: chron.min.I, p.476: "Adversum Gothos in Gallia quaedam prospere gesta".
61. B.G.
Niebuhr(1824, p.7), A.Thierry (1851, p.305), Fr.Vollmer (1905, p.IV, 10), Bugiani (1905, p.16), J.B.Bury (1923, p.251), E.A.Thompson (1948, p.69-70) 446-ra datálják a verses panegyricust.
és Gitti(1953, p.13)
62. 1901, p.516, n.5.
63. 1910, p.80, n.3.
64. O.Seeck, 1920, VI, p.418. A 430-431-es eseményekről l. Hyd.93, 95: chron.min.II, p.22; Chron.Gall.CCCCLII 106: chron.min. I, p.658; Sidon.Ap.c.VII 233-234.
65. Népek és birodalmak neve helyett Merobaudes a kortárs panegyristákhoz hasonlóan előszeretettel használja az illető ország, táj jellegzetes folyójának, ritkábban hegyének nevét.

Igy pl. a paneg. II 7, 56 és 128 sorokban szereplő "Thybris" és "Tarpeium saxum" a nyugatrómai birodalmat jelenti. Vö. Claudianus In Eutr. II 127; De IV cons. Hon. 578; De VI cons. Hon. 365, 425, 641; De bel. Got. 578;

Az 5. verssorban szereplő "Rhenus" a Rajnavidék germán népeit szimbolizálja. Vö. Claudianus, Paneg. dict. Mañl-Theod. cons. 54-55; De bel. Gild. 312-313, 374; Epithalam. de nupt. Hon. 278; De III cons. Hon. 18; De IV cons. Hon. 440, 457; De bel. Got. 331; Epithalam. Pallad. 91; Paneg. dict. Probino et Olybro cons. 161.

Az 1, 4 és 74 verssorokban található "Danuvius", "Caucasus", "Tanais" földrajzi nevek a hun birodalom értelmében szerepelnek. Claudianusnál és Sidonius Apollinarisnál szintén a Duna ("Danuvius" vagy "Hister"), a Don ("Tanais"), a Kaukaszus és Rhiphaeus hegy szimbolizálják "Scythiá"-t, amelyet ebben az időben általában a hun birodalom szinonimájaként használtak. Vö. Claud. In Ruf. I, 152, 308, 323-25; In Eutr. I, 245-248, II, 151-153, 574-575; De bel. Got. 602-603; Paneg. de III cons. Hon. 19-21; Sidon. Ap. c. II 243-245, 270; V 470-480; VII 43-44.

Claudianusnál a magában szereplő "Danuvius-Hister" általában a gótok hazáját jelenti: De cons. Stilichonis, III. 13; Epithalam. de nupt. Hon. 277; De IV cons. Hon. 52; In Ruf. I, 308; De bel. Got. 81; De VI cons. hon. 228, 648.

Vö. még a 126. jegyzettel.

66. Renatus Frigeridus (Greg. Tur. hist. Fr. II, 8) említi ezt a tuszkozást időpont nélkül: "Aetius... tribus annis Alarici obses, dehinc Chunnorum." A kezesség terminus ante quem-je kétségtelenül a 423-as év, amikor is Aetiust Ravennában találjuk mint Johannes udvari emberét (Greg. Tur. op. cit. : "cura palatii"). Ami a terminus post quem-et illeti, bizonytalan és sokat vitatott, ugyanis a három év, amelyet Aetius a gótoknál töltött el mielőtt a hunokhoz küldték volna, datálatlanul szerepel a forrásban. A különböző datálási kísérletekről l. a 127-143 verssorokhoz írt kommentárt.
67. Megajándékozta Ζέπων nevű törpével (Prisc. frg. Excerpta de leg. p. 145 vö. SUDA s. v. Ζέπων) és Constantius nevű irnokát vagy titkárát is Aetius küldte neki (Prisc. frg. 8: Excerpta de leg. p. 127, 132, 146) vö. még Greg. Tur. hist. Fr. II, 8.
68. Greg. Tur. hist. Fr. II, 8; Prosp. chron. 1288: chron. min. I, p. 470-471; Chron. Gall. CCCCLII, 100: chron. min. I, p. 658; Cassiod. chron. 1211; chron. min. II p. 155; Marcell. com. ad a. 425: chron. min. II, p. 76; Procop. bel. Vand. I, 3, 9; Paulus diacon. continuatio Eutropii XIII, 9: MGH II p. 198; Philostorg. hist. eccl. XII, 13-14: Migne PG LXV 619-24; Socrat. VII, 23: Migne PG LXVII ; Olympiodor. frg. 46: FHG IV p. 68.

69. Prosp. chron. 1288: chron. min. I, p. 470; Cassiod. chron. 1211: chron. min. II, p. 155; Chron. Gall. CCCCLIII, 99: chron. min. I, p. 658; Paul. diac. XIII, 9: MGH II, p. 198; Philostorg. hist. eccl. XII, 14.
Vö. még a 68. jegyzettel.

70. Cons. Ital.: chron. min. I, p. 301; Chron. Gall. CCCCLIII 109, 111, 112, 115, 116, a. DXI 587, 588: chron. min. I, p. 658, 659, 660; Prosp. chron. 1310: chron. min. I, p. 473; Hyd. 99, 103: chron. min. II, p. 22; Marcell. com. ad a. 432: chron. min. II, p. 78; Paul. diac. XIII, 11: MGH II p. 199
Vö. O. Seeck, 1920, VI p. 117, 419; J. Sundwall, 1915, p. 41-42, n. 5.

71. Priscos, frg. 7: Excerpta de leg. ed. C. de Boor, p. 579
vö. Chron. Gall. a. CCCCLIII 116: chron. min. I, p. 660.
"Rugila rex Chunorum, cum quo pax firmata, moritur"

72. Priscos (frg. 7: Excerpt. de leg. ed. C. de Boor, p. 579)
emliti ezt a diplomáciai aktust anélkül azonban,
hogyi dőpontját megadná;" τὴν πρὸς τῷ Σαῷ ποταμῷ Παλίωνων χώραν τῷ βαρβαρῷ κατὰ τὰς Ἀετίου στρατηγῶν τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων συνθήκας ὑπακούουσιν".

A datálásra, az események menetébe való beillesztésre tett eddigi kísérletek három csoportba sorolhatók.

Előszőr: Th. Mommsen (1901, p. 519-20) Priscos fentebb idézett passzusát és Marcellinusnak a 427-es évnél adott információját (chron. min. II, p. 76: "Pannoniae, quae per quinquaginta annos ab Hunnis retinebantur, a Romanis receptae sunt") ugyanarra az eseményre

vonatkoztatja. Szerinte Savia átengedése és a két Pannonia pusztán formális visszavétele azoknak a tárgyalásoknak lett volna az eredménye, amelyekkel a Johannes segítségére Itáliába érkezett hun csapatok visszaküldését készítették elő 425-ben. Mommsen szerint ugyanezen egyezség zálogaként került volna a hunokhoz Aetius fia, Carpilio. (Ehhez a problémához l. a carm. IV kommentárjának bevezető részét és a 77. jegyzetet.) Mommsen nézetéhez csatlakozik Gibbon (1901, p. 417, a bizonyos vonatkozásban francia nyelvű kiadásban I, p. 804) és Bury (1923, I, p. 272) is.

Mommsentől eltérően értelmezik Marcellinus hiradását, amelyet Jordanes (Uet. 166, p. 101) közlésével egészít ki, O. Seeck (1920, VI, p. 101) és E. Stein (1959, I, p. 318 és 321), amikor feltételezik, hogy 427-ben Felix, az új magister utriusque militiae üzte ki a hunokat Pannoniából, s állította helyre a kb. félévszázad óta elhanyagolt dunai limest.

O. Seeck és E. Stein fenti interpretációjával szemben L. Schmidt (1941, I, p. 261-262) lényegében A. Alföldivel (1926, II, p. 93-93) és W. Enszlinnel (1927, Sp. 846) egyetértve azon a nézeten van, hogy Marcellinus "Romani" kifejezése csak a keletrómaiakra érthető, Jordanes interpolációja pedig a gótok szerepéről önkényes és fenntartással kezelemdő. Véleménye szerint III. Valentinianus Caesarrá, majd Augustussá emelése ill. a gyermek Valentinianus és Eudoxia eljegyzése alkalmából mondott le a nyugatrómai birodalom 427 táján Sirmiumról és Pannonia Secunda egy részéről a keletrómai birodalom javá-

ra. Mielőtt azonban az átengedett területet birtokba vette volna, a constantinopolisi kormány kénytelen volt megtisztítani azokat az ott tartózkodó, vagy oda kalandozó hun martalócoktól. Ebben a kérdésben ezt a nézetet látszik vallani E.A. Thompson (1948,p.64) is. Egészen másképpen interpretálja Marcellinus 427-es híradását legújabbán Váradi László(1969).

Másodszor: Priscos idézett passzusának híradása és a Chronica Gallica (CCCCIII,116:chron.min.II,p. 660:"Rugila rex Chunorum cum quo pax firmata, moritur") közlése alapján O. Seeck(1920, VI,p.418) 431-432-re datálja az Artius és a hunok között létrejött egyezményt, amikor is, Felix meggyilkolása után, a főhatalom először került Aetius kezébe. Seeck forrásinterpretációja szerint Aetius lemondott volna mindazokról a területekről, amelyeket Felix foglalt vissza a hunoktól 427 táján, s mindezt azért tette, hogy előre biztosítsa a hunok jóindulatát és segítségét szükség esetén.

Harmadszor: A kétségtelenül legvalószínűbb hipotézis az, amelyik Savia átengedését Aetius által a hunok javára, ahhoz a fegyveres segítséghez kapcsolja, amelyet 432-433-ban adott a hun király a hozzá menekülő római hadvezérnek. E.Stein (1959,p.322), Wurm (1844,p.67), Bury (1923,I,p.272) és E.A. Thompson is ezen a nézeten vannak, s ezt az értelmezést támasztja alá Alföldi András(1926, II,p.89-91) azon megállapítása is, amely szerint 432 után egész Pannonia területére kiterjedt a hun fennhatóság.

73. Sidon. Ap. carm. VII 246-248; vö. Prosp. chron. 1326; chron. min. I, p. 475 ; Chron. ^Gall. CCCCLII, 117, 119: chr. min. I, p. 660; Jord. Get. 176, 177: MGH aa. V, p. 104.
74. Prosp. chron. 1322: chron. min. I, p. 475; Hyd. 108, 110: chron. min. II, p. 22, 23; Chron. ^Gall. CCCCLII, 118: chr. min. I, p. 660; Cassiod. chron. 1226: chron. min. II, p. 156; Paul. diac. XIII, 12: MGH aa. II, p. 199; Chron. Fredegar II, 51: MGH Script rer. Merov. II, p. 72.
~~A~~ burgundok véres megtizedelésében résztvevő hunok valószínűleg Aetius hun segédsapatai, bár nem zárható kiaz sem , hogy nem római zászló alatt harcoló zsoldosokról van szó a forrásokban, hanem a hun birodalom harcosairól. Erről a sokat vitatott kérdésről l. pl. E. Stein, 1959, p. 323; Altheim, 1952, p. 119; Szász B., 1943, p. 183, 205-206; Liserand, 1910, p. 48-50; L. Schmidt, 1941, p. 134-139; F. Lot, 1940, I, p. 59;
75. Hyd. 107, 110: chr. min. II, p. 22, 23; Prosp. chron. 1324: chr. min. I, p. 475; Sidon. Ap. car. VII 246-248, 475 vö. Isid. hist. Got. 24: chr. min. II, p. 277; Paul. diac. XIII, 12: MGH aa. II, p. 199.
76. Prosp. chron. 1335: chr. min. I, p. 476; Hyd. 116: chron. min. II, p. 23; Cassiod. chron. 1232: chron. min. II, p. 156; vö. Salv. de gub. Dei VII, 39-43; Paul. diac. XIII, 13: MGH aa. II, p. 199; Isid. hist. Got. 24: chron. min. II, p. 277; Sidon. Ap. carm. VII 300-301.

77. Általánosan elfogadott, hogy a két forrás, amely említést tesz Carpilióról és hunországi utazásáról ill. ottlétéről, egy és ugyanazon eseményről szól, bár Priscos (frg. 8: Excerpta de legg. ed. C. de Boor, p. 128) tuzságról beszél (ἄπὸ τῶν Καρπιλεόνοϋ χρόνων, ὃς ὠμνηρευσεν"), míg Cassiodorus (Variae I, 4.11: MGH aa. XII, p. 15) legatitot említ.

G.

Th. Mommsen (1901, p. 519-20) és Liserand (1910, p. 24) E. A. Thompson (1948, p. 64) a 433-as szerződéshez köti, 425-re datálja Carpilio tuzságát, W. B. Anderson (1963, p. 78) 434 körülre, O. Seeck (1920, VI, p. 293-294) és Szász B. (1943, p. 193) 442-re, J. Sundwall, 1915, p. 60, 61, n. 82, 85) 448 előttre, F. Lot (1940, I, p. 66) 450 körülre, ^{gomb.} C. Bugiani (1905, p. 47) különválasztja a két forrást, 452 tájára teszi a követjárást Cassiodorusszal, és ennél korábbra a tuzzkodást Attilánál.

a 15. és valamint
Vö. a 72. jegyzettel és a Carm. IV kommentárjának bevezetését.

78. Prisc. frg. 1: Excerpta de leg. ed. C. de Boor, p. 121-122, frg. 2: p. 575-576, frg. 5: p. 576-578, frg. 6: p. 579, frg. 7: p. 579-581, frg. 8: p. 133; Jord. Get. 178: MGH aa. V, p. 104; Marcell. com. ad a. 441, 442, 447, 448: chron. min. II, p. 81-83; Theophan. AM 5942; Chron. Gall. CCCCLII, 132: chron. min. I, p. 662; Jord. Rom. 331: MGH aa. V, p. 42; Cassiod. chron. 1239: chr. min. II, p. 156; Prosp. chron. 1346: chr. min. I, p. 479; Paul. diac. XIII, 16, XIV, 2: MGH aa. II, p. 200, 201; Chron. Pasch. 586 B.

79. A barbároktól szorongatott provinciális lakosság eredményteleneül fordult Aetiushoz egy utolsó segély-
chr.min. III, p. 36
kéressel 446-ban (Gildas, De excidio Britanniae, 20).
A szakirodalmat összefoglalja E. Stein (1959. I, 330, 580, n. 61).
80. A kissé homályos kifejezés interpretációjához l. Niebuhr, 1824, p. 13; E. Weber, 1833, p. 1369; Fr. Heimsoeth, 1843, p. 536; Th. Mommsen, 1901, p. 520, n. 4; Vollmer, 1905, p. 11; Bury, 1923, I, p. 243, n. 1.
Az 5-7 sorokhoz vö. E. Stein, 1959, p. 581, n. 66; Bugiani, 1905, p. 115, n. 4; G. Liserand, 1910, p. 38, n. 1; Ch. Verlinden, 1946, p. 10, n. 5.
81. Prosp, chron. 1298: chron. min. I, p. 472; Cassiod. chron. 1217: chron. min. II, p. 156.
82. Hyd. 93, 95; chron. min. II, p. 22; Chron. Gall. CCCCLIII, 106; chron. min. I, p. 658; Sidon. Ap. carm. VII 233-234.
83. Hyd. 96, 98: chr. min. II, p. 22.
84. Prosp, chron. 1322: chron. min. I, p. 475; Hyd. 108, 110: chr. min. II, p. 22, 23; Chron. Gall. CCCCLIII 118: chr. min. I, p. 660; Cassiod. chron. 1221: chr. min. II, p. 156; Paulus diac. XIII, 12: MGH aa, II, p. 199; Sidon. Ap. car. VII 234; Chron. Fredegar, II, 51: MGH Script. rer. Merov. II, p. 72.

85. Sidon. Ap. carm. V 211-230. A Clogion ellen Vicus Helenae-nél vívott ütközet nem lehetett része sem a 428.évi, sem a 431-432.évi frankok ellen viselt hadjáratnak, amint ezt általában hiszik (pl. E. Wietersheim, 1881, II, p. 209; Th. Mommsen, 1901, p. 520; G. Liserand, 1910, p. 38-41; L. Schmidt, 1918, II, p. 454; O. Seeck, 1920, VI, p. 114 és 417; J. B. Bury, 1923, I, p. 250; Cambridge Medieval History, 1924, p. 297; F. Lot, 1940, p. 57; V. Sirago, 1961, p. 274), mivel Majorianus, aki részt vett ebben a győzelemben, még fiatal ("iuuenis") volt 458-ban (Sidon. Ap. carm. V 524). E. Stein érvelése és az általa adott 451-es év mint terminus ante quem (1959, I, p. 332 és 581 n. 67) meggyőző. Vö. A. Loyen (1942, p. 68), C. Bugiani (1905, p. 150-153) és G. Wurm (1844, p. 76-77) hasonló nézetével, valamint W. B. Anderson (1963-65, p. 79) megjegyzésével, amely arra hívja fel a figyelmet, hogy Maiorianushoz írt panegyricusában Sidonius Apollinaris (carm. V 205), Aetius feleségének a szájába adva aszót, a 439-440 telén született Gaudentiusról beszél, mint aki még kis gyermek "parvus Gaudentius". Így Anderson 440 utánra és 451 előttre datálja a Clogion sali frankjai ellen vívott csatát.
- Sidonius Apollinaris az említett csatát kevés ("parvo post tempore") Tours felmentése utáni eseménynek mondja. Tours ostromlói valószínűleg bagaudák, még pedig a második aremorikai felkelés résztvevői lehettek (vö. a 93. jegyzettel). E. A. Thompson (vö. a 90. jegyzettel) a második bagauda felkelést a hagyományos 448-as év (l. a 91. és 92. jegyzetet) helyett 445-re datálja. Amennyiben ezt a datálást elfogadjuk, akkor ezzel együtt Tours ostroma és a kevés után lezajlott vicus Helenae-i összecsapás is 445 körülre tehető.

Esetleg ezzel is összefüggésben lehetett Aetius 445-ös galliai jelenléte, amelyről a Nov.Val. XVI ad hirt.

86. Salvianus, de gub. dei, VI, 39, 75, 89. A két város csak Aegidius idejében, 456 után veszett el végleg a római birodalom számára (Lib. hist. Franc. 8 :MGH Script.rer. Merov. II, p.250). Vö.E. Stein, 1959, I, p. 332, 581 n. 66 és W. B. Anderson, 1963-~~67~~, p.XVIII.
Egyébként Aetius 445-ös galliai tartózkodásáról tudósít a Nov.Val. XVI (Theodosiani libri XVI, II, p.101-103).

87. Chron.Gall. CCCCLIII, 128:chron.min. I, p. 660. Vö. O. Seeck, 1920, VI, p. 129, 424.

88. Prisc.frg. 16:Excerpta de leg. ed.C.de Boor,p.582;
Paul.diac. XIV,4:MGH aa.II,p. 202;Cons.Ital. ad a.
451:chron.min. I,p.302. Vö. Prosp. chron. 1364:chr.
min.I,p.481;Chron.⁶¹⁵Gall. ~~CCCCXXI~~/DXI;chr.min. I,p.663;
Hyd.150:chr.min.II,p.26; Cassiod.chron.1253:chr.
min. II,p. 157;Jord.^Get. 194-213.
89. ChronGall.CCCCLIII 117,119:chr.min.I,p. 660;Sidon. Ap.
carm. VII 246-247;Joh.Ant. frg. 201,2:FHG IV,p. 614-
615.
90. 1956,p. 67-75;1957,p. 136-138. és P.Grosjean, 1957,
^{vö.}
p. 180-185; E.A.Thompson, 1948,p. 126;1952,p. 16; 1960,
p. 166.
91. Vita Germanii episcopi Autissiodorensis auctore Con-
stantio, ed. W.Levison:MGH Script.rer.Merov. VII,1,
c.28,40,p.271,280.
92. W.Levison(1903, p.95-175), E. Stein (1959,p. 331,
580 n.65), A.Loyen (1942,p. 66) összhangban C.Bugia-
nival (1905,p. 154-155),G. Lisranddal (1910,p. 53-54)
O.Seeckkel(1920,VI,p. 442,467) ~~a~~mellett a hipotézis
mellett foglalnak állást, amely szerint az aremorikai-
ak újabb megmozdulása 446 után történt, mivel Merobau-
des 446-ban békésnek mondja Aremoricát, s így 448 tájá-
ra datálják a felkelést(így F.Lot,1940, p.62;1928,p.10II).
Bury(1923,p. 250) és V. Sárago (1961,p. 344³⁴⁶) viszont
442 körülnek tekinti a második aremorikai felkelést.

93. A kutatók általában egyet értenek abban, hogy Tours ostromlói aremoricaiak ill. bagaudák voltak, az ostromot és a város felmentését Maiorianus által azonban különböző időpontokhoz kapcsolják. G. Liserand (1910, p. 38, 54) szerint Tours felmentése közvetlenül Aetius 432-es frankok ellen viselt háboruja előtt történhetett, míg J. B. Bury (1923, I, p. 250) és V. Sirago (1961, p. 344 n. 2, 446-447) a 435-439 közötti galliai események láncolatába tartozónak tekinti és az első aremorica felkeléshez kapcsolja. E. Stein (1959, I, p. 581, n. 67), A. Loyen (1942, p. 68) és C. Bugiani (1905, p. 152-155) úgy értelmezik a híres sidoniusi helyet (carm. V 210-212), hogy Tours felmentése a második bagauda felkelés elfojtásának egyik epizódja volt, 446 után, 448 körül. W. B. Anderson (1963-65, p. 78-79) nem dönt, az első vagy a második felkeléshez sorolja ezt az eseményt, és a 430-as vagy a 440-es évek közepére datálja. L. még a 85. jegyzetnél.
94. Pl. a Ligeris(Loire)vidéken élő bagaudákról mondja az V. század elején Querolus (ed. Ranstrand, 1951, p. 17); vö. Rutilius Namatianus, De reditu suo, I, 213-216; Hyd. 179: chr. min. II, p. 29 ("latrocinantium depraedatio") Aurelius Victor, Lib. de Caes. 39, 17 ("manu agrestium ac latronum")
95. Hyd. 141, 142: chr. min. II, p. 25; Isid. hist. Got. Vand. Sueb. 87: chron. min. II, p. 301.

96. A Galliában élő barbárok és fellázadt provincialisok összefogására: céloznak még a panegyricus 149. és 157. sorai is; L. az ezekhez írt kommentárt.
97. Leg. Visg. Recc. 10, 1. 14, ed. K. Zeumer.
98. L. még a 33. verssort és az ehhez írt kommentárt.
99. Vö. a 14-15 sorokkal és a megfelelő kommentárral .
100. Prosp. chron. 1290: chron. min. I, p. 471; Hyd. 92: chron. min. II, p. 21; Chron. Gall. CCCCLIII 102: chron. min. I, p. 658; vö. Sidon. Ap. ep. VII, 12; Paul. diac. XIII, 9: MGH aa II, p. 198; Paul. Diac. XIII, 12: p. 199; --- Hyd. 107, 110: chron. min. II, p. 22, 23; Prosp. chron. 1324: chron. min. I, p. 475; Sidon. Ap. carm. VII 246-248, 475; vö. Isid. hist. Got. 24: chron. min. II, p. 277.
101. Prosp. chron. 1326: chr. min. I, p. 475; Hyd. 112: chr. min. II, p. 23; Joh. Ant. frg. 201, 3: FHG IV p. 615; talán a Mons Colubrarius, amelyet egyedül Merobaudes említ (Paneg. I frg. II B 11-24) szintén Dél-Galliában fekszik; vö. a Paneg. I frg. IIB 11-24 sorokkal és a kommentárral.

Prosp. 1335:chr.min.I,p. 476; Hyd.116:chr.min. II,p. 23
Cassiod.chron. 1232:chr.min.II,p. 156;vö. Salv. de gub.
dei,VII 39-44; Paul.diac.XIII,13:MGH aa.II,p.199;
Sidon.Ap. carm. VII 300 ss;Isidor.hist. Got. 24:chr.
min. II,p. 277; ---Prosp. chron. 1338:chr.min.I,p.
477;Hyd. 117:chr.min.II,p. 23;Sidon.Ap. carm.VII
295-308;vö. Chron.^Gall. CCCCLII 123:chr.min.I,p. 660.

102. Hyd. 125,128:chron.min.II,p. 24.

103. Valószínűleg a Pireneus-vidéki bagauda mozgalmakkal
hozható kapcsolatba Aetius személyes ellenfelének,
a kalózkodástól és a barbárokkal való együttműködés-
től sem visszariadó Sebastianusnak a megjelenése
Barcelonában (Hyd.129,132,144:chr.min. II,p. 24,25;
vö. Prosp. chron. 1342:chr.min.I,p. 478;Marcell. com.
ad a. 435:chrom.min.I.,p. 79;Vict.Vit. I,6,19-21:MGH
aa. III,p. 5,6).

103 a Vö. Orientius leírásával Gallia feldulásáról(Commoni-
torium fidelium 2,165-184).

104. Hyd. 90:chron.min.II,p. 21;Chron.^Gall. CCCCLII 107,108:
chr.min. I,p. 658;Isidor. hist. Got.Wand. Sueb. 74,85:
chron.min. II,p.296,297,300;Prosop. bell.Vand. I,3,30 s.
Jord. Get. 167.,Rom. 330:MGH aa.V,p. 101,42; August.
epist. 229- 231.

Prosper. chron. 1295:chr.min. I, p. 472; Cassiod. chron.
1215:chr.min. II, p. 156; Joh. Ant. frg. 196: FHG IV, p. 613.
Vö. Ch. Courtois, 1955, p. 155-164; L. Schmidt, 1942, p.
28-32; Martroye, 1907, p. 103-107.

105. Hyd. 115, 118:chr.min. II, p. 23; Prosper. chron. 1339:chr.
min. I, p. 477; Marcell. com. ad a. 439:chr.min. II, p. 80;
Cassiod. chron. 1233:chr.min. II, p. 156; Chron. Gall.
CCCCIII 129, DXI 598:chr.min. I, p. 660, 661; Laterculus
regum Wand. et Alan. :chr.min. III, p. 458; Isid. hist.
Vand. 75:chr.min. II, p. 297; Paul diac. XIII, 14 MGH aa
II, p. 199; Vist. Vit. I, 8-14:MGH aa III, p. 3, 4.
Vö. Ch. Courtois, 1955, p. 171-172.
Az "Elissa", "Elissaeus" használatát Karthago szinonimájaként
Sidonius Apollinarisnál is előfordul: carm. VII
445 "perfida Elisseae crudescunt classica Byrsae", ep.
"spernis Elissae Byrsica tecta domus"

106. Vö. Claud. In Ruf. I 323-325; De IV cons. Hon. 29, 49-51,
474-475; De cons. Stilichonis 215-217, 246; De bel. Got.
135, 169, 247, 329, 339; De bel. Gild. I 501. ---
Sidon. Ap. carm. VII 280, 320-321; V 534-535; II 222, 243-2
245.

107. Prosper. chron. 1347:chr.min. I, p. 479; Cassiod. chron. 1240
chron.min. II, p. 156.

108. Prosp. chron. 1321:chr.min.I,p. 474;Cassiod.chron.
1225:chron.min.II,p. 156;^Isidor. hist. Vand. 74:
chron.min.II,p. 297;Paul. diac. XIII,111 MGH aa
II,p. 199.
109. Procop. bel.Vand. I,4, 13-14.
110. Csupán Merobaudes e sorai és Procopius egy helye
(bel .Vand. I,4, 14) céloznak erre a családi ese-
ményre.
111. 1901,p. 516.
112. Vollmer, 1905,p. 13:"desponsationem Hunerici et
Eudociae puto in eundem annum 442 referendum esse".
---L.Schmidt,1941,p. 468-469;1942,p. 76-77.---
J.B.Bury,1923,p. 256 ;1919,p.7-8.
113. O.Seeck,1920,VI,p. 122 és 471;---E.Stein,1959,p. 326.
---Szász B.,1943,p.300.---Gitti,1953,p. 20-21 ---
L.Schmidt,1941,p. 468-469 és 1942,p. 76.
114. Ez utóbbi hipotézis mellett szól a "nunc" időhatá-
rozó szó és talán a "pacatis propioribus" kifejezés-
ben a középfok. használata. Ez utóbbi fordulat egyé-
ként rokon Procopius

ként rokon Procopius ".φιλίας..ἐπὶ μέγα^{χωρούσης}" (bel.Vand. I,4,14) kifejezésével.

115. Procop. bel V^{and}.I,4, 13-14.

116. op. cit.

117. Jord.Get. 184: MGH aa V,p.106.

118. L.Schmidt,1942,p. 76-77 vö. 1941,p. 468-469.

119. Jord. Get. 184:MGH aa V,p.106;vö. E.Stein,1959,p. 326.

120. Prisc. frg. 24,29:Excerpta de leg. p. 151-153;Hyd. 216: chron.min. II,p. 32;Procop. bel.Vand. I,5,6 ; Theophan. AM 5947,5949,5964: ed.C. de Boor,I,p.109.

121. Prosp.chron. 1375:chr.min.I,p. 484;Marcell.côm.ad a. 455:chr.min. II,p. 86;Cons.Ital.:chron.min.I,p.304; Hyd. chron. 167:chron.min. II,p. 28; Vict.Tonn. ad a.455: chron.min. I,p. 186;Vict.Vit. I,24:MGH aaIII,p. 7; Procop.bel. Vand. I,5,3 és II, 9, 4-6: ed J.Haury,p. 331, 456;Cassiod.chron. 1263:chron.min.II,p. 157;Paul. diac. XIV,16-17:MGH aa II,p. 206; Jord.Get.235,Rom. 334:MGH aa V,p. 334,43; Prisc.frg. 24:Excerpta de leg. p. 151; Joh. Ant. frg. 200,201:FHG IV,p. 614,615;Malalas, chronogr.

- C.S.H.B.p. 365,366; Theophan. chronogr. a. 5947:ed. C. de Boor, I, p. 109; Zonaras, XIII, 25, 25 ss: C.S.H.B. t. III, p. 120; Isidor. hist. land. 77:chr.min. II, p. 298; CIL VI 1663.
122. Marcell. com. ad a. 455:chr.min. II, p. 86; Procop. bel. Vend. I, 4, 37-39:ed. Haury, p. ; Joh. Ant. frg. 200, 201, 6: FHG IV p. 614, 615; Hyd. 167:chr.min. II, p. 28; Paul. diac. XIV, 16-17 MGH aa II, p. 206; Theophan. chronog. a. 5947:ed. C. de Boor, p. 109; Jord. Rom. 334:MGH aa V p. 43.
123. Vö. Paneg. I frg. II A 1. --Vö. még a carm. IV 9-12, 32. sorával valamint Aetius feliratának (A. Degrassi, 1946-48 /1949/pp. 33-34) 6. sorával ("Italiae securitatem"). Vö. a 179. jegyzettel.
124. Claud. In. Ruf. I 152, 308, 323. 325; In Eutr. 245-248, II 151-153, 574-575; De bello Got. 602-603.
Sidon. Ap. carm. I, 239, 243-244, 270; V 478-479, 530, VII 43-44, 230, 246, 280.
125. Claud. In Eutr. II 180; In^u Ruf. I 308; De cons. Stilichonis II 368;
Sidon. Ap. carm. VII 75, 298, 303, 334, 342, 393, 403, 498; V 113.
Sidonius Apollinaris számára még a vandálok (carm. V 329, II 351) és a frankok (carm. V 219) is "szkiták" néhányszor.

Vö. Isid. hist. Got. 66:chron.min. II,p. 293"Gothi... cum Scythicis una probantur origine sati ... Getae quasi Scythae sunt noncupati".— Isid. hist. Got. : chron.min. I.,p. 267"Geticae gentis gloriosa fecunditas".

126. Az ion geografusok szerint a *Ῥιπαία ὄρη* közvetlenül az északot jelző *medve csillagzat* alatt terül el, s keleti vége valahová a Káspi-tengertől északra tehető. A hellenisztikus korban a Káspi-tengertől keletre fekvő Hindukust vagy más néven indiai Kaukazust is a *Ῥιπαία ὄρη* részének tekintették. Tovább növekedett a Rhipaei montes kiterjedése Agrippa térképén, ahol kelet felől a z Altajjal kezdődő hegységöv, nyugat felől pedig a Kárpátok is beletartozott. A II.században Honorius térképén a Tanais a "de monte Hyperborei Rhipaei" ered. A későcsászárkori költők és írók, bár valószínűleg az Agrippa-térkép Rhipaeus mons elképzelése lebegett a szemük előtt, teljesen önkényesen használják ezt az elnevezést, hol általában északot akrván vele jelezni, hol konkrétan az Agrippa-térkép Rhipaeus mons-ának egyik-másik részét, pl. a Kaukázust, az Uralt, stb.. A Merobaudesnál szereplő Rhiphaeus hegy alatt valószínűleg az Uralt kell értenünk. L. pl. Jordanesnél (Get. 30-35:MGH aaV,p.) Scythia leírásában a szkita föld határaiként a "Caspia mare", a "Caucasus", "Pontus", a "Rhiphaei montes qui fundunt Tanain vastissimum" és az "Ister qui dicitur Danubius" szerepelnek. (Vö. még

Jord. Get. 55:MGH aa V,p. "Scythia Caucasum ac Rhiphaeum cognominat".) Justinus leírását(Exordia Scythica: chron.min. I^I,p. 319 "Scythia...in orientem porrecta includitur ab uno latere Ponto, ab altero montibus Rhiphaeis, a tergo Asia et Phasi"— veszi át Regino (ad a, 889) s ez ismétlődik Anonymus Gestájában (Script. rer. Hung. I,p. 34) és Kézainál(Script.rer. Hung. I,p. 145:"Scitica...regio...ab uno latere ponto Aquilonali ab alio montibus Rifeis includitur") valamint a Chron. saec. XIV-ben(Script.rer. Hung.I,p.252"Scytia... ab uno latere ponto Aquilonari,ab alio vero Rifeis montibus includitur") is.

Szkiták(=hunok) földjének leírásakor szerepelteti Sidonius Apollinaris is a Rhiphaeus montes(carm. II 243-245:"Albus Hyperboreis Tanais qua vallibus actus/Rhiphaea de caute cadit, iacet axe sub ursae / gens animis membrisque minax";vö. Paulinus,Corp. Script. Eccl. Lat. XVI,1,p.507.,501.

A "vacuique iugales pabula retegunt obstrusa pruinis" kifejezés kapcsán eseteleg a nomád lótenyésztő gazdaságban megfigyelt jelenség homályos ismeretét kell látnunk? A téli vastag hótakaró alól ugyanis a ló tudja legkönnyebben hozzáférhetővé tenni a takarmányt úgy, hogy erős patájával fellazítja, szétturja a sztyeppe fűvét takaró havat, ^{s így} önmaga és más állatok(szarvas marha, juh,kecske) is hozzáférhetnek a táplálékhoz (vö. Bartha A.,1968, p.13-14, ahol a szerző a burját jangut nemzetség XVII. század előtti nomád gazdaságát tárgyalva ismerteti ezt a jelenséget).

- 126 a Vö. a Paneg. II 189. verssorával valamint Aetius feliratának (A. Degrassi, 1946-48/1949/, p. 33-34) 7-9. sorai-
val. L. a 179. jegyzetet.
127. Vollmer nehezen igazolható hipotézise szerint (1905, p.
10) az elveszett verssorokban, egyebek mellett, a szer-
ző arról is szólt, hogy Aetius előző consulága (437)
idején békét teremtett a birodalomban, s ez az oka a
"diva nocens" sirámainak, amelyből egy rész megmaradt^{let}
(50-58 sorok).
- 127 a Vö. Sidonius Apollinaris carm. II 390-440 verssoraival,
ahol mindez pozitív értelemben szerepel.
L. még Claudianus In Ruf. 30-38, 45-61, 113, 177-182.
128. Vö. Claudianus In Ruf. I, 25-28, 45-65, különösen a 45-46,
58-59 sorokkal.
129. 440-ben tért vissza a pacifikált Galliából Aetius (Chron.
Gall. CCCCLII 123: chr. min. I, p. 660; vö. Prosp. chron.
1338: chr. min. I, p. 477; Hyd. 117: chr. min. I^I, p. 23; Sidon. Ap.
carm. VII 295-311; Nov. Val. IX) és ugyanennek az évnek a
végén Genserich is kénytelen volt lemondani Sziciliát és
Rómát fenyegető expedícióról és visszavonulni Sziciliából
(Cassiod. ~~chron.~~ Variae, I, 4, 14: MGH aa XII, p. 15; Hyd. 120:
chron. min. II, p. 23; Prosp. chron. 1342: chron. min. I, p. 478;
vö. Nov. Val. I, 2; Leo ^{III}agnus, epist. III, 1: Migne PL LIV, p.
606).

Ezután csak 441-ben és 443-ban tudunk jelentősebb harcokról: Hispaniában fellázadt provinciálisok ellen (Hyd. 125, 128; chr. min. II, p. 24).

Vö. carm. IV 9-12, 32 verssorokkal és Aetius feliratának A. DEgrassi, 1946-48/1949/p. 33-34) 6. sorával, amelyek mind a 440-441-es viszonylag békés időszakra utalnak. L. még a 179. jegyzetet.
Vö. még a pangg. I. 30-34, 42-43 soraival.

130. Az északi szél (Boreas, Aquilo) gyakran szimbolizálja az északi népeket: vö. pl. Claud. De cons. Stilichonis I 215-217, II 285; De bel. Got. 339; De IV cons. Hon. 29; Sidon. Ap. carm. II 220-222; VII 14-15, 587.

131. A kaukazusi Phasis folyót említve "erobaudes valószínűleg nem általában keletről jött népekre gondol, hanem a köztudottan kaukazusi eredetű alanokra s a velük elválaszthatatlan sorsközösségben élő vandálokra (vö. Sidon. Ap. carm. II 348-354, 364, 379 : "Caucaseos infert Byrsa furores", "consanguineo me Vandalus hostis Halene"--- Paulinus de Béziers, Epigramma, 94: C.S.E.L. t. XIV, p. 507 "Riphaei"-nek, azaz kaukázusinak nevezi az alanokat).
A "Thybris" ezen a helyen is a nyugatrómai birodalmat szimbolizálja, és az "innabitur" ige valószínűleg tenger felől jövő támadásra utalhat, ez egyébként megfelel a történelmi valóságnak: Genserich vandál király félelmetes flottával rendelkezett, amivel terrorizálni tudta a nyugatrómai birodalmat. A vandál kalózkodásról és tengeri terjeszkedésről l. Ch. Courtois, 1955, p. 185-205; ugyanennek költői ve-

tülete Sidonius Apollinarisnál :carm.II 14-17 ("...
ne tempestates, ne te, pirata, time ret"),348-351("...
Vandalus...urge t...numerosa classe..."),354("pirata"),
V 57-60("hic praedo...hospes"),327-329 ("latro"),
385-386("hostid aperto errabat...pelago"),391,398
("pirata").

132. Vö. a 65. jegyzettel.

133. A panegyricus keletkezése előtti időből a vandálok
részéről csupán egy barátságtalan lépéséről tudunk;
amelyről Hydatius értesít (131:chron.min.II,p.24) a
445-ös évnél:a gallaeciai parton fekvő, egyébként
eddig még nem azonosított Turonium városának a kifosz-
tásáról. Ezen kívül a császári kormányzat és személy-
szerint a generalisszimusz számára kellemetlenséget
jelenthetett az,hogy Sebastianus, Aetius rivalisa
Barcelonából, a gótoktól a vandálokhoz hajózott s
ott befogadták (Hyd. 129,132,144:chr.min.II,p. 24,25).
Vö. még a 103. jegyzettel.

134. Valószínűnek látszik, hogy hogy az elhidegülés vala-
mivel korábban érezhető volt már, még ha konfliktu-
sokra nem is került sor. Talán ez magyarázza, hogy
az 446. január 1-re írt panegyricusban az Ártás is-
tennőjének terveiben ott szerepelnek a hunok is Róma
~~pótcízállás/ellenfeleiként~~ lehetséges ellenfelei kötött.

Vö. Szász B. 1943, p. 265 és 298-299.

135. Vö. az 5-7, 8-15, 157 verssorokkal, az ezekre vonatkozó kommentárral és különösen a 85., 86., 90. és 91. jegyzetekkel.
136. Vö. Claud. In Ruf. I 30-38, 45-61, 113, 177-182, 220-223.
137. Hyd. 128:chr.min.II, p. 24. V. Sirago, 1961, p. 342, 384-385.
- 137 a Vö. Aetius feliratának (A. Degrassi, 1946-48/1949/, p. 33-34) 14. sorával ("pudoris ultori"). L. még a 179. jegyzetet.
- A 100. sorral cseng össze a Paneg. I frg. IA 15-20. sorai valmint Aetius feliratának (A. Degrassi, op.cit.p.33-34) 12. sora ("opum refugo").
- 138.n Greg.Tur. hist.Fr. II,8:"Gaudentius pater, Scythicae provinciae primoris loci".
- Jord. Get. 176:MGH aa V p.104:"Aetius patricius ... fortissimorum Maesium stirpe progenitus".
139. Cod.Theod. XI,17,3 (401. marcius 21-i törvény);
- Cons. Constantinop. :chr.min.I., p. 24 ad a. 399.
- August. Civ.dei XVIII,54.

140. Greg. Tur. hist. Fr. II, 8.
141. Chron. Gall. CCCCIII lxx: chron. min. I, p. 658: "Aetius Gaudenti comitis a militibus in Galliis occisi filius".
142. Chron. Gall. op. cit.
143. Cod. Theod. XI, 17, 3.
144. E. Demougeot (1951. p. 205 n. 451) J. Ensslinnel (1931, p. 470) és S. Mazzarinoval (1942, p. 393) egyet értve feltételezi, hogy Chariobaudes magister militum per Gallias előtt, akit egyébként 408-ban öltek meg Ticinum mellett, Gaudentius töltötte be ezt a tisztséget. A. Hansen (1840, p. 21) szerint Aetius apja 409 körül halt volna meg.
145. A forrásokat összegyűjtve l. Broughton, 1951, I, 25-27.
146. A forrásokat l. Broughton, 1951, I, p. 135, 177, 192.
147. Vö. pl. Claud. de bel. Got. 130; de IV cons. Hon. 404; paneg. dict. Probino et Olybrio cons. 147 ss; Sidon. Ap. carm. VII 69; Ennod. 14, 12; 66, 25.
148. Jordanes (get. 176: MGH aa V, p. 104) a moesia-i Durostorumot említi Aetius szülővárosaként ("progenitus in Doros-

torena civitate"), míg Frigeridus (Greg. Tur. hist. Fr. II 8) ^Uaudentiusról azt mondja, hogy Scythia provinciából származott. Erről a problémáról l. Liserand 1910, p. 15) éfvelését, aki megpróbálja összeegyeztetni a két információt.

149. Ugyanennek a "hideg" "északi" tájnak a leírását adja Ovidius elégiáiban, különösen a Trist. III, 10 (vö. I, 11, III, 5; 46-52; V, 2, 61-66) és Epist. ex Ponto III, 1, 1-30 (vö. I, 7, 9-15; III, 59-75; IV, 7, 7-10; IV, 10 38-45).
150. Vö. első sorban Claud. De III cons. Hon. 22-50 és Sidon. Ap. carm. II 134-146, VII 171-173: "Lactantia primum membra dedit nivibus, glaciemque irrumpere plantis iussit et attritas parvum sidere pruinas" L. még Jord. Get. 176: MGH aa V, p. 104 "Aetius... labores bellicos tolerans".
Vö. még a Paneg. I frg. IA 15-22.
151. Vö. a 30-35 sorokhoz irt kommentárral, valamint a 124. 125. jegyzettel.
- és E. A. Thompson (1948, p. 34)
152. Amint pl. Wietersheim (1881, p. 396-397) feltételezi.
153. Vö. az 1-4 sorokhoz irt kommentárral.
154. Vö. a 15-22 sorokkal és a hozzájuk irt kommentárral.

155. Vö. a 65.jegyzettel.
156. Vö. a 24-26 sorokhoz irt kommentárral és a 130. jegyzettel.
157. Vö. a carm. IV 44-46:"bellorum mora, foederis sequester, intentas Latio faces removit ac mundi pretium fuit paventis" és a Paneg.II 141-142:"pignus pacis".
L. még pl. Sidon.Ap. carm. VII 216"pacis pignora" kifejezését.
158. Greg.Tur. hist.Fr. II 8.
159. 1926,II,p. 87 ss.
160. 1840,p. 17-19.
161. 1901,p. 518.
162. 1881,p. 396-397.
- 162 a 1915,p. 40 n.5.
163. 1910,p.16 n.5
164. Greg.Tur. hist.Fr. II 8.
165. Zosimos, V, 36,1: "...λαβεῖν τε ὁμήρους Ἀέτιον καὶ

Ἰάσονα, τὸν μὲν Ἰοβίου γενομενον παῖδα τὸν δὲ
Γαυδεντίου..."

- 166. 1844, p. 7-8.
- 167. 1905, p. 37-44.
- 168. 1936, p. 43.
- 169. 1923, I, p. 241 n.2 és 180 n.3.
- 170. 1920, VI, p. 104, 414 vö. V, p. 375, 586.
- 171. Ad Greg. Tur. hist. Fr. II, 8.
- 172. Zosim. V, 36, 1.
- 173. Zosim. V, 26, 2: "συνθήκας - πρὸς αὐτὸν ποιησάμενος"
- 174. Zosim. V, 50, 1: "ὁ βασιλεύς ὡς δὴ πολεμήσων Ἀλαρίχῳ
μυρίους εἰς συμμαχίαν Οὐννους ἐπεκαλεῖτο".
- 175. 1941, p. 441.
- 176. 1959, I, p. 551 n. 159.
- 177. 1951, p. 42 ss.

178. 1951, p. 365-367, 369 n. 93 vö. p. 433 n. 411, p. 207
n. 461, p. 501 n. 37.

178a. 1948, p. 33-34.

179. A. Bartoli, 1946-47/1948/ pp. 267-73; A. Deggrassi, 1946-
1948/1949/pp. 33-44. A felirat:

<ne>c non et magistro militum per Gallias, quas dudum
<ob> iuratas bello pace victorias Romano imperio
reddidit, magistro utrius(que) militiae et secundo
consuli ordinario atq(ue) patricio, semper rei publicae
<i>npenso omnibusq(ue) donis militarib(us) ornato, Huic
<s>enatus populusq(ue) Romanus ob Italiae securitatem,
<q>uem procul domitis gentib(us) peremptisque
urgundionib(us) et Gotis oppressis vincendo praestit
<it>,
<i>ussu principum d(ominorum)n(ostrum)Theodosi et Plae
cid<i> Valenti-
<n>iani p(erpetuorum) Aug(ustorum) in Atrio Libertat<i>
quam < >
< >rens erigit, dilatata et tu<et>ur aequae, st < >
am conlocavit m<or>um probo, opum refugio, delato-
rum ut hostium inimicissimo, vindici libertatis,
pudoris ultor(i).

180. Olajos T., Aetius szobrának felirata és Merobaudes, 1966,
pp. 149-152.

181. Pl. Caes. bel. Gal. II, 29.

sét ¹⁷² összevetve lehetetlennek tartja, hogy a Frigeridus által említett három év ekkor /408-után/ kezdődött volna, hiszen a gót király ezután nem élt még három évet /410 végén meghalt/ s Merobaudes úgy jellemzi Aetius tuzskodását, mint amely a háborút elhalasztotta, elhárította a veszedelmet /c. IV 42-46, paneg. II 129-133/, ez pedig semmiképpen sem áll a 408-as illetve a következő évek eseményeire. Valószínű viszont, hogy Stilicho 405-ben szerződést kötött Alarichhal ¹⁷³, s ha feltételezzük, hogy a tuszokat Stilicho halálát /408 aug. 22/ követő hadiállapot következtében visszaadták, akkor 405 és 408 között pontosan megvan a három év. Seeck feltételezi továbbá, hogy a hun kezesség 409-ben kezdődött, amikor Honorius valószínűen szövetséget kötött velük a gót király ellen ¹⁷⁴ s 409-ben valóban nagy számu hun zsoldos sereg Itáliába érkezéséről szól az egykoru krónika. A 405-408-as datálást teszi magáévá L. Schmidt ¹⁷⁵, E. Stein ¹⁷⁶, Grumel ¹⁷⁷ és Demougeot ¹⁷⁸ is. Ezzel a hipotézissel van összhangban E.A. Thompson véleménye is ^{178a}. Ha nem pusztán szóvirágnak tekintjük a "hostilem fregit rabiem pignusque superbi foederis et mundi pretium fuit", pignuspacis", "bellorum mora, foederis sequester, intentas Latio faces removit ac mundi pretium fuit paventis" /v. 129-130, 141-142 és c. 44-46/ kifejezéseket, akkor a legmeggyőzőbb datálást Seeck adja.

A 130-132 verssorokhoz:

Az interpretálást egyértelművé és biztossá teszi Aetius szobor-¹⁷⁹ feliratával való összevetés. A magasztaló inscriptióból, amely számos ponton mutat tartalmi, sőt kifejezésbeli rokonságot Merobaudes költészetével, most különösen az 122 sor tanulságos: "...magistro milito per Gallias, quas dudum /ob/ iuratas bello pace victorias Romano imperio reddidit...". A megalázó béke

182. 1905,p. 17 ad v. 157.
183. A forrásokat l. a 101. jegyzetnél.
184. 1923,I,p. 250 n. 1.
185. 1961,p. 345 n.l.
186. 1824,p.19.
187. 1844,p.54.
188. 1905,p.129.
189. 1965,p.37.
190. 1968,p.31.
191. Vö. a 14-15 verssorokkal és a 8-15 sorokhoz írt kommentárral.
L. még a következő forrásokat: Salvianus, De gub. dei V, 21-27,37; Hydatius chron. 140,141, 142:chron.min. II, p.25;Isidorus, hist. Got. Wand.Sueb. 87:chron.min.II,p. 301;Fredegar, chron. II 51:MGH Script. rer. Merov. II, p. 72.

Merobaudes

(586)

MELLÉKLETEK

Olajos Terézia

"Merobaudes és kora" című

közesszdoktori értekezéséhez

Iratgyűjtő
MSZ 5617



Fogyasztói ár:
Ft 170

KÜLÖNLENYOMAT

a Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményeiből

OLAJOS TERÉZ:

AETIUS RÓMAI SZOBRÁNAK FELIRATA ÉS MERQBAUDES

Szeged, 1966

AETIUS RÓMAI SZOBRÁNAK FELIRATA ÉS MEROBAUDES

Írta: OLAJOS TERÉZ

1937-ben olvasható az első utalás a római Curia mögötti területen feltárt ama leletekre, amelyek közül egy feliratos kő, mint ma tudjuk, eredetileg Aetius szobrának a talapzatát díszítette az Atrium Libertatis-ban (ez a helyiség szolgált a késői időkben a senatus ülésterméül). A szöveget 1948-ban A. BARTOLI publikációjából ismerhette meg a tudományos világ [1]. A közzétételt követő esztendőben (1949) került ki a nyomdából A. DEGRASSI cikke, amelyben részben kiegészíteni, részben korrigálni kívánta az első kiadónak a felirathoz fűzött megjegyzéseit [2]. Több vonatkozásban, így a datálás kérdésében kétségtelenül igaza is volt Bartolival szemben: a gall provinciák visszaszerzéséről, a nyugati gótok mozgolódásának az elfojtásáról s Itália biztonságáról aligha szólhatna befejezett tényként a kőbe vésett textus 440 vége előtt. Aetius ugyanis (439 legvégén békét kötve a vizigótokkal) ekkor tért haza a pacifikált Galliából [3], s a Palermo ostrománál meg Bruttium megtámadásánál elszenvedett kudarc után Geiserich is ekkor kényszerült visszavonulni Szicíliából [4]. A 437-es BARTOLI-féle keltezés így hibásnak tekintendő. Ám van olyan pont is, ahol a közzétévő tudós magyarázata jobban alátámasztható, mint DEGRASSI ellenjavaslata [5].

Az elején két-három sornyi hiányossággal fennmaradt felirat szövege az általánosan elfogadott kiegészítésekkel így fest [6]:

[ne]c non et magistro militum per Gallias, quas dudum
[ob] iuratas bello pace victorias Romano imperio
reddidit, magistro utriusq(ue) militiae et secundo
consuli ordinario atq(ue) patricio, semper rei publicae
[i]npenso omnibusq(ue) donis militarib(us) ornato. Huic
[s]enatus populusq(ue) Romanus ob Italiae securitatem,
[q]uam procul domitis gentib(us) peremtisque
[B]urgundionib(us) et Gotis oppressis vincendo praestit[it],
[i]ussu principum d(ominorum) n(ostorum) Theodosi et Placid[i] Valenti-
[n]iani p(erpetuorum) Aug(ustorum) in Atrio Libertat[is], quam []
[]rens [7] erigit, dilatat et tu[et]ur aequae, st[]
am [8] conlocavit m[or]um probo, opum refugo, delato-
rum ut hostium inimicissimo, vindici libertatis,
pudoris ultor(i).

A 2. sor *ob iuratas bello pace victorias* szavait BARTOLI [9] így értelmezi: „Forse quell' espressione potrebbe dire genericamente: per le vittorie che Ezio in pace si era ripromesso di riportare in guerra. Ma sarebbe affermazione superflua: tutti i condottieri prima di cominciare una guerra si ripromettono di vincerla. È probabile che l' *ob iuratas victorias* si riferisca a qualche atto concreto, che noi ignoriamo”. DEGRASSI [10] ezzel szemben kijelenti: „Ma forse quella frase non vuol dire altro che Aezio in tempo di pace e in tempo di guerra aveva assicurato di vincere i nemici”.

BARTOLI nem vette észre, hogy mellette, DEGRASSI pedig nem, hogy ellene látszik szólni Merobaudes egy passzusa. Merobaudesé, aki Aetius udvari költőjeként éppen

úgy a mindenható generalisszimusz egykorú hivatalos portréjának vonásait idézi fel harmadik konzulságára (446) írt dicsőítő költeményében, mint ahogy a magasztaló szoborfelirat megfogalmazója is ezt teszi pár évvel korábban. Az alig gyermekké cseperedett Aetius túszként került Alarich nyugati gót királyhoz [11] s a barbár uralkodó így elállt háborús szándékától, békében hagyta Rómát; minderről így ír Merobaudes (paneg. II. 127–134) [12]:

Nec mora, cum Scythicis succumberet ensibus orbis
telaque Tarpeias premerent Arctoa secures,
hostilem fregit rabiem pignusque superbi
foederis et mundi pretium fuit (hinc modo voti
rata fides, validis quod dux premat impiger armis
edomuit quos pace puer) bellumque repressit
ignarus, quid bella forent. Stupuerunt feroces
in tenero iam membra Getae...

A zárójelben álló közbevetett mondat – már a felirat ismertté válása előtt s annak tanulságaitól függetlenül – így volt értelmezhető [13]: Aetius megfogadta (voti), miután gyermekkorában (puer) túszként (pignus... foederis) szerzett békét (pace); bellumque repressit) a birodalomnak (mundi), hogy felnőve katonaként (dux... impiger) fegyverrel szorítja engedelmességre (validis... premat... armis) a nyugati gótokat s így mintegy kiköszörüli a fennhéjázó szerződés (superbi foederis) csorbáját, amellyel Alarich megalázta a szorongatott Rómát (Scythicis succumberet ensibus orbis). Több mint valószínű, hogy a felirat *iuratae victoriae*-ja Merobaudes költeményének fegyveres győzelemre vonatkozó *votum*-ával azonos: a megalázó béke (pace) alkalmából tett fogadalom valóra váltása (rata fides) az időközben Galliába telepedett vizigótok legyőzése s ezzel a gall provinciák feletti fennhatóság visszaszerzése (Romano imperio reddidit).

Hogy az egykorú propaganda (Aetius maga, illetve híveinek tábora) konkrétan milyen formában és körülmények közt tett fogadalomról beszélhetett, ezt nem tudjuk. Éppen így azt sem, vajon jutott-e szerep „Aetius esküje” színezésében az irodalmi tradíciónak, például esetleg Hannibál híres Róma elleni esküje emlékezetének [14] (Hannibál is, Aetius is egy, az apák nemzedéke idején kikényszerített megalázó béke alkalmából gyermekkorban tett fogadalmat az eljövendő fegyveres küzdelemre). Bármennyi megválaszolatlan kérdés maradjon is azonban, egy szinte bizonyosnak látszik: a 440-es évek Rómájában Aetius esküje a vizigótok fegyveres megrendszabályozására, akiknél kisgyermekként három évet töltött el mint egy békeszerződés túsza, közismert történet lehetett. Csak ez indokolhatja, hogy mind a dicsőítő szoborfelirat, mind az udvari költő panegyricusa szűkszavúan utal rá, mint olyasmire, amit az egykorú olvasó úgyis ismer.

Egyébként nem meglepő, hogy a magasztaló inscriptio és Merobaudes költészete más pontokon is mutat tartalmi vagy éppen kifejezésbeli egyezéseket Aetiusról szólva. Példaképpen hadd mutassunk itt rá néhány ilyen esetre, amely igazolja fentebbi eljárásunk megalapozottságát, mikor is Merobaudes egy passzusával világítottuk meg a szoborfelirat különben teljesen homályos 2. sorának az értelmét. Paneg. II. 98. sorában egy római polgár szájába adja a költő a szót, aki Aetiust ajánlja vezetőnek, mert vele csupa jó jön majd, így *placidus sub pace pudor*. Ezzel cseng össze a felirat végén a *pudoris ultori* dicséret. — Paneg. I. frg. I. A. 9–10. soraiban Merobaudes valamennyi kiadója abban az értelemben egészíti ki a szöveget (veniant... severi iudic[es] morum]), hogy eljöhethetnek az emberi erkölcs legszigorúbb bírái, Aetius magatartásában nem találhatnak szemernyi kivetnivalót sem; ezzel cseng össze a felirat 12. sorában

a *morum probo* jellemzés. (Paneg. II. 90-ben arról olvasunk, hogy egy „ártalmas istennő” fel akarja forgatni azt a békés rendet, amelynek embere Aetius; ebben az összefüggésben mondja a gonosz mitológiai nőalak: „[maioru]m mores... fugabo”.) — A felirat Aetiusnak mint *opum refugo* férfiúnak állít emléket. S az igénytelenség, a kapzsiságtól való mentesség Merobaudesnél is egész sor helyt bukkan fel. Paneg. II. 100. szerint Aetiust parancsnokként nem a zsákmányolás vágya, nem *auri... insana cupido* vezeti. Paneg. I. frg. I. A. 15–20. szerint „az utolsó római” tökéletesen igénytelen, puritánul egyszerű. S midőn a „diva nocens” az Aetius képviselte rendet fel akarja forgatni Rómában, akkor a költő szavai szerint tervébe tartozik, hogy *saevis demens furor aestuet auri* (paneg. II. 46.) — A talapzat feliratának 4–5. sorai azt hirdették, hogy Aetiusnak mint *semper rei publicae inpenso* férfiúnak szól a szoborállítást megtiszteltetése. Ugyanez a gondolat Merobaudesnél abban a formában bukkan fel (paneg. I. frg. I. A. 13–15., vö. frg. I. B. 2–9), hogy nincs jóformán nap vagy óra, amelyben a generalisszimusz a közügynek, mindenekelőtt a hadvezetésnek ne szentelné magát. — A felirat 7–9. sorai szerint a birodalom szíve, Itália annak köszönheti a biztonságos nyugalmat (*securitatem*), hogy Aetius előzőleg fegyveres győzlemek sorát vívta ki különböző népek felett. Ugyanez a gondolat erőteljes költői megfogalmazást nyer Merobaudesnél is (paneg. II. 42–43.: *hanc tot bella tibi requiem, Romane, dederunt: Pax armis accita venit*; vö. paneg. II. 189).

A szoborfelirat és a panegyricusok egyezései az eddigienél is élesebb fényt vetnek arra a következetesen ámító és önámító propagandára, amely a halálra ítélt nyugati birodalomban „az utolsó római” személyét övezte, s úgy akarta feltüntetni, mintha nem egy korhadttársadalom végső percei peregnének a történelem homokóráján, hanem Róma históriájának legdiadalmasabb fejezetét írnák a barbárokkal és felkelőkkel kétségbeesetten birkózó Aetius fegyverei [15].

JEGYZETEK

- [1] ALFONSO BARTOLI, *Il senato romano in onore di Ezio*: Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia (Serie III.). Rendiconti, vol. XXII. 1946–1947 [1948] pp. 267–73. — BARTOLI hibásan 437-re teszi a felirat keletkezését s aztán (p. 273) a következő szavakkal utal annak 1937-es előkerülésére: „Tornata questa in luce dopo quindici secoli esatti...”.
- [2] ATTILIO DEGRASSI, *L’iscrizione in onore di Aezio e l’ „Atrium Libertatis”*: Bulletino della Commissione Archeologica Comunale in Roma, LXXII. 1946–1948 [1949] pp. 33–44. — DEGRASSI cikkében (p. 33) idézi azt a Magyarországon nem elérhető közleményt, amely első ízben utalt az Aetius szoborfeliratát is tartalmazó leletekre: Boll. Ass. Arch. Rom. 1937, nn. 8/9, pag. 3.
- [3] PROSPER, *chron.* 1338 (ed. MOMMSEN: MGH aa IX. p. 477); HYDATIUS, *chron.* 117 (ed. MOMMSEN: MGH aa XI. p. 23); SIDONIUS, *carm.* VII. 295–311; *Chron. Gall. anni CCCCLII* 123 (ed. MOMMSEN: MGH aa IX. p. 660), vö. *Nov. Val. IX.*, melynek bizonyossága szerint 440 jún. 24-én Aetius még nem tért vissza Itáliába.
- [4] CASSIODORUS, *Variae* I. 4, 14 (ed. MOMMSEN: MGH aa XII. p. 15); HYDATIUS, *chron.* 120 (ed. MOMMSEN: MGH aa XI. p. 23); PROSPER, *chron.* 1342 (ed. MOMMSEN: MGH aa IX. p. 478); vö. *Nov. Val. I* 2; LEO MAGNUS, *epist.* III. 1 (MIGNE PL LIV. p. 606).
- [5] A „L’année épigraphique” 1950. (No 30, 54: *Revue Archéologique* 1950/II. p. 182, 190) óta (1963. évi füzetéig bezárólag) nem regisztrál feliratunkkal behatóbban foglalkozó írást. — VITO ANTONIO SIRAGO (*Galla Placidia e la trasformazione politica dell’Occidente*, Louvain 1961, 367) szól ugyan a szövegről, de új szempontot nem hoz értelmezéséhez; éppen úgy nem veszi számba MERобаUDEs és a szoborfelirat egyezéseit, mint ahogy előzőleg BARTOLI és DEGRASSI sem tették ezt. Még inkább áll ez a megállapítás PALANQUE szűkszavú megjegyzésére (E. STEIN, *Histoire du Bas-Empire*, Bruges 1959, 584).
- [6] A szöveget DEGRASSI (i. m. 33–4) nyomán adom. Ő ugyanis a feliratot autopsziából (nem pedig csupán BARTOLI közlése alapján) ismeri és ismerteti.

- [7] BARTOLI kiegészítése quam [ille bene me]rens. DEGRASSI ötlete: quam [ingenio sua]rens.
- [8] BARTOLI csak három betűvel egészíti ki a 11. sor végét: st[atu]am. DEGRASSI szerint ennél hosszabb szövegnek kellett ott állania eredetileg s így ezt a kiegészítést javasolja: st[atuum]aere]am.
- [9] I. m. 270.
- [10] I. m. 36.
- [11] Jelen mondanivalónk szempontjából nézve nem szükséges annak a sokat vitatott kérdésnek a vizsgálatába bocsátkozni, hogy vajon Aetius három éves túszkodása Alarichnál (RENATUS FRIGERIDUS ap. GREGORIUS TURONENSIS, Hist. Fr. II. 8; MERобаУDES carm. IV. 42—46; vö. ZOSIMUS, V. 36, 1) mikorra datálандó.
- [12] Fl. Merobaudis reliquiae, Blossii Aemilii Dracontii carmina, Eugenii Toletani episcopi carmina et epistulae, ed. FRIDERICUS VOLLMER (MGH aa XIV.), Berolini 1905, p. 16.
- [13] Még mielőtt Aetius szoborfeliratát, amelynek publikációja Szeged egyetlen könyvtárában, sincs meg, Budapestről megkaptam volna, így adtam vissza magyarul (az „Antik Tanulmányok”-nak közlésre elküldött fordításban) MERобаУDES szóban forgó közbevetett mondatát: „Innen datálódik az a híven valóra váltott fogadalom, hogy mint hadvezér, erőlyesen tartja majd féken erős fegyvereivel azokat, akiket gyermekkorában egy békekötés túszaaként szerelt le”.
- [14] POLYBIUS III. 11; CORNELIUS NEPOS, Hann. 2; LIVIUS XXI. 2; APPIANUS VII. (Hannib.) 3.
- [15] Igaz 410 óta, amidoő Alarich vizigótjai elfoglalták Rómát, nem lehetett észre nem venni a hanyatlás tüneteit. MERобаУDESnél is felvillan például egy pillanatra a gondolat, hogy Casear gall háborúi idején volt igazán hatalmas Róma (paneg. II. 146: ... magnis opibus Romaque virente); ám aztán rögtőő az őőámítás szelleme lesz újra úrrá a költőő, amidoőő kinyilatkoztatja: Aetius galliai diadalai tútesznek Caesaréőő (paneg. II. 148: nunc gloria maior).

НАДПИСЬ ПАМЯТНИКУ АЭЦИЮ И МЕРОВАУД

T. Олайош

Между надписью римского памятника Аэцию и панегирическими стихотворениями его придворного поэта Меробауда можно обнаружить много совпадений содержания и немало сходств в выражении.

Они бросают яркий свет на характер пропаганды, которой обречённые историей на гибель руководящие классы Западно-римской империи вводили в заблуждение мир и поддавались обману, будто оружия Аэция с трудом и временно удаляли не предстоящее разрушение, а писались бы ими самые победоносные страницы Римской истории.

Непонятные слова второй строки надписи (ob iuratas bello pace victorias) деляются понятными сравнением с Меробаудом (paneg. II. 130-2).

MEROBAUDES UND DIE INSCRIFT DER STATUE VON AETIUS IN ROM

Von

T. Olajos

Viele inhaltliche und auch einige wörtliche Übereinstimmungen beziehungsweise Ähnlichkeiten sind zwischen der Inschrift der römischen Statue von Aetius und den Panegyriken des Merobaudes zu beobachten. Diese beleuchten gut das Wesen jener Propaganda, mit der die führenden Klassen des von der Geschichte zum Tode verurteilten weströmischen Reichs sich selbst und die Welt betrogen, als ob die Waffen des Aetius nicht den nahe bevorstehenden Zusammenbruch mit Mühe und Not hinausschieben, sondern gerade die glänzendsten Seiten der römischen Geschichte schreiben würden. Die unklaren Worte in der zweiten Zeile der Statueninschrift (ob iuratas bello pace victorias) macht erst der Vergleich mit Merobaudes (paneg. II. 130—132) verständlich.

KÜLÖNLENYOMAT AZ ANTIK TANULMÁNYOK 1966. ÉVI 1. SZÁMÁBÓL

OLAJOS TERÉZIA

Merobaudes művei

BUDAPEST

1966

TÖRTÉNETI FORRÁSOK

MEROBAUDES MŰVEI

BEVEZETÉS

Flavius Merobaudes¹ mint költőt igazában csak 1823 óta ismeri a tudomány. B. G. Niebuhr ebben az évben fedezte fel, hogy Sankt Gallen kolostori könyvtárának 908 számú kódexe olyan palimpsestus lapokat tartalmaz, amelyeken a másodlagos felhasználás előtt egy V—VI. századi kéz írásával több költeménynek s egy prózai írásműnek töredékes részletei olvashatók. A szerzőt, aki egy helyt Aetiust név szerint is említi és magasztatja, a szerencsés felfedező Flavius Merobaudesszel azonosította,² s ez a szemmel láthatóan helyes megállapítása a filológusok egyhangú helyeslésével találkozott. — A palimpsestuson olvasható részletek ismeretében egy «De Christo» című költeményt is szinte biztosan Merobaudes művének lehet ma már tekinteni,³ bár ezt két XVI. századi kiadó

¹ A Merobaudesszel foglalkozó legfontosabb írásokat lejjebb a szerző nevével és a megjelenés évszámával idézem csak. Ilyen művek: Fl. Merobaudis carminum panegyricae reliquiae editae a B. G. Niebuhr, Bonnae, 1824 (újra lenyomtatva: Merobaudes et Corippus, recognovit I. Bekkerus, Bonnae, 1836, p. IV—XI és 1—18); Corpus Poetarum Latinorum, ed. E. Weber, Francofurti ad Moenum, 1833, 1367 ss.; A. Hansen: De vita Aetii dissertatio, Dorpati Livonorum, 1840; Fr. Heimsoeth: Rh. M. 2 (1843) p. 531—543; G. Wurm: De rebus gestis Aetii, Bonnae, 1844; — L. Jeep, Rh. M. 28 (1873) 291—304; O. Seeck: Aetius: RE, I (1894) 701—719; G. Hasserauk: Westrom zur Zeit des Aëtius 425—454: Programm Braunschweig, 1899. — Th. Mommsen: Hermes 36 (1901), p. 516—547; újra lenyomva: Gesammelte Schriften IV (Historische Schriften I) Berlin 1906, p. 531—560; W. Levison: Neues Archiv 29 (1903) p. 95—175; Merobaudis reliquiae, Blossii Aemilii Dracontii carmina, Eugenii Toletani Episcopi carmina et epistulae, ed. Fr. Vollmer (MGH., aa. XV), Berolini 1905; C. Bugiani: Storia di Ezio, Firenze 1905; F. Bickel: Rh. M. 60 (1905) p. 317; O. Seeck: Eudokia: RE, VI (1907) 912; O. Seeck: Eudoxia: RE, VI (1907) 925—926; G. Liserand: Aetius, Paris 1910; O. Seeck: Gaudentius: RE, VII (1910) 859; J. Sundwall: Weströmische Studien, Berlin 1915; J. B. Bury: JRS 9 (1919) p. 1—13; O. Seeck: Geschichte des Untergangs der antiken Welt, VI, Stuttgart 1920; J. B. Bury: History of the later Roman Empire from the death of Theodosius I. to the death of Justinian, I, London 1923; A. Alföldi: Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien, II, Berlin und Leipzig 1926; Lenz: Merobaudes: RE, XV (1931) 1039—1047; F. Lot: Revue Belge de Philologie et d'Histoire, 1938, 906—911; Szász B.: A hunok története. Attila nagykirály. Budapest 1943; W. Ensztlin: Valentinianus: RE, VII a (1948) 2237; E. A. Thompson: A History of Attila and the Huns. Oxford 1948; E. A. Thompson: Past and Present 2 (Nov. 1952) 211—23; E. A. Thompson: JRS 46 (1956) 65—75; E. A. Thompson: Analecta Bollandiana 75 (1957) 136—138.; S. Gennaro: Da Claudiano a Merobaudes. Aspetti della poesia cristiana di Merobaudes, Catania 1959; E. Stein: Histoire du Bas-Empire I. De l'État Romain à l'État Byzantin, Bruges 1959; Váradi L.: Későrómai hadügyek és társadalmi alapjaik, Budapest 1961; V. Sirago: Galla Placidia, Louvain 1961; A. H. M. Jones: The Later Roman Empire I., Oxford 1964; S. I. Oost: Classical Philology 59 (1964) p. 23—29; S. I. Oost: Classical Philology 60 (1965) p. 1—10.; B. Czuth: Die Quellen d. Gesch. d. Bagauden, Szeged 1965; Olajos T.: Aetius római szobrának felirata és Merobaudes (A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1966-os évfolyamában sajtó alatt).

² Flav. Merobaudis Carminum panegyricae reliquiae, ed. B. G. Niebuhr, Sangalli, 1823.

³ Vö. Lenz: 1931, 1046.

közül az egyik⁴ Claudianus neve alatt hozza, s csak a másik tünteti fel Merobaudes írásának.⁵

Flavius Merobaudes az «utolsó római» korában nemcsak íróként, de katonaként is kitüntette magát. Ezt látjuk abból a szegényes forrásanyagból, amely életének néhány mozzanatára fényt vet. A névazonosság alapján fel szokták tételni, hogy a IV. század végének híres rajnavideki germán származású hadvezére és politikusa, a 377, 383 és 388 évek consula rokona volt. Az ő hazájának Hispania számított.⁶ Persze, ha egy Clovis-kori diplomában említett patricius Merobaudes tényleg költőnkkel azonos, akkor Galliában is rendelkezhetett birtokokkal; csak így ajándékozhatott földet a Troyes közelében fekvő Mantaniacum kolostorának.⁷ Első datálható közéleti szereplése egy panegyricus, amely valószínűleg Aetius első, 432. évi consulságára íródott.⁸ Egyik korai katonai megbízatása az Alpokba szólította. Felvetődik a kérdés, nem a guerilla harcokra alkalmas terepet kedvelő bagaudák ellen kellett-e küzdenie itt is⁹, mint később a Pireneusok lejtőjén. 435. júl. 30-án leplezték le éreszobrát a Forum Traiani-n. A talapzat ránk maradt felirata szerint¹⁰ ez a Rómától és a keleti, valamint a nyugati császártól neki juttatott nagy kitüntetés katonai és költői érdemeit egyaránt jutalmazta. A kő vésésekor az ünnepelt vir spectabilis, a császári tanács (consistorium) tagja. Röviddel 437 előtt Salona környékén és Thraciában járt. A keletrómai császár a legmagasabb tisztségben részesítette («ad honoris maximi nomen vexit»); ezt valószínűleg patriciusi rangra és nem consulságra kell értenünk.¹¹ 437-ben Aetius másodszor consul, s erre az alkalomra készült Merobaudes önéletrajzi adatokat is tartalmazó prózai panegyricusa.^{11a} 439–440 táján III. Valentinianus egyik, valószínűleg elsőszülött leánykájának a keresztelőjére ír alkalmi verset. 440–441 telén Aetius második gyermekének, Gaudentiusnak az egyéves születésnapját ünnepi költeményben. Ekkortájt foglalja versbe egy előkelő római (talán Anicius Acilius Glabrio Faustus 438. évi consul) kertjének leírását is. 441-ben apósa, Asturius (a leendő 449-es consul) harcol magister utriusque militiae rangban az észak-hispaniai Tarraconensis provincia felkelő lakossága ellen,¹² majd maga a költő lép apósa helyébe e feladatkör ellátásában: 443-ban megtöri a Pireneusok déli lejtőjén Aracelli bagaudáinak erejét. Ám vetélytársainak rövidesen sikerül elérni, hogy erről a nagy fontosságú katonai posztról visszahívják.¹³ 446 Aetius harmadik consulságának az éve; ekkorra írta verses panegyricusát Merobaudes. Rómában egy kettőtört márványtábla talán költőnk sírköve volt egykor; legalább is a «[car]mina» és a «Flavius Merobaudes orator» szavak az erősen megcsontult feliraton ezt teszik valószínűvé.¹⁴ Sidonius Apollinaris egy költeményében úgy emlékezik meg róla, mint szülei korának kiemelkedő írójáról, mint olyanról, aki Aetius és Bonifatius fegyveres mérközése (432–3) előtt kezdte pályafutását.¹⁵ A kérdéses Sidonius-vers írásakor, a 460-as években Merobaudes már halott.

⁴ J. Camers 1510. évi bécsi Claudianus-kiadásában.

⁵ G. Fabricius: Poetarum veterum ecclesiasticorum opera christiana, Basileae 1564, 87: «Merobaude Hispani scholastici carmen De Christo transcripsimus e libro antiquo, quem ad nos Oporinus misit». (A verset tartalmazó kézirat nem maradt ránk.)

⁶ Sidonius Apollinaris, carm. IX 296–301.

⁷ Lot: 1938, 906–911.

⁸ CIL VI 1724 (= ILS 2950) és Merobaudes paneg. I frg. II A 2–3; vö. Vollmer, 1905, 20.

⁹ Thompson: 1956, 73.

¹⁰ CIL VI 1724 = ILS 2950.

¹¹ Merobaudes paneg. I frg. II A 3–5, 22, frg. II B 7.

^{11a} Bury (1923, 251) elképzelhetők tartja, hogy III. Valentinianus és Eudoxia 437. évi esküvőjére is költeményt írt Merobaudes.

¹² Hydatius chron. 125 (MHG aa XI = chron. min. ed. Mommsen, II, Berolini, 1894, p. 24.).

¹³ Hydatius chron. 128 (MGH aa XI = chron. min. ed. Mommsen, II, Berolini, 1894, p. 24). Lot (1938, p. 910) megkockáztatja, a feltevést, hogy esetleg a 440-es évek aemoraikai bagauda felkelésének elfojtásánál is jelen lett volna Merobaudes. — Sirago (1961, passim) szerint a lojalitás felszíne alatt állandó feszültség volt a ravennai udvar és Aetius között. Merobaudes Aetius oldalán állt s ezért érthette az udvar részéről olyan kedvezőtlen elbánás, mint amilyennek a hispaniai parancsnokságból való visszahívását Hydatius feltünteti.

¹⁴ CIL VI 31983.

¹⁵ Sidonius Apollinaris carm. IX 296–301, vö. 277–280.

Merobaudes műveit az 1823 óta eltelt közel másfél évszázad alatt senki le nem fordította. Legalábbis a közkézen forgó bibliográfiákban¹⁶ nem találni nyomát fordításnak. Részletes magyarázó kommentárt sem írt a költeményekhez senki. Így a meg lehetősön bonyolult, sokszor homályos fogalmazású szöveg jó részének az interpretálásánál semmi vagy elenyészően kevés előmunkálatra támaszkodhattam csak; egészében magamnak kellett utat törnöm. Kivételt képeznek azok a passzusok, amelyek határozott történelmi utalásokat tartalmaznak, vagy látszanak tartalmazni; ezeket ti. a késő antikvitás, főleg pedig Aetius történetének kutatói gyakran citálják úgy, hogy szövegértelmezésük a forrásfelhasználásból kiolvasható.¹⁷ Más kérdés, hogy a különböző historikusok egy-egy helyet gyakran egymástól eltérően magyaráznak, s így még a történelmi vonatkozású részleteknél sem támaszkodhat mindig lezárt eredményekre a fordító.

¹⁶ L'année philologique publiée sous la direction de J. Marouzeau, I—XXXIV (1924—1963 évek). J. Marouzeau: Dix années de bibliographie classique I (az 1914—24 évek). S. Lambrino: Bibliographie classique des années 1896—1914, I. R. Klusmann: Bibliotheca scriptorum classicorum II/2, Leipzig, 1913 (az 1878—96 évek). W. Engelmann: Bibliotheca scriptorum classicorum, 8. Aufl. von E. Preuss II. Leipzig 1882 (az 1823—1878 évek).

¹⁷ Carmen I.: a vers egészéhez lásd: Heimsoeth, 1843, 532; Vollmer, 1905, 3; Bury, 1919, 7—8; Bury, 1923, 251, 5; — 1—2 sorokhoz lásd: Vollmer, 1905, 3; — 1—20. sorokhoz: Oost, 1965, 4—7; — 5—22 sorokhoz lásd: Bury, 1919, 7—8; — 8. sorhoz: Vollmer, 1905, 3; — 9. sorhoz: Niebuhr, 1836, 3; Oost, 1964, 29; — 10. sorhoz: Niebuhr, 1836, 3; Seec, 1907, 925—926; Seec, 1920, 421 n. 31; Ensztlin, 1948, 2235; — 11. sorhoz: Niebuhr, 1836, 3; — 13. sorhoz: Niebuhr, 1836, 3; Vollmer, 1905, 3; — 15. sorhoz: Niebuhr, 1836, 3; — 17. sorhoz: Vollmer, 1905, 3; Bury, 1923, 256 n. 1; — 19. sorhoz: Niebuhr, 1836, 3; Vollmer: 1905, 3; Seec, 1907, 912 és 925—926; Seec, 1920, 421 n. 4; Ensztlin, 1948, 2237. — Carmen II.: a vers egészéhez: Vollmer, 1905, 4; Bury 1923, 251 n. 5; — 1. sorhoz: Vollmer, 1905, 4; — 6. sorhoz: Niebuhr, 1836, 4; Vollmer, 1905, 4; — 9. sorhoz: Seec, 1907, 912 és 925—926; Seec, 1920, 421 n. 4; Ensztlin, 1948, 2237; — 13—14 sorokhoz: Niebuhr, 1836, 4. — Carmen III.: Niebuhr, 1836, 5. — Carmen IV.: a vers egészéhez: Niebuhr, 1836, 5; Vollmer, 1905, 5; Bugiani, 1905, 16; Sundwall, 1915, 82; Bury, 1923, 251, n. 4; Oost, 1964, 29; — 11. sorhoz: Vollmer, 1905, 5; — 12. sorhoz: Vollmer, 1905, 5; — 15—18 sorokhoz: Wurm, 1844, 37; — 16—17 sorokhoz: Niebuhr, 1836, 6; Hansen, 1840, 22—23; Seec, 1894, 701—19; Bugiani, 1905, 138—139; Liserand, 1910, 8 n. 2; Seec, 1920, 414 n. 5; Bury, 1923, 241 n. 4; — 19. sorhoz: Hansen, 1840, 24—25; — 38. sorhoz: Vollmer, 1905, 5; — 41—46. sorokhoz: Niebuhr, 1836, 7; Hansen, 1840, 13—14; Seec, 1894, 701—719; Mommsen, 1901, 518 n. 4; Vollmer, 1905, 6; Bugiani, 1905, 34 n. 4, 38 n. 1, 39—42; Sundwall, 1915, 40; Seec, 1920, 104, 414 n. 22; Bury, 1923, 241 n. 2; Alföldi, 1926, 87 n. 5. — Panegyricus I.: az egészre vonatkozóan: Niebuhr, 1836, 7; Mommsen, 1901, 516 n. 5; Vollmer, 1905, 7; Liserand, 1910, 80; — frg. I A 9—frg. I B 13: Bugiani, 1905, 46 n. 1; — frg. I. B: Liserand, 1910, 19 n. 2; — frg. II A 1: Niebuhr, 1836, 9; — 2: Niebuhr, 1836, 9; — 3: Niebuhr, 1836, 9; Vollmer, 1905, 9; Sundwall, 1915, 63 n. 98, 100 n. 314; Bury, 1923, 251; Lot, 1938, 905—911; Stein, 1959, 330; 3—5: Bury, 1923, 251 n. 1; — 4: Niebuhr, 1836, 9; — 5—6: Vollmer, 1905, 20; — 22—23: Hansen, 1840, 50; Vollmer, 1905, 9; Bury, 1923, 249 n. 4; Szász, 1943, 206; — frg. II B 7: Vollmer, 1905, 10; — 11: Bugiani, 1905, 153 n. 4; — 16 kk: Bury, 1923, 242 n. 2. — Panegyricus II.: Niebuhr, 1836, 7; Wurm, 1844, 77; Mommsen, 1901, 516 n. 5; Levison, 1903, 139—140; Vollmer, 1905, 10; Bugiani, 1905, 16; Liserand, 1910, 80; Seec, 1920, 115, 418; Stein, 1959, 578; — 1. sorához: Bugiani, 1905, 154 n. 1, 42; Seec, 1894, 701—719; — 1—4: Vollmer, 1905, 11; Sundwall, 1915, 40; Seec, 1920, 418 n. 2; Alföldi, 1926, 90 n. 2; — 1—9: Hansen, 1840, 48—49; — 3—4: Thompson, 1948, 33; — 5. sorhoz: Wurm, 1844, 78; Vollmer, 1905, 11; Seec, 1920, 418 n. 30; Ensztlin, 1948, 2246; — 5—7 sorokhoz: Mommsen, 1901, 520 n. 4; Bugiani, 1905, 115 n. 4; Stein, 1959, 581 n. 66 és 585 n. 140; — 6. sorhoz: Bury, 1923, 243 n. 1; — 7. sorhoz: Niebuhr, 1836, 11; Weber, 1833, ad loc.; Heimsoeth, 1843, 536; Vollmer, 1905, 11; — 8. sorhoz: Wurm, 1844, 78; 8 kk. sorokhoz: Levison, 1903, 139—140; Bugiani, 1905, 134 n. 3; Vollmer, 1905, 11; Seec, 1920, 418 n. 31; Bury, 1923, 250 n. 2; Lot, 1938, 910; Thompson, 1948, 69—70 n. 1; Thompson, 1956, 65—75; Stein, 1959, 580 n. 65; Czúth 1965, 37; — 12. sorhoz: Niebuhr, 1836, 11; Weber, 1833, ad loc.; Vollmer, 1905, 11; — 13. sorhoz: Thompson, 1956, 71; Stein, 1959, 578, n. 36; — 16 kk.: Seec, 1894, 701—719; Vollmer, 1905, 11; — 16. sor: Bugiani, 1905, 135 n. 1; Bury, 1923, 249 n. 4; — 17. sorhoz: Weber, 1833, ad loc.; — 20. sorhoz: Niebuhr, 1836, 11; — 23. sorhoz: Vollmer, 1905, 11; — 24—29. sorokhoz: Niebuhr, 1836, 7; Wurm, 1844,

A következő fordítás egészében a Vollmertől elfogadott szöveg alapján készült. Csak az alábbi helyeken szolgál Vollmerétől eltérő olvasat (rendesen szövegkiegészítés) a magyarra való átültetés alapjául: (Vollmer «exempli gratia» kiegészítéseit név nélkül adjuk.

C a r m. II: 7. sor: [clar] aque (Vollmer az apparátusban); 9. sor: [li]mina (Vollmer az apparátusban). P a n e g. I: *frg. I A* 1. sor: [et quamquam in excelso loco versaris, quem bellica fort]una tua potius quam a na[tura tenes] (Heimsoeth kiegészítési javaslat); 18. sor: vestimentum [cena] (Niebuhr javaslat); 19. sor: postre [mo gladii] (Heinrich kiegészítési kísérlete); *frg. I B* 20. sor: per[sonat sena]tum; 21. sorhoz: [contuleri]t (Niebuhr kiegészítése); 24. sor: [paene oculis subiciantur]; *frg. II A* 23. sor: [Galliasque partus est, comperimus]; *frg. II B* 1. sor: [non fugit te, quamquam modestissimus ipse t]ui (Heimsoeth javaslat). P a n e g. II: 23. sor: hostem [Roma]; 72. sor: pecto[ra somno] (Niebuhr kiegészítési kísérlete); 74. sor: [indue mortal]es habitus (Niebuhr javaslat); tege casside [frontem vagy crinem] (Heimsoeth kiegészítése); 83. sor: [fulgens a]juratis (Niebuhr javaslat); 161. sor: iustus Mars sorte [premit] (Niebuhr kiegészítése); 180. sor: [dedere se] tardata (Niebuhr javaslat); 181. sor: [detrect]are (Niebuhr nyomán); 187. sor: [nostra c]ruentatos (Heimsoeth javaslat); 195. sor: . . . [vi]xit (Niebuhr kiegészítése); D e C h r i s t o: 9: «opus» helyett «opus»; 29. sor: Quis nisi pro cunctis, aliter quis (Birt).

A fordításhoz csatolt jegyzetek teljesen rövidre fogva adják az önmagában nem, vagy nem minden további nélkül érthető helyeknek a fordító szerint biztos vagy valószínű magyarázatát. Eltérő felfogásokkal való polemizálásnak vagy az adott értelmezés terjedelmesebb indoklásának itt nincsen helye.

FORDÍTÁS

Carmina I, II

Az I. és II. carmen vagy egyazon költemény két töredéke, vagy legalábbis egy alkalomra íródott; III. Valentinianus és felesége, Licinia Eudoxia két leánya közül az egyiknek, valószínűleg az idősebbnek, Eudociának a keresztelőjére. Első gyermeke születése alkalmából nyerhette el ugyanis a fiatal császárnő hivatalosan az «Augusta» címet, amire a carmen II 9–14 sorai utalnak; ennek dátuma 439. aug. 6. A carm. I 1–16 a ravennai palota ebédlőtermének festett vagy mozaikképeiből néhány, a császári család tag.

65; — 24–26 sorokhoz: Mommsen, 1901, 516 n. 5; Vollmer, 1905, 12; Bugiani, 1905, 148 n. 5 és 149 n. 1; Liserand, 1910, 80 n. 3; — 25. sorhoz: Seeck, 1920, 119, 420. n. 13; — 27–29. sorokhoz: Niebuhr, 1836, 11; Vollmer, 1905, 12; Bugiani, 1905, 148. n. 5 és 149 n. 1; Seeck, 1920, 422 n. 6 és 471 n. 2; Bury, 1923, 256 n. 1; Stein, 1959, 326, 579 n. 52; Oost, 1964, 29; — 29 kk.-hoz: Enzlin, 1948, 2245; — 30. sorhoz: Vollmer, 1905, 12; — 30–31 sorokhoz: Niebuhr, 1836, 7; — 34. sorhoz: Weber, 1833, ad loc.; — 36. sorhoz: Niebuhr, 1836, 7; — 39. sorhoz: Bugiani, 1905, 154 n. 1; — 44. sorhoz: Niebuhr, 1836, 7; — 46. sorhoz: Niebuhr, 1836, 7; — 50. sorhoz: Heimsoeth, 1843, 536; — 93. sorhoz: Heimsoeth, 1843, 539; — 110. sorhoz: Bugiani, 1905, 37 n. 1.; — 111. sorhoz: Niebuhr, 1836, 15; Hansen, 1840, 21; Seeck, 1910, 859; — 112–115. sorokhoz: Hansen, 1840, 21; Wurm, 1844, 6; Seeck, 1894, 701–719; Vollmer, 1905, 15; Bugiani, 1905, 36 n. 4; Seeck, 1920, 413–414 n. 1.; — 121. sorhoz: Hansen, 1840, 11; — 121–126 sorokhoz: Wurm, 1844, 7; Mommsen, 1901, 518 n. 4; Bugiani, 1905, 37 n. 2; Sundwall, 1915, 40; — 122. sorhoz: Niebuhr, 1836, 15; Weber, 1833, ad loc. — 127–130: Hansen, 1840, 13–14; Wurm, 1844, 8; Bugiani, 1905, 38 n. 2 és 39–42; Bury, 1923, 180 n. 3; Thompson, 1948, 34; — 129. sorhoz: Niebuhr, 1836, 15; Seeck, 1894, 701–719; — 130–133 sorokhoz: Bugiani 1905, 41 n. 1; Olajos 1966; — 131–143 sorokhoz: Liserand, 1910, 16 n. 5; — 132–142 sorokhoz: Hansen, 1840, 18–20; Seeck, 1920, 104, 414 n. 22; — 134. sorhoz: Vollmer, 1905, 16; Bugiani, 1905, 42 n. 2 és 43; — 143. sorhoz: Bugiani, 1905, 41; — 144. sorhoz: Niebuhr, 1836, 16; Wurm, 1844, 54; Vollmer, 1905, 17; — 148. kk. sorokhoz: Niebuhr, 1836, 16; Levison, 1903, 139–140; Bugiani, 1905, 129; Czúth 1965, 35–7; — 148–153. sorokhoz: Váradi, 1961, 256; — 151–153. sorokhoz: Heimsoeth, 1843, 541; — 153 kk. sorokhoz: Bury, 1923, 250; — 155 kk. sorokhoz: Vollmer, 1905, 17; 157. sorhoz: Vollmer, 1905, 17; — 161. sorhoz: Vollmer, 1905, 17; — 187. sorhoz: Niebuhr, 1836, 17; — 188. sorhoz: Vollmer, 1905, 18.

jait megörökítő ábrázolást ír le (5–7: a császári pár; 7–8: a gyermek Valentinianus II. Theodosius kelettrómai császár színe előtt; 11–12: Valentinianus anyjával, Galla Placidiával; 13–14: nővérével, Iusta Grata Honoriával). A költő e jelenetek egyikéhez-másikához reflexiót fűz (9–10: Valentinianus nem hiába fordult Theodosiusához, segítségével visszaszerezte trónját a bitorló Iohannestól, s aztán leánya kezét is elnyerte; 15–16: utalás Honoria esetleges házasságára). A mozaikdíszek leírása után a keresztelési szertartás középpontjában álló kis hercegnőt jeleníti meg a költő (17–23). Ezután az ünnepi fényben ragyogó udvar (II 1–4) s baptisterium (II 5–8) képe villan fel. A gyermek születésén örvendező és Eudoxiát Augustává kikiáltó tömeg s a hódolatot fogadó uralkodó pár bemutatása zárja a költeményt (II 9–14). Versmértéke: disztichon.

Cod. p. 260

A költemény elejéről néhány sor hiányzik.

... a művészien ékesített ebédlő ajtószárnyait Concordia képmása díszíti s a bíbort viselő császár házának férfi és női védőszellemé, ahol ünnepi lakomákon fogyasztják a halhatatlan uralkodó ételeit,
¹ ⁵ és bíbor vánkosoiktól csilognak a királyi kerevetek. | A terem legkiemelkedőbb helyét a hitvesével együtt ábrázolt császár képe foglalja el, tündökölve, miként a magas égbolt ragyogó fényű csillagai, ő, a földkerekség hódolat övezte boldogítója. Amott a mi védnökünk színe előtt siratja váratlanul veszni látszó örökségét az éppen megérkező száműzött. Ám aztán a győzelem visszadta a birodalmat
¹ ¹⁰ annak, aki születése révén örökölte azt, | és a fényes császári udvar hozzáadta a távolról kért feleséget. Emitt, ahol a fenséges édesanya nyájas fiát csókolni készül, mintha csak a castaliai istent látnád szülőanyjával.¹⁸ Ahol pedig nővére áll mellette, úgy tűnik, hogy a
¹ ¹⁵ csillogó Hold fénye ragyog fel a testvér csillag sugarától.¹⁹ | Ha egykor férje lesz majd, elmondhatni, hogy egy Peleus és egy Thetis, Nereus leánya lépett nászra a thessaliai nyoszolyán.²⁰

Ettől a leánykától pedig itt, olyan unokát remélhet még a világ, akinek kiválóságával egyedül Larissa hős fia²¹ érhet fel. S íme
¹ ²⁰ az újszülött kislány, aki alig látta meg a napvilágot, | de zsenge szívében máris a keresztség misztikus szentségét hordja, sírásával vallva az istent: azt hihetnéd, megértette a szertartást, piciny ajkait úgy mozgatta remegő hangocskáját hallatva. Ó boldog gyermek, akinek egy időben két életet²².

Cod. p. 259

Három vagy öt verssor hiányzik.

... szép kis császárlánykát nyerve a felséges udvar ünnepi díszben pompázik. Maguk az épületek is tavaszi fényben ragyognak, s Phoebus napkocsijától és a császári bíbortól tündökölve ég és föld csillogása egybevegyül rajtuk.

¹⁸ A «castaliai isten»: Apollo, Leto gyermeke (a Múzsáknak és Apollónak szentelt Castalia forrásról kapta ezt az epithetonját).

¹⁹ Célzás Dianára mint Holdistenre és ikertestvérére, Apollóra mint Napistenre.

²⁰ A délthessaliai Peleus király és Thetis tengeristenő násza azért nevezetes, mert ebből a mitológia legnagyobb hőse, Achilleus született.

²¹ Achilleus.

²² Vö.: carm. IV 28.

| Márványmedencéket nyaldos a hullám, bronzból öntött^{II 5} szarvasokon²³ gyöngyözik gyors habjaival, s sebes folyásával csillogó kristályra nehezedik, a vizet gyöngy tartja, amely maga is víz volt egykor. A palota magas küszöbén²⁴ áll hitvesével s egyben uralkodótársával a császár, | akinek szentséges családtagjai felé újjongva^{II 10} repes az egész világ. Csodálatos bizalom! Kérni lehet, hogy kik kapják meg a kormánypalcát, s nem is riadnak vissza kívánságot nyilvánítani az uralkodók számát illetően, és az udvar teljes biztonságban a királyi család sorsa felől, kiegészíti uralkodóinak sorát, midőn újakat választ.

Carmen III

Niebuhr a cím ma már elhalványult míniumbetűit kiegészítve a következőképpen rekonstruálta azt: «Faustus díszkertjéről». A vers címzettje valószínűen Aenicius Acilius Glabrio Faustusszal, a 438-as év consulával azonos. A 8. sornak ehhez a költeményhez tartozása kétséges. A vers disztichonokban íródott.

Szélről imbolygó ágaival nyáron is árnyékot tart a lombok^{Cod. p. 259} alá rejtett fagyos hideggel teli erdő, nem hagyja, hogy belsejében az évszaknak megfelelő legyen az idő, s a lombtetőzet a maga külön telét őrzi tovább. | Spárta zöld márványához hasonló a nyírt koronájú⁵ kedves kis buxus vágott oldalával, amelyen még az achaimenida nyilak sem tudnának áthatolni . . .

Ha a következő sor a carm. III-hoz tartozott, akkor innen négy-hat verssornyi veszett el.

. . . . Marsszal kötötte meg nászát szeretője Venus.^{Cod. p. 256}

Carmen IV

A vers Aetius fiatalabb fiának, Gaudentiusnak első születésnapját ünnepli. Keletkezési ideje 440–441 tele lehetett, amikor Aetius galliai háborút befejezve egy időre hazatért Itáliába (IV 12, 32). Versmértéke: hendecasyllabus.

Immár a második életév veszi kezdetét, s hozza el újra a^{Cod. p. 256} gyermek születésnapját, amelyen az világra jőve először szívta^(initia versusum p. 273) magába az éltető és erőt adó levegőt.

| Most legyetek kegyesek Latium Múzsái, valamennyien! Most⁵ virulatok mind, Latium erdői! A virágzó tavasz pompáját öltsek fel a küszöbök, s babérfüzérekkel összefonódva kígyózzon a borostyán. Szelíden fodrozódva szökdécseljen a Tiberis, | és derült téli¹⁰ időben ne hullámveréstől rőten s haragosan mossza medrét.

²³ Szarvasábrázolásokkal volt szokásos díszíteni a keresztelő medencét, amely, úgy látszik, a császári udvarban mindenféle drága anyag felhasználásával készült.

²⁴ A ravennai császári palotának az előtte levő térhez képest «magasan» kiképzett erkélyszerű építménye lehetett (vö. pl. a palatiumi Domus Flaviával), ahol az uralkodó pár a téren összegyűlt tömeg előtt megjeleneve fogadhatta az ünneplő nép ovációját.

Szabaduljon végre háborús gondoktól a hadvezér lelke — rászolgált a pihenésre —, s ölelje izmos karjaiba kicsiny gyermekét a marcona férfi.

- ¹⁵ | Hű férje mellett legyen ott asszonya is, az asszony, aki a komoly Múzsák dalára méltó, hősök ivadéka, királyok sarja;²⁵ dicsősége fényesebben tündöklék, mint az asszonyok hírneve szokott.
²⁰ Nem úgy tett ő, mint Thetis, aki aggódó félelme tárgyát | a Styx eldugott hullámaiban mosdatta meg,²⁶ s nyomasztó gondoktól szorongva születőjét az isteni végzet ellenében, a haláltól féltve . . .

Cod. p. 255

Kb. négy verssor hiányzik.

- . . . újszülött gyermekének gyenge tagjait az isteni erejű keresztvízben fürösztötte, | s a szentséges fürdő eme titokzatos hullámában jelen levő istenség mentesít a vétkektől, megvált az eredendő bűntől, új életet ad, és megszabadít a kárhozattól.²⁷

- Téged, kicsiny gyermek, ilyen szertartásokkal a szent kereszt-ségbe beavatottan | fogadott csillogó ölébe Róma, amely minden háború zajától távol, békésen tárult ki, s ruháját megbontva lemez-telenítette keblét, és neked nyújtotta tápláló emlőjét.²⁸ Lucina²⁹ szerencsés késlekedése elhalasztotta, s utóbb hozta meg születésedet: | késedelmet okozott, hogy Te az aggódó reménykedéseket hosszú ideig valóra nem váltva, végül is mint az uralkodó város leendő polgára Quirinus³⁰ királyi városát és Latium házait pillantsd
⁴⁰ meg először születésed helyeként, | mint marsi sarj³¹ marsi penatest.³²

- S még híresebbé tesz nagynevű atyád, mert ő alig lépett serdülő éveibe, szinte gyermek volt még, amikor a geta³³ csapatoknak túsul
⁴⁵ adva elodázta a háborút, szövetséghez segített hozzá, | elhárította a Latiumot lángbaborulással fenyegető tűzvészt, s a rettegett világ váltsága lett.³⁴

I. (próza) panegyricus

Ez a dícsőítő beszéd Aetius második (437-es) consulságára készült s valószínűleg az ünnepelt jelenlétében hangzott el.

A mű elejéről hiányzik néhány oldalnyi szöveg.

²⁵ Gaudentius anyjának gót királyi számozására céloz a költő.

²⁶ Célzás a közismert mítoszra, amely szerint Thetis istennő a Styx vizébe való belemártással akarta a jóslat szerint rövid életű fiát, Achilleust sebezhetetlenné tenni.

²⁷ A keresztelésre vonatkozó keresztény dogmák visszatükröződése; vö. carm. I 23.

²⁸ A képzőművészetben fenséges nőalakban megismélt Róma képe lebeghetett a költő szeme előtt.

²⁹ A szülés római istennője.

³⁰ Quirinus: az istenített Romulus.

³¹ Marsi sarj többszörösen is: Mars, Romulus atyja a rómaiak mitikus őse, és Gaudentius apja, Aetius Mars hadisten kedves hadvezére (vö. paneg. II 36).

³² Mars városának, Rómának a házait jelöli a kifejezés.

³³ Geta itt = nyugati gót.

³⁴ Az antik szerzőknél a «világ», «földkerekség» fogalma az Imperium Romanum-mal azonosult. — A vers 42–46. sorai Aetius Alarich nyugati gót királynál eltöltött három évnyi túszkodására céloznak, amelynek kezdőéve valószínűen 405. Vö. paneg. II 129–130.

... bár magas helyen forgolódsz, s ide inkább harci szerencséd, mint származásod révén jutottál, mégsem fedezhető fel semmi, amit titkolni szeretnél; általában mindent úgy teszel, mintha tudnád, hogy az egész közvélemény szeme előtt és bírálatának kitéve történik az, amit cselekszel. | Titkolják csak dolgaikat azok, akikre 5 szégyent hozna, ha tetteik nyilvánosságra jutnának! Igazában nem tekinthető az emberekkel való jó kapcsolat jelének a túlságos titkolódzás, és egyébként is hiába bujkálnak bíráik elől a vétkesek: mert mit ér az, hogy más nem tud bűneikről, ha egyszer gyötri őket a bűntudat? Jöjjenek csak hozzánk bátran bírónak, akik akarnak, | mint az erkölcs és erény szigorú őrei, nemcsak a mi Catóink, 10 hanem Spárta és Athén külföldi hírességei is: nem fognak találni egyetlen egy időpontot, egyetlen egy napot, egyetlen egy órát sem tevékenységedben, amelynek ne kellene csodálattal adózniok. | Hi- 15 szen Számodra a fekhely a meztelen szikla, vagy a vékony takaró a gyepen; éjszakáid virrasztásban, nappalaid kemény munkában telnek, s kellemes dolgok helyett a katonaélet viszontagságai jutot- tak osztályrészedül; páncélod nem annyira védelmedre, mint inkább mindennapi öltözetedül szolgál, mint ahogy az étkezés sem fény- 20 űzés számodra, hanem haditanács; végül a kardot, | amellyel mások csak felövezik magukat, Te állandóan forgatod. És nem érdem- telenül formált Téged a természet vidámságra és küzdelmes erő- feszítésre, engedelmességre és parancsolásra egyaránt alkalmassá ...

frg. IA
Cod. p. 274

Kb. 7—8 sor veszett el.

frg. IB
Cod. p. 273

... Ha a harcok szünetében egy kis szabad időd akad, akkor vagy a városok fekvését, vagy a hegyszorosokat, vagy a tágas mező- ket, vagy a folyók átkelőhelyeit, vagy éppen | az utak hosszát méred 5 fel magadban, és azt fürkészed, hogy melyik hely alkalmasabb a gyalogságnak, melyik a lovasságnak, melyik megfelelőbb a táma- dásra, hol lehet biztonságosabban visszavonulni, hol legjobb táborni. Így háborúidat szolgálja az is, ha szünetelnek harcaid.

| A harci érdemek mellett ugyan kiben egyesült valaha is még 10 ennyire fürge észjárás a tanácskozásokon, ilyen igazságos szigor az ítélkezésben, ilyen nyájas modor a társalgásban, ilyen nyíltság az arevonásokon, a haragban ily gyors békülékenység s a szeretetben ekkora kitartás?

Mennyire szerencsés időben mondom el szónoklatomat: hiszen 15 nincs, aki el ne ismerné, hogy igazat mondok, | sőt inkább arról panaszkodnak, hogy tetteidből egyet s mást nem is említettem. Valóban engem, bár sokat szeretnék mondani, akadályoz ebben bizonyos fokú tájékoztatlanság, hiszen nagyon jól kell ismernünk azt, akiről beszélünk. Nem csupán azokat a dolgokat kell elmon- danunk a vitéz férfiakról, amelyeket a közvélemény szájára vett. Amikor a győzelem híre tölti be | a senatust, a vezért úgyis kitün- 20 tetik mindazzal a címmel, amit csak a kedvező harci szerencse hozhat; ez mégsem tesz olyan mély benyomást a hallgatókra, mint ha magukat a meneteléseket, az erőfeszítéseket, az ütközetek képét, a sebesüléseket, a halált és az ádáz öldökléstől véres port is a hallgató szeme elé tárják

frg. II A
Cod. p. 270

Ha a következő töredék az előzőhöz közvetlenül csatlakozott, ami nem biztos, akkor kb. négy sor hiányzik.

... békés gyülekezetébe fogadott a senatus;³⁵ a Te érdemeid dicsőítéséért Róma a császárral együtt maradandó ércből mintázta meg szobromat,³⁶ s végül mindezekért nemrég a legmagasabb tisztség³⁷ címére méltatott engem a kelő nap fényességéhez közel
5 élő | uralkodó.³⁸ Mert megértette, hogy milyen odaadással említeném a férfi tetteit, ha jelen lenne, én, aki távollétében sem hallgattam érdemeiről.³⁹

Már most ítélj meg magad, ó győzhetetlen vezér, mekkora jutalom jár Neked, aki megtetted mindazt, aminek pusztán elmondásáért nekem ekkora megtiszteltetés jutott osztályrészül. | Téged
10 nem valami közönséges jutalom és nem másokéhoz hasonló kitüntetés vagy valami szokásos dicsőítés illet meg. Jó lelkiismeretelenedesetre megjutalmaz Téged; hiszen a jó cselekedeteknek legfőbb gyümölcse azok megtételében rejlik, s a férfierények valóban méltó
15 jutalma csak önmagukban lelhető fel. | Így tehát akár én, akár mások, akik efféle beszédek írásával foglalkozunk, valahányszor a Te tetteidről szólunk, vagy saját képességeinket csillogtatjuk, vagy mások kívánságának teszünk eleget. Te önmagad erejére támaszkodsz, önmagadra tekintesz, | és önmagadon kívül nem keresel követendő példaképet. Még sincs egyetlen egy ország, egyetlen egy vidék, egyetlen egy nyelv sem, amely nem a Te dicsőítésedtől
20 visszhangozna. Útban Thracia felé vettük híret annak a diadalnak, amely a Te terveid alapján jutott Rómának osztályrészül a hispaniai és galliai provinciákban⁴⁰...

frg. II B
Cod. p. 269

Kb. négy sor hiányzik.

... Látnod kell, bármennyire szerényen szoktad megítélni önön kiválóságodat, hogy milyen rendkívüli és mennyire szokatlanul nagy az örömjújongás mindenütt, valahányszor valaki kedvező híreket mond el tetteidről. Személyedet, mint tapasztaltad, az egész
5 világ szeretete övezi, | s ehhez jön az öröm, hogy sikereid mindig valódiak: senki sem kételkedik a hír megbízhatóságában, amikor azt hallja, hogy Te győztél.

³⁵ Senatori rangja összhangban áll szobra bázisának feliratán említett címeivel.

³⁶ A 2—3. sorok és a felirat összecsengése teszi világossá, hogy az utóbbi szövegében szereplő «carmen», amellyel egyebek mellett a költő kiérdemelte a szobor felállítását, Aetius tetteit dicsőítő panegyricus volt.

³⁷ Valószínűleg patriciusi rang.

³⁸ II. Theodosius keletrómai császár.

³⁹ Az utolsó mondat megfogalmazása elég homályos; mégis valószínűleg a következő az értelme: Merobaudes Aetius 432-es első consulságára akkor írt panegyricust, amikor az Sebastianus elől menekülve a hunoknál volt távol, s ezt a keletrómai császár hűsége bizonyítékként értékelte.

⁴⁰ 436-ban a gótok a szállásterületükkel szomszédos római városok egész sorát támadták meg; ezek egy része ÉK-Hispaniában feküdhetett. Litorius Aetius alvezéréként az ostrom alatt álló Narbo lakosságának segítséget vitt, s elképzelhető, hogy ezzel egyidejűleg a közeli hispaniai határvidéken is meggyengítette a gótok nyomását a római hadvezetőség.

Elkerülve a császári tengerpart⁴¹ öbléhez, amerre a szárazföld kanyarulatai következtében egészen Salonáig nyúlik be a tenger, találkoztam valakivel; | ez említette, hogy maga is részese volt¹⁰ legutóbbi hadi tetteidnek: «A gótok egész hadserege királyukkal együtt kivonult a római földek pusztítására; amint ez a vezér tudomására jutott» mondotta, de én már nem is vártam, hogy tovább folytassa: «támadott, és megütközött», mert egyáltalán nem kételkedtem abban, hogy Te ezt cselekedted. | Tüstént azt kérdeztem,¹⁵ hol, hogyan és hány ellenséget győztél le. Akkor ő így szólt: «A hegy-nél, amelyet mintegy a jövőt előre megsejtve Colubrariusnak⁴² nevezett el a régi kor — mert itt semmisült most meg az államot fenyegető halálos méreg —, az ellenség legnagyobb részét váratlanul, amint szokta, a halálba küldte. | S miután a nagyszámú gyalogos²⁰ csapatokat szétszórta, a gyorsan mozgó lovas egységeket személyesen vette üldözőbe: ha helyálltak, erővel, ha megfutamodtak, gyorsasággal kerekedett fölējük. Nem sokkal ezután maga a király⁴³ jelent meg maradék csapataival, és a letiport holttestek mellett a hirtelen rémülettől földre gyökerezett . . .

II. (verses) panegyricus

A dicsőítő költemény Aetius 446-os, harmadik consulságára íródott. Versmértéke: hexameter.

Az első sor minium betűi ma már nem olvashatók.

Cod. p. 257
(initia versuum
p. 272)

. . . a Dunát megbékítve tért haza, a Don dühét lecsendesítette, parancsára a sötét égbolt alatt hótól csillogó földek nem hadakoztak tovább; nyugodni hagyta fegyvere vasát a Kaukázus, és a marcona királyok most már elítélték a háborút.⁴⁴

| A Rajna a hideg északi földdel engedelmes szövetségessé⁵ vált; elégedett, hogy Itália gyeplői irányítják, s örvend, hogy mindkét partján a Tiberis hatalma nő.⁴⁵

Aremorica lakója is szelídebben járja már hazája hegyoldalait; a föld népe, amely bűnös kegyetlenséggel rablott zsákmányt rejtett erdőibe, | most felhagyott eddigi szokásaival, s újra tanulja hosszú¹⁰ ideig parlagon heverő mezőit gabonával bevetni. A hódító Caesarral gyakor oly sokáig dacoló had most a mi consulunk idején aláveti

⁴¹ Diocletianus császári palotája Salonában volt.

⁴² A Mons Colubrarius, a «Kígyóhegy» helye ismeretlen. Esetleg azoknak a hadműveleteknek a során győzött itt röviddel a panegyricus keletkezése előtt Aetius, amelyeknek egyik epizódja Narbo felmentése volt; vö. feljebb 40. jegyzettel.

⁴³ I. Theodorich, nyugati gót király.

⁴⁴ Az 1—4. sorok a nyugatrómai kormányzatnak a hun birodalommal kialakult békés, baráti kapcsolataira utalnak, ahol Aetius ifjúkorában tús volt; ugyanő 432-ben hun fegyverek égisze alatt tért vissza Itáliába, azok segítségével szerezte vissza és szilárdította meg vezető szerepét a birodalomban, s a következő évek galliai harcaiban hadseregének jelentős részét alkották hun segédcsatatok.

⁴⁵ A Rajna-vidéken Aetius 428-ban frankokat győzött le, s ezekkel 432-ben békét kötött; a Felső-Rajna mentén lakó vindelicusok felkelését nyomta el 430—431 táján, majd a worms-i burgund királyságra mért megsemmisítő csapást (435—436). A legyőzött germánok egy része (burgundok, frankok) a birodalom szövetségesei lettek.

magát törvényeinknek, és bár gót szántóföldekkel keveredik baráz-
¹⁵ dája földje, | a szomszédos barbár néppel nem vállalja a sors-
közösséget immár.⁴⁶

Gallia innenső oldalán is, ahol a tengerpart a tirrén hullámok-
tól hangos, s a meredeken égbe nyúló hegyek az ibér föld határán
a felhőket érintik, semmi sem maradt már a mi fennhatóságunk
²⁰ alatt. De aztán jött a fegyveres megtorlás, | újra megnyitotta az
elfoglalt utakat, elűzte a rablókat, ezzel visszavette a megszállt
közlekedési vonalakat. Újra lakókkal teltek meg az elnéptelenedett
városok, s híveink földjei visszakapták korábbi határaikat.

S miután már mindenfelől megszabadult Róma a szkíták⁴⁷
bősz harci dühétől, ellenséget . . .

(fines versuum p. 271) Hiányzik kb. két verssor.

²⁵ | . . . Libya elrablója nem riadt vissza végzetes fegyvereivel
magához ragadni Elissa egykori birodalmának trónját; északi népé-
nek ezreivel szállta meg a tyrosi alapítású várakat. Ám azután
levetkezte ellenséges magatartását, s most már attól a vágytól ég,
hogy Róma szövetségét mentül szorosabb kötelékekkel biztosítsa
magának: latin rokonságra vágyik, s szövetségese leányát kívánja
családjába venni.⁴⁸

³⁰ | Hadvezérünk így most visszatérhet a kitüntető békés hivatal
elnyerésére, s nem engedi, hogy csatakürtök hangja zavarja meg
tisztsejviselése nyugalmát. A háborúk is, bár különben a triumfáló
parancsnok díszes öltözkén csüggnék, most mindenfelé önként adták
át helyüket a békének. Öröm az északi szkíta táj népeinek⁴⁹ leigázása
után a békés hivatal jelvényeitől⁵⁰ kísérve járni a Várost.

³⁵ | A latinok végzet adta őse, maga Mars atya sem zavarja meg
ádáz fegyvereivel kedves hadvezére ünnepét;⁵¹ csendben nyugszik
az isteni fegyverzet és harci szekér, s a paripák kifogva legelészik

⁴⁶ Aremorica, amelyről a 8–15. sorokban szó van, nagyjából a mai Bretagne és Normandia tájéka. Lakossága több ízben felkelt a birodalom rendje ellen. Aetius második consulsága idején, 437-ben került sor egy bagauda felkelés leverésére, majd valószínűleg a 440-es évek dereka táján egy újabb ilyen megmozdulás elfojtására. A felkelők guerilla-harcokra alkalmas erdőkbe vették be magukat, otthagynva a birtokosok földjeit. Harcaik során, úgy látszik, a nyugati gótokkal fogtak össze Róma ellen.

⁴⁷ A «szkíták» a költemény e helyén a nyugati gótokat jelölik, akik a délorosz sztyepp felől kerültek a birodalomba. Aetius és alvezérei 425 és 439 között főleg Arelate és Narbo körül több ízben harcoltak a tengerpart felé terjeszkedni kívánó és így Itáliá-
nak Hispániával való összeköttetését fenyegető tolosai királyság ellen. A Pireneusok vidékén pedig 441-ben s 443-ban a kormányzat szempontjából «rablók»-nak minősülő bagaudákkal szemben harcolt római katonaság Merobaudesnek, illetve apósának a vezetése alatt.

⁴⁸ Elissa (= Dido) tyrosi királynő Karthágó legendás alapítója. Karthágót Geiserich vandál király 439-ben foglalta el a rómaiaktól. 442-ben a ravennai udvarral békét kötött Karthágó új ura, s aztán fiának, Hunerichnek az idősebb császárlánnyal, Eudociával való házasságát tervezte.

⁴⁹ A nyugati gótok és a vandálok egyaránt a «szkíta» föld felől jöttek a birodalomba.

⁵⁰ Az otthon békés funkciót ellátó magistratust bárd nélküli vesszőnyalábbal kísérték a lictorok; erre céloz a latin eredeti.

⁵¹ Aetius consulságba lépését.

a Rhiphaeus⁵² hegy hófedte fűvét. Leteszi fűrtjei harci díszét, a sisakot Bellona,⁵³ | porlepte haját kékeszöld olajággal koszorúzza, ⁴⁰
s homloka sisakforgó helyett most lombkoszorú viseléséhez szokik.

Ez a zavartalan nyugalom sok-sok háború árán jutott osztályrészedül, római polgár, a fegyverek hozták meg a békét, s hadvezérünk békés hivatali működését mindig katonai győzelem előzte meg. | Mindig harci babérok szerzése után került sor a békés toga ⁴⁵
felöltésére, s diadalmenetek nyomán járt a háborús érdemet jutalmazó tisztség elnyerése.⁵⁴ Persze a jutalom nem ér fel maradéktalanul az érdemmel: a férfias harci erény felette áll az érte kapott kitüntetésnek, a küzdelem erőfeszítése a rákövetkező elismerésnek. A sorsnak ugyan milyen ajándéka jutalmazhatná méltón a férfiú hőstetteit? Vajon különleges címek...

Kb. 62 verssor veszett el.

Cod. p. 268

| «⁵⁵... és a Nílus népeitől siratott Osiris.⁵⁶

50

Megvetnek, a sors változása folytán hatalmamat nem tisztelik; elűztek a tengerekről, s a szárazföldön sem uralkodhatom. Ám ezt nem hagyom bosszulatlanul, s jogos panaszaimat orvosolni a végzet is segít. | Előcsalom észak távoli népeit, s a félelemtől remegő Tiberis ⁵⁵
hátán a phasisi idegen⁵⁷ hajózik majd. Egymásra zúdítom a nemzeteket, a birodalmak közti szövetség szálait széttépem, és a fényes udvart is feldúlja az általam kavart vihar.» — Így szólt, aztán a zefírek hátán a Göncöl alig mozgó csillagai felé indult, | s a Rhi- ⁶⁰
phaeus⁵⁸ hegy jéghideg felhői közé ért.

Itt egy öblös sziklabarlang mélyén ült a kegyetlen Enyo, ⁵⁹
keblében a béke hosszú évei alatt kényszerűen visszafojtott düh. Gyászosnak érezte, hogy gyász nélkül él a föld, s a világ öröme láttán búsan sóhajtozott. Csúf arcán förtelmes szenny | és elhanyagoltság, ruháján mocskos alvadt vér. Felfordulva fekszik kocsija, ⁶⁵
lóg róla a súlyos szíjázat, csúcsos sisakja használatlanul hever, komor kerek pajza elvesztette fényét, dárdáinak nyelét korhadás, hegyét rozsdá emészti.

Megpillantja őt az Ártás istennője a páradús égi ösvényről, | ⁷⁰
leszáll hozzá, s így kezdi buzdítani csüggedt tespedésbe merült nővérét: «Micsoda szörnyű kábulat bénította meg tagjaidat, nővérem, e mérhetetlenül hosszú béke idején? Miután elbódította lelkedet

⁵² A föld zord északi részére képzelt mesés hegység; itt a marcona hadisten hona.

⁵³ Római harci istennő.

⁵⁴ Aetius mindhárom consulságát (432, 437, 446) megelőzően harci érdemeket szerzett különböző csatatereken.

⁵⁵ Az 50. sortól egy ártó istennő (Tisiphone?) békét felpanaszló beszédének végét őrzi a kézirat.

⁵⁶ A gonosz testvére által megölt Osirisnek, a később feltámadó istenségnek a siratása az egyiptomi mitológia és kultusz egyik jelentős mozzanata.

⁵⁷ A «phasisi idegen» a római birodalom keletről érkező ellenségeinek költői kifejezése. Ha a hajózás emlegetésével a költő valóban konkrét veszedelemre utal, úgy ez csak a komoly flottával rendelkező Geiserich vandál-alán állama lehet.

⁵⁸ Lásd feljebb az 52. jegyzetet.

⁵⁹ Harc- és viszályistennő.

a számunkra oly bántó békesség, a tehetetleneket a te csatakürtjeid . . .

Cod. p. 267

Négy—öt verssor hiányzik

⁷⁵ | . . . öltö halandó külsőt, takard sisakkal homlokod, tüzelj háborúra vad hordákat, s a Don-vidék alig ismert tájai tombolva ontsák a tegzes szkitákat. Döntsd le az arany palotákat s az ércfedte tetőket, amelyeket Latium egész birodalmában láthatunk. Ragyogjanak
⁸⁰ fegyvert öltve a harcosok, csillogjon az aranytól súlyos öv, | aranyozott tegzek takarják a nyilakat, aranylemez borítsa a hajlítottzablákat, drágakövek szikrázzanak az acélon, s a csillogó vasú kardpengéken aranyos fény lángoljon. Ne legyen fal elég erős dacolni
⁸⁵ vad dühöddel: | népek és királyok remegjenek iszonyú hangod hallatára. Riaszd el a földről az égieket s minden békés istent; foszd meg őket a tiszteletükre égetett tömjéntől, s illatos áldozati kalácsok lángja ne lobbanjon az oltárokon.

Én pedig ravasz csellel leplezve magam a magas palotába
⁹⁰ lopódzom. | Elfeleltetem ott az ősi erényt s vitézséget. Pipogyáknak és derék férfiaknak megkülönböztetés nélkül, egyformán jusson dicséret, ne övezze tisztelet az igazságos embert, tűnjön el az ékes-szólás, senki se művelje Phoebus e művészetét. Méltatlanoknak
⁹⁵ osztályrésze legyen a tisztség s kitüntetés; | a legfőbb ügyekben ne a kiválóak, hanem a vakvéletlen szava döntsön, s a szívekben eszeveszett mohóság és kíméletlen aranyéhség forrjon. De mindezt Jupiter elhatározása nélkül, a legfőbb istenség hozzájárulása híján meg sem . . .»

Cod. p. 262
(initia p. 257)

Valószínűleg kb. 115 verssor esett ki.

⁶⁰ «. . . és a csendes szerénység béke idején.

Nem másra bízna a háborúkat, hanem maga vezetné, s győzelmei nyomán régi dicsőséges sorsunk támadna fel újra. Őt nem
¹⁰⁰ a zsákmány ösztönözné, | s nem az esztelen pénzvágy készítetné arra, hogy mérhetetlen sok gondot vállaljon magára, hanem fegyvere becsületének szeretete. Latin polgárok vére nem, csupán az ellenségé öntözné kardját, s ez bizonyítaná, hogy legyőzhetetlen és ugyanakkor jámbor.»

¹⁰⁵ E kívánságok nem hagytak kétséget, | ismeretes volt, hogy ki az, akit az egész birodalom óhajt: a nép és az atyák szeretete, s az előkelők minden gondolata egybehangzóan Aetiusra összpontosult. Nem is haboztak kimondani ezt, nyíltan hangoztatták kívánságukat. S amit a közvélemény és az általános bizalom, anélkül,
¹¹⁰ hogy bárki befolyásolta volna, egyértelműen akart, | azt diktálta a sors is.

E kívánságoknak kedvezett, és népszerűségén kívül mellette szólott a férfi közismert kiválósága és nagyszerű atyjának hírneve.

⁶⁰ A hiányzó részben arról lehetett szó, hogy az Ártás istennője elérte célját Enyóval: nagy háború keletkezett. E veszedelmek elhárítására a római polgárság érdemei alapján Aetiuszt kívánja a hadsereg élére. A 98—104. sorok egy római polgár beszédének utolsó mondatait tartalmazzák, aki Aetius megválasztását javasolja.

Mert jeles szülőtől származott. Ám atyját, akinek az északon folyó
öldöklő harcok vezetése s ezzel őt méltán megillető tisztség jutott
osztályrészül, egy álnok és kérés ürügyével magát leplező merénylő
kardja döfte le.⁶¹ | Élete vesztével halála szerzett neki dicső nevet.¹¹⁵
Ugyanígy a hazáért estek el egykor a bajnok Fabiusok⁶² és Decius,⁶³
akinek korai elmúlása elmúlhatatlan dicsőséget hozott, halálra-
szántságáért felejtethetlen tettének híre jutalmazza. Kiváló szár-
mazása tudatában | érdemes atyja nyomdokába lép nagyszerű¹²⁰
tetteivel a hős...

Kb. 4—5 verssor hiányzik

Cod. p. 261
(fines p. 268)

... Még alig tanulta meg felegyenesítve tartani fejét, alig tette
meg első lépéseit, alig hagyta kicsiny talpa nyomát a hóban,⁶⁴
amelyen eddig csak mászni tudott, kezei máris a dárda után nyúltak:
a megfagyott esővízzel játszott, jégcsapokkal utánozta a dárda-
vetést, | és ütközeteket próbálgatott; már a gyermekjátékok közben¹²⁵
a leendő harcokhoz edződött, már akkor igazi dárdák kötötték le
figyelmét.

Nem sokkal később, midőn a szkíta kardok csapásai alatt
nyögött a földkerekség, s az északi barbár népek fegyverei fenye-
gették a római hatalmat, ő vetett véget az ellenség dühöngésének,
ő vált a gőgös | ellenféllel kötött szerződés zálogává.⁶⁵ Innen datá-¹³⁰
lódik az a híven valóra váltott fogadalom, hogy mint hadvezér
erélyesen tartja majd féken erős fegyvereivel azokat, akiket gyer-
mekkorában egy békekötés tuszaként szerelt le. Akkor neki volt
köszönhető a háború befejeződése, pedig nem tudta még világosan,
mi is a háború.

Gyermek volt csak, s a vad geták máris megbámulták alakját,
mozgását. | Királyuk⁶⁶ maga is csodálta a fiú tiszteletet ébresztő¹³⁵
szépségét s kiválóságát; csodálta szemeit, amelyek tehintete szinte
sejtette jövőjét. Ajándékként gyermeknek való tegzeket viseltetett
vele, és dicsérte, amint kezét lendítette, ahogy fegyvereit hordta.
Ilyenkor nem is gondolt rá, hogy a gyermek közülünk, rómaiak
közül való. Nem sejtette a király, mily nagy veszélyt idéz a barbár
népekre azzal, | hogy a leendő latin vezért fegyverforgatásra tanítja.¹⁴⁰
Fiának szólígtatta, s inkább szerette volna édesgyermekének tekin-

⁶¹ Merobaudes e helyéből és egy másik szűkszavú forrásból azt szokták kiolvasni,
hogy Aetius atyja, Gaudentius a birodalom galliai csapatainak főparancsnokaként egy
katonai zendülésnek esett áldozatul.

⁶² Közismert a Fabius-nemzetség tagjainak Veii ellen indított háborúja, amely-
ben a felnőtt férfiak valamennyien életüket vesztették.

⁶³ A római köztársaság korában három Decius is volt, aki önként vállalta a hősi
halált a hazáért.

⁶⁴ Aetius szülővárosa, Durostorum (a mai Silistria) az enyhe mediterrán vidék
lakói szemével nézve a hó és jég hazája.

⁶⁵ A nyugati birodalom 405-ben szövetségre látszik lépni Alarichhal, aki akkor
Itália térszomszédságában, Dalmácia és a Száva közelében tartózkodik harcias népével.
Talán e szerződés alkalmával került hozzá túszként a gyermek Aetius. Vö. *carm.* IV
42—46.

⁶⁶ Alarich, a nyugati gótok (a költő szóhasználatával «geták») királya.

teni, mint a béke zálogaként hozzá küldött túsznak. Ilyen vezető keze alatt eleinte lángoló örömmel töltötte gyermekéveit szilaj harci gyakorlatokkal . . .

Cod. p. 271

Kb. 56 sor hiányzik.

145 . . . midőn az akkor hadviselésben még gyakorlatlan és a | fejtett hadművészetben járatlan teuton ellenséget legyőzte latin fegyverek erejével. Abban az időben Róma virágkorát élte, és hatalmas erőforrásokkal rendelkezett, mégis vezérének⁶⁷ tíz hosszú esztendeig tartott a háború, egy egész évtizedet öregedve tért haza a harcokból.

A mostani diadal több okból is dicsőségesebb: az ellenségek 150 erősebbé váltak barbár földről jött nemzetségekkel;⁶⁸ | a hadművészetben egyenrangú ellenfelekké fejlődtek; a hős vezér harcos jobbja valamennyiüket egyszerre verte le, pedig táborerődök védték őket, s várakat kellett megvívni, amelyeket egykor a győztes emelt.⁶⁹ Sánckok, csúcsos tornyok s a dombra hordott falak oltalmazták 155 őket: | a természetadta védett helyet emberkéz tette még ellenállóbbá. Ama régi háborúban⁷⁰ nem egyetlen zászlót követtek, szanaszétszórt csoportok rendezetlen csatározása folyt; ám idő múltával a barbárság táborai egyesültek, összefogott nyugat és kelet.⁷¹

Pajzssor védi sáncként a keményen helytálló csapatot; hajítják a dárdákat, fenyegetően sújtanak a karddal, pusztítanak a 160 levegőben süvöltő nyilakkal. | E tömeg tettei nem nélkülözik a harci dicsőséget, legyenek bár szándékai még olyan dicstelenek; ám végül szerencsétlen sorsra juttatja őket az igaz ügyhöz szegődő hadiszerencse.

Egyik oldalt megközelíthetetlen csúcs, rajta meredek falak és harcosok állnak; másik oldalt a kiváló vezér, aki hadművészettel kerekedik felül a háborúban. Katonái fenyegető csatakiál- 165 tások közepette egyesült erővel | készülnek a természetes erőd bevételére.

Sorban hullnak le a vadon erdő fái: a lombtakaró eltűntével a források ámulva nézik a csillagokat, s az erdei vadak rejtekei megpillantják a sosem látott eget. Tornyokat ácsolnak a fenyőből; ezek, a falak ostromára rendelve, tetejükkel az ellenséges kőpárányokat 170 fenyegetik. | Félelmetes utak épülnek, amelyeket erővel és kézzel . . .

⁶⁷ Caesarnak Gallia meghódításakor kelta törzsek mellett germánokkal is dolga akadt. Ezért beszélhet a költői nyelvhasználat itt «teuton» ellenségről.

⁶⁸ A költő arra a hatalmas változásra célozhat, amely a nyugati provinciák etnikai összetételében következett be az V. század derekáig, s amely szinte valamennyi területen a «barbár» (elsősorban germán) elem túlsúlyához vezetett.

⁶⁹ A római erődöket, amelyeket az ellenség elfoglalt, most Aetius visszaszerezte a birodalom számára.

⁷⁰ Caesar galliai hadjáratára utal vissza.

⁷¹ Aetius korának galliai harcai idején voltak történelmi pillanatok, amikor valóban Galliának szinte minden lakója egyidejűleg fordult a római uralom ellen. Így pl. a 435–437-es években a nyugati gótok, a burgundok és a provinciális lakosság legszélesebb köreire kiterjedő bagauda mozgalmak egyaránt lekötötték Aetiust és alvezéreit.

Hiányzik kb. két verssor.

Cod. p. 272

... égbe nyúló építményekkel szorongatja, és társait fenn a magasban állítja őrhelyeikre.

Egyetlen nap sem múlik már el harc nélkül, s fegyverben töltenek minden éjszakát. Ilyenkor az éji homályban láthatatlanul hozza a pusztulást a harci nyílvesző, | és a sötétben bizonytalanul, 175 bár nem kétséges sorsrendelésből ontja a vért a halál. A derengő felhomályban végzet-szabta pályán repülnek az utat tévesztett fegyverek, s eltévedve is életeket oltanak ki.

Az ütközetben legyőzött bűnösök nagy része most már, | meg- 180 késve bár, de felkínálja megadását, s amint ezt az ellenfél apránként elfogadja, úgy hagy fel további harccal fenyegetni. Egy másik rész tovább forgatja párttűtő fegyvereit, ismét másik taglejtésekkel kér kegyelmet; vannak olyanok is, akik gyors futásba kezdenek. Végül a hosszú, fáradságos küzdelemmel megvívott falakat a győztesek kezétől gyújtott lángok emésztik el, | s amit kívántak, a hősi 185 katonahalál hírnevét elnyerték az utolsó összecsapások kegyetlen tusáiban elhulló csatavesztők.⁷²

De költeményünk forduljon most már a vérontás helyett a megbékélés felé. Úgyis mindig a háborúk zaja hangzik, mindig az ellenséget emlegetik; pedig dicsőséges az a béke, amelyet oly sok hadakozás árán nyertünk el. | A béke ad csak tartós boldogságot 190 a világnak; uralma alatt az elemek jóindulatában is bízhatunk: a hullámokat Vulcanus⁷³ tartja féken, az éjszakát az áldott fény váltja fel, s Phoebus napsugarai nem perzselik szikkadtra a termőföldeket. A béke, amely a népeknek törvényeket adott, amely városokat alapított ...

Kb. 10 betű hiányzik.

| ... lett úrrá Latiumon Quirinus háborúi után ...

195

Hiányzik a költemény vége.

Krisztusról

A költemény Krisztus istenfiúsága, megváltó halála, a szentháromság s más keresztény dogmák retorikus fogalmazású vetülete. Versmértéke: hexameter.

Isten valódi gyermeke, minden időknél idősebb, aki most születéssel, pedig mindig voltál, már világra jöttöd előtt a világ alkotója s benne saját anyádé is. A csillagos égből küldött le a veled egyidős Atya, és úgy rendelte, hogy az ige termékenyítő magjaként | szűzi öl lakója légy, esendő emberi testbe vezessen utad, s kis 5 porhüvely hajlékában időzz te, akinek befogadására bármekkora

⁷² A költő a 158–186. sorokban galliai felkelők, hihetőleg bagaudák erődjének ostromát részletezi, amely Aetius seregének győzelmével zárul.

⁷³ A tűz istene nem engedi, hogy az ellentétes elem, a víz ereje rombolóvá nőjön.

tér sem lehet elég tágas hajlék. Te már a legelső napon láthattad mindazt, amit a világ létrehozásával magad alkottál, teremtként¹⁰ teremtményedet, s mégsem érezted önmagadhoz méltatlannak | a mulandó lét kínzó viszontagságait megízlelni, a halandó test lényedtől idegen törvényének alávetni magad s emberré válni, csak hogy megláttasd az istent, s ne gátolja még sok századon át teremttője megismerésében a halandók lelkét botladozó tévelygés és a forgandó világ csalóka látása.

¹⁵ | Szent elhivatottságodat érezte meg születésed előtt anyád, ennek előérzete riasztotta meg a nyájakat, ezt jelezte a mágusoknak, akik nyugtalan szemekkel kémlelték az eget, az új csillag fel-tűnte, s fényét követve rád is találtak.

²⁰ Te oldozod fel a bűnös sziveket; | te vezeted vissza az elszállt lelket a kiszenvedett testekbe, s ezekbe parancsodra visszatér az élet. Vállalt hivatásod útján járva leszállsz az elhúnytak közé, és megjáród a halál sötét birodalmát, ha halhatatlan vagy is. Egyedül a te számodra nem jelentette a születés a kezdetet s a véget a halál;²⁵ ennek éje elszállt, | te megtértél az égbe atyádhoz, és örök rendelés szerint megváltottad a világot a bűnök mételyétől.

Te önmagadban, az atyaisten lényének osztályostársaként s mint szentlélek mindannyiszor egy vagy, három néven egyetlen isten. Ki hinné rólad, aki képes voltál a holtat is feltámasztani, hogy magad másként szenvedhetnél volna halált, mint mindenek meg-váltójaként?

Bevezette, fordította és magyarázattal ellátta

OLAJOS TERÉZIA

Ich bitte sehr, von meinem Artikel "Merobaudes"
 50 in Umschlag geheftete Mehrdrucke zu verfertigen.
 Szeged, 9.5.1969.

S 461 Olajos: Merobaudes

S. 1039 zum Art. Merobaudes 3):

Was wir heute über das Leben des Merobaudes, Hofdichters des Aetius sagen können, enthält nicht wenig Hypothetisches. Jedenfalls ist aber dieses Material bedeutend reichhaltiger als die biographische Einleitung, die wir im 1931 erschienenen Artikel von Lenz lesen. Der Name (vermutlich aus keltisch-germanischem *maru-*, *clarus* und germanischen *baudis* 'Gebiet' zusammengesetzt, E. Förstermann *Altdeutsches Namenbuch* I [1900] 249ff. 1099ff.), weist vielleicht auf germanische Urahnen hin (der gleichnamige Konsul der J. 377. 383. 388 war ein römischer Heerführer fränkischer Herkunft, Enßlin o. Bd. XV S. 1038). Das Gentilicium Flavius ist in der Spätkaizerzeit eher eine Rangbezeichnung als ein Personennamen in engerem Sinne des Wortes (vgl. A. Mócsy *Akte d. IV. internat. Kongr. f. gr. u. lat. Epigraphik*, Wien 1962 [1964] 257—263). Die Heimat des Schriftstellers war Baetica (Sidon. *carm.* IX 297), darin vielleicht die Stadt Hispalis, wenn er seine ausgezeichnete literarische Bildung der in Sevilla bis ins 7. Jhd. blühenden lateinischen Schulung verdankte. Er kam nach der Kaiserstadt Ravenna (Sidon. *carm.* IX 298). Als dann Aetius mit seinen Rivalen Bonifatius (J. 432) und dessen Schwiegersohn Sebastianus (J. 433) um das Oberkommando des Reichsheeres rang, schloß er sich dem erstgenannten an (vgl. Sidon. *carm.* IX 279ff.). Den ersten Konsulat des Aetius im J. 432 feierte er vermutlich in einem Gedicht (paneg. I frg. II A 2), das auch den Kaisern gehuldet zu haben scheint (H. Dessau zu ILS 2950, 20f.). Er kämpfte in den Alpen (CIL VI 1724, 20f.), wie E. A. Thompson (*Journ. Rom. Stud.* XLVI [1956] 73) vermutet, gegen die dortigen Bagauden. Wegen seiner schriftstellerischen und militärischen Verdienste wurde er Senator, *vir spectabilis*, *comes sacri consistorii*, und die Stadt Rom errichtete 435 mit Einwilligung der beiden Kaiser seine eherne Statue am Forum Traiani (CIL VI 1713, Hydat. *chron.* 128, Merob. *paneg.* I frg. II A 1—3). Der oströmische Kaiser erhob ihn wegen seines oben erwähnten Lobgedichtes *ad honoris maximi nomen*, was man mit Fr. Vollmer (*Mon. Germ. A. A.* XIV p. 9) eher auf den Patriziat als auf den Konsulat deuten mag (paneg. I frg. II A 3—5) in der Liste der ordentlichen Konsuln (W. Liebenam *Fasti consulares*, 1909, und A. Degraffi *I fasti consolari*, 1952) finden wir nämlich Merobaudes nicht, und die Ernennung von consules suffecti kam in der Spätkaizerzeit allmählich aus der Mode (vgl. Th. Mommsen *RStR* II 1 [1887] S. 93). Im Mittelalter kannte man noch eine fromme Schenkung, die nachher vom Frankenkönig Chlodwig bestätigt wurde: ein Patricius namens Merobaudus gab dem Kloster in der Ortschaft Mantaniacum einige Grundstücke; vielleicht handelt es sich um unsern M., der in der Nähe von Troyes Güter besitzte (F. Lot *Rev. Belge de Philol. et d'Hist.* 1938, 906—911). Den Prosapanegyricus (paneg. I) des M. bringt man heute gewöhnlich mit dem 2. Konsulat (J. 437) des Aetius in Zusammenhang, diese Da-

Olajos 1

tierung ist aber keineswegs sicher; eine etwas spätere Entstehungszeit kann ebensogut angenommen werden. Vor der Abfassung dieser Lobrede (frg. II A 22, II B 7) besuchte M. die Balkanhalbinsel: er war in Thracia und Salona. Daß er die in Byzanz am 29. Oktober 437 gefaltene Hochzeit von Kaiser Valentinianus III. und Licinia Eudoxia (O. Seeck o. Bd. VI S. 925) und die Geburt ihrer ersten Tochter Eudocia in einem Gedicht gefeiert habe, ist eine unsichere Vermutung von J. B. Bury (*Hist. of the Later Rom. Empire* I [1923] 251). Carmen II (v. 11—14) spielt auf Eudoxias Ernennung zur Augusta (6. August 439, Seeck o. Bd. VI S. 925) an und besingt wahrscheinlich wie Carmen I die Taufe der kleinen Eudocia, der erstgeborenen Tochter des kaiserlichen Paares (Vollmer, Lenz und andere Forscher denken hier allerdings eher an die zweite Kaisertochter Placidia). Carmen IV feiert den ersten Geburtstag des Gaudentius, des zweiten Söhnchens von Aetius, der nach seinen jahrelangen Kriegen in Gallien und nach der Zurückwerfung der Wandalen aus Bruttium und Sizilien (*Mon. Germ. A. A.* IX 477f. 660. XI 23. XII 15. Sidon. *carm.* VII 295—311. Migne *PL* LIV 606, vgl. Nov. Valent. I 2, IX) im Winter 440/441 ruhig in Rom verweilen konnte (Merob. *carm.* IV 11—13, 32). 443 übernimmt M. von seinem Schwiegervater Asturinus (cos. 449) das Oberkommando in der Tarraconensis; diese Provinz ist damals die einzige in Hispanien, die von den Sueben noch nicht überflutet wurde (vgl. Hydat. 114, 119. 121. 123. Isidor. *hist. Goth.* 85—86. Fredegar II 51). Der neue *magister utriusque militiae* bricht den Widerstand der aufständischen Bagauden in der Stadt Araceli (vgl. J. Sundwall *Weström. Studien* [1915] 36, 106. E. Stein-J. Palanque *Hist. du Bas-Empire* I [1959] 330. A. H. M. Jones *The Later Rom. Empire* [1964] I 192. III 36). Dann ruft ihn aber, dank den Intrigen seiner Neider, eine kaiserliche Verordnung von dem wichtigen militärischen Posten wieder zurück (Hydat. 128, vgl. 125). V. Sirago *Galla Placidia* (1961) 384—386 glaubt, daß die immer gegen Aetius arbeitende Hofpartei von Galla Placidia die Abberufung des Vertrauten des Generalissimus erwirkt habe. Der nach dem Wandalenfrieden von 442 (Prosper *chron.* 1347. Cassiod. *chron. a.* 442) geschriebene hexametrische Panegyricus (vgl. Merob. *paneg.* II 27—29) feierte den 3. Konsulat des Aetius im J. 446. Das Lobgedicht (8ff. 144ff.) spricht viel von Aetius' Kriegen gegen die aufständischen Provinzialen in Gallien. F. Lot (*Rev. Belge de Philol. et d'Hist.* 1938, 910) vermutet, daß M. an diesen Kämpfen gegen die Bagauden vielleicht auch persönlich teilgenommen hatte. Als Sidonius (*carm.* IX 277f. 296—301) in den 460er Jahren den M. erwähnt, erscheint er schon als Mitglied einer untergegangenen Dichtergeneration. Die Wörter *scarmina* und *Flavius Merobaudes orator* in CIL VI 31983 machen es höchst wahrscheinlich, daß die zerbrochene Marmortafel nichts anderes ist als der Grabstein des Schriftstellers. Wenn das letzte Distichon des Grabgedichtes von F. Buecheler richtig ergänzt wurde, so starb M. später als seine Frau. Nach anderen unsicheren Konjekturen von Buecheler hätte M. auch den Verlust von Kindern betrauert.

Olajos 2

Lenz (o. Bd. XV 1041) folgte in der Interpretation von Merob. arm. I 5—16 der Autorität von Fr. Vollmer (Mon. Germ. A. A. XIV [1905] 3). Vollmers Auslegung ist aber hier kaum richtig; am besten sieht man das bei der Erklärung von v. 8, wo Vollmer den *novus exul* mit dem Usurpator Iohannes (423—425) identifizieren will, obwohl dieser weder *novus* noch *exul* genannt werden konnte: er wurde im J. 425, also 15 Jahre früher gestürzt und dann hingerichtet, nicht aber exiliert (Seeck o. Bd. IX S. 1746). Viel wahrscheinlicher ist es (vgl. C. Fr. Heinrichius Rhein. Mus. II [1843] 532. J. B. Bury Journ. Rom. Stud. IX [1919] 7f. V. Sirago Galla Placidia [1961] 315. S. I. Oost Class. Philol. IX [1965] 4—7), daß M. in den angeführten Zeilen einige Wandgemälde oder Mosaikbilder des Speisesaals des Kaiserpalastes zu Ravenna beschrieben hat (5—7 das kaiserliche Ehepaar; 7—8 Valentinian als vertriebener Thronerbe vor dem oströmischen Kaiser; 11—12 Valentinian mit seiner Mutter Galla Placidia; 13—14 der Kaiser mit seiner Schwester Iusta Grata Honoria). Der Dichter fügte hie und da seine Reflexionen an die Beschreibung der einzelnen Szenen an (9—10 Valentinian wandte sich nicht umsonst an Theodosius II., mit seiner Hilfe gewann er den Thron zurück und erhielt auch die Hand der Kaisertochter Eudoxia; 15—16 Hinweis auf die etwaige Heirat von Iusta Grata Honoria).

Zwischen der im J. 1949 veröffentlichten Inschrift der Statue des Aetius (Ann. Epigr. Nr. 30, 54) und den Werken des M. sind viele Übereinstimmungen zu beobachten, die die Propaganda der Parteigänger des Aetius gut beleuchten (vgl. Th. O la j o s A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1966, 149—152, ungarisch mit deutschem Resumé).

[Therese Olajos.]
Olajos 3

Die Redaktion ersucht die Herren Mitarbeiter um gefällige umgehende Erledigung der Korrektur und um Rücksendung derselben an Herrn

Prof. Dr. Dr. h. c. Konrat Ziegler

34

GÜTTINGEN
Herzberger Landstraße 70

Bei der Korrektur wird um tunlichste Berücksichtigung der für die äußere Form der Zitate usw. aufgestellten Normen gebeten.

Megjelent az alábbi

helyen(de különle-
nyomat még nem jött):

ACTA OF THE FIFTH EPI-
GRAPHIC CONGRESS,
Cambridge 1970, p.
469-472.

- 1 -

Thérèse OLAJOS:

L'inscription de la statue d'Aétius
et Mérobaudes

Voici l'inscription gravée sur le socle de la statue
d'Aétius¹, qui nous est parvenue avec la perte de deux ou trois
lignes du commencement:

[ne]c non et magistro militum per Gallias, quas dudum
[ob] iuratas bello pace victorias Romano imperio
reddidit, magistro utriusq(ue) militiae et secundo
consuli ordinario atq(ue) patricio, semper rei publicae
[i]npenso omnibusq(ue) donis militarib(us) ornato. Huic
[s]enatus populusq(ue) Romanus ob Italiae securitatem,
[q]uam procul domitis gentib(us) peremtisque
[B]urgundionib(us) et Gotis oppressis vincendo praestit[it]
[i]ussu principum d(ominorum)n(ostorum) Theodosi et
Placid[i] Valenti-
[n]iani p(erpetuorum) Aug(ustorum) in Atrio Libertat[is],
quam[]
[]rens² erigit, dilatet et tu[et]ur aequae, st[]
am³ conlocavit m[or]um probo, opum refugo, delato-
rum et hostium inimicissimo, vindici Libertatis,
pudoris ultor(i).

Les mots ob iuratas bello pace victorias sont ainsi interprétés
par A.⁴ Bartoli, le premier éditeur et commentateur de l'inscription:
"Forse quell'espressione potrebbe dire genericamente: per le vitto-
rie che Ezio in pace si era ripromesso di riportare in guerra. Ma
sarebbe affermazione superflua: tutti i condottieri prima di comin-
ciare una guerra si ripromettono di vincerla. É probabile che l'ob
iuratas victorias si riferisca a qualche atto concreto, che noi
ignoriamo". Tandisque

Tandisque A. Degrassi⁵ qui, en rééditant le texte, a complété le commentaire historique et, avant tout, a corrigé la datation faussement établie par Bartoli, déclare au contraire: "Ma forse quella frase non vuol dire altro che Aezio in tempo di pace e in tempo di guerra aveva assicurato di vincere i nemici".

Bartoli n'a pas vu que c'est en sa faveur --et Degrassi ignorait que c'est contre lui --qu'un passage de Merobaudes semble témoigner. Merobaudes, poète de la cour d'Aétius, dans son panégyrique écrit à l'occasion du troisième consulat de son protecteur, évoque les traits du portrait officiel contemporain du généralissime de la même manière comme l'avait fait quelques années auparavant le rédacteur de l'inscription élogieuse. Aétius encore enfant fut donné en otage à Alaric, roi des Visigoths⁶, et c'est ainsi que le souverain barbare renonce à ses plans belliqueux et accorde la paix à Rome; voici ce qu'en écrit Mérobaudes (Panég. II 127-134):

Nec mora, cum Scythicis succumberet ensibus orbis
telaque Tarpeias premerent Arctoa secures,
hostilem fregit rabiem pignusque superbi
foederis et mundi pretium fuit (hinc modo voti
rata fides, validis quod dux premat impiger armis
edomuit quos pace puer) bellumque repressit
ignarus, quid bella forent. Stupuerunt feroces
in tenero iam membra Getae...

La phrase ajoutée entre parenthèse peut être interprétée ainsi: Aétius jura (voti) qu'après avoir enfant (puer) obtenu la paix (pace) bellumque repressit) comme otage livré (pignus... foederis) pour l'Empire (mundi), une fois adulte et soldat (dux... impiger)

Il est intéressant de noter que la phrase est citée dans l'ouvrage de M. Degrassi, "Aetius et les Visigoths", p. 100.

il contraindrait les Visigoths à l'obéissance par les armes (validis... prematarmis), en lavant de cette manière l'affront infligé par le traité orgueilleux (superbi foedaris) qu'Alaric avait imposé à Rome en détresse (Scythicis succumberet ensibus arbis). Il est plus que vraisemblable que l'expression iuratae victoriae de l'inscription équivaut au mot votum, employé par le panégyriste se rapportant à la victoire qu'Aétius, parvenu à l'âge adulte, remportera les armes à la main. La réalisation du voeu (voti rata fides) fait à l'occasion de la paix déshonorante (pax) c'est la victoire sur les Visigoths qui s'étaient entretemps installés en Gaule; les victoriae iuratae amènent donc l'Empire à rétablir son protectorat sur les provinces gauloises (Romano imperio reddidit).

Nous ignorons ce que la propagande contemporaine, Aétius lui-même ou ses partisans pouvaient dire concrètement sur la forme et les circonstances de ce voeu. De même, nous ignorons, si les traditions littéraires ont contribué ou non à l'enjolivement du "serment d'Aétius", --- nous pensons par exemple au célèbre serment d'Hannibal contre Rome ⁷ (Hannibal, de même qu'Aétius, encore enfant, à l'occasion de la paix humiliante imposée à la génération de son père, fit voeu de lutte contre les ennemis). Mais quelles que soient les questions qui restent sans réponses précises, un fait paraît presque certain: à Rome vers les années 440 l'histoire du serment d'Aétius de lutter contre les Visigoths chez lesquels enfant, il avait passé trois ans comme otage d'un traité de paix, devait être connue de tous. C'est le fait qui puisse motiver que l'inscription laudative, tout comme le poème du panégyriste ne fait qu'une brève allusion au fameux ^{se} serment, puisque le lecteur contemporain devait

bien connaître les détails de l'histoire.

Du reste, en parlant d'Aétius, l'inscription élogieuse et la poésie de Merobaudes présentent aussi d'autres concordances matérielles et même phraséologiques. A titre d'exemple, nous allons citer quelques cas qui prouvent le bien-fondé de notre procédé ci-dessus, où nous avons éclairé par un passage de Merobaudes le sens — autrement tout à fait obscur — de la deuxième ligne de l'inscription. Le poète (Panég. II 98) fait dire à un citoyen romain qu'il faut choisir Aétius pour chef, parce qu'avec lui tout ira bien: regnare placidus sub pace pudor. C'est à quoi s'accorde la louange pudoris ultori de la fin de l'inscription. Tous les éditeurs de Merobaudes complètent les vers 9-10 du panég. I frg. I A de cette façon: même les juges les plus sévères ne trouveront rien de blâmable dans les mœurs d'Aétius (veniant ... severi iudic[es morum]) c'est dans ce même sens que va la caractéristique morum probo de la ligne 12 de l'inscription. (Nous lisons dans le panég. II 90 qu'une "déesse malfaisante" veut bouleverser l'ordre paisible dont Aétius est le gardien; c'est à cette occasion que la méchante déesse proclame: "[maioru]m mores ... fugabo".)

L'inscription fait l'éloge d'Aétius, homme intègre (opum refugo). Et ce caractère plein de frugalité et exempt de toute avarice se présente à maints endroits aussi chez Merobaudes. Selon le panég. II 100 ce n'est point le désir du pillage (auri ... insana cupido), qui conduit Aétius, le chef d'armée. Et d'après le panég. I frg. I A 15-20, "le dernier des Romains" est tout à fait désintéressé, simple jusqu'à l'austé-

rité. Quand la diva nocens veut renverser à Rome l'ordre représenté par le personnage d'Aétius, alors ---selon le poète (paneg. II 96) --- elle veut que saevi demens furor aestuet auri.

Les lignes 4 et 5 de l'inscription du socle insistent sur le fait que la statue fut érigée en l'honneur d'Aétius, homme semper rei publicae inpenso. Nous retrouvons la même idée chez Merobaudes sous cette forme: il n'y a presque aucun jour, ni aucune heure où le généralissime ne se consacre à la cause publique et avant tout à la direction de l'armée (paneg. I frg. I A 13-15, cf. frg. I B 2-9).

Selon les lignes 7-9 de l'inscription, l'Italie, le coeur de l'Empire doit sa placide sécurité (securitatem) à ce qu'Aétius avait remporté par ses armes toute une série de victoires sur différents peuples. Cette même idée se présente sous une forme poétique bien expressive aussi chez Merobaudes (paneg. II 42-43: hanc tot bella tibi requiem, Romane, dederunt: Pax armis accita venit; cf. paneg. II 189).

1. L'année épigraphique 1950, Nos 30 et 54. L'inscription fut découverte derriere la Curie de Rome; la statue fut dressée dans l'Atrium Libertatis.
2. , Supplément de Bartoli: quam[ille bene me]rens et celui de Degrassi: quam[ingenio suo pa]rens,
3. Bartoli: st[at]u[am]; Degrassi: st[at]uam aera[am].
4. Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia (Serie III.) Rendiconti, vol. XXII. 1946-7 [1948] p. 270.
5. Bulletino della Commissione Archeologica Comunale in Roma, vol LXXII. 1946-8 [1949] p. 36.
6. Greg. Tur. hist. Fr. II 8; Merob. carm. IV 42-6; cf. Zosim. V 36, 1.
7. Polyb. III 11; Corn. Nepos Hann. 2; Liv. XXI 2; Appian. VII (Hannib.) 3.

Prud. Perist. 10,324 "natura simplex pollet unius"; Apoth. 30 "in triplicem numen radiasse deum figuram"; Joh. 10,30 "ego et pater unum sumus" 28 Prud. Cath. 5,163 "nomine triplici" Drac. d.l.d.l, 563 "triplex deus omnis et unus" Elp. 78 quae gemit cum patre et triplex in laude" 29 Elp. 103 "quid cunctis" 29-30 Elp. 15 "quid enim tibi defuit unquam/aut patri plus esse potest" Prud. Cath. 3,184-185 "sufficiat semel ob hominem plasma dei potuisse mori" 30 Elp. 119-120 "ut vitam reddere posse, vicisti culpas merita pro crimine carnis"; 123 "mortem pro morte pati"

- 25 az égbe és az atyához térsz meg, s az örökké való
isten akarata szerint újra megváltod a világot a bün-
től. Te önmagadban, atyádnak másaként és makulátlan
szent lélekként, annyi alkban egy azon személy, s
hármias néven is egyetlen isten, ha csak nem mindenki-
30 ért szenvedted el a halált, ugyan ki hinné el, hogy
másként meghalhattál, Te, aki életre tudod kelteni a
holtat.

Prud. Cath. 11,56 "honore partus crescere" 15-16 Prud. Cath. 11,81
"aderat haec brutum pecus"; 11,70-71 "Te, ante nascentem, Puer
dura et barbara" 16 Lucr. 1,15 pecudes persultat pabula laeta"
Prud. Cath. 5,9-10 "ne nesciret homo spem sibi luminis, in Chsir/
ti solido corpore conditam" 17 Lucr. 5,514 "micant aeterni si-
dera mundi"; 5,693 "caelum lumine lustrans" ; 5,1213-14 "solliciti
motus hunc possint ferre laborem" 18 Claud. pan. Prob. 1,146
"Et magnos proferrent sidera partus" Prud. Cath. 12,53-56 "cla-
ramque signabat viam/ exim sequuntur perciti.../qua stella
sulcum traxerat" 12,61 "videre quod postquam magni" 18 Sedul.
2,98 "servantes lumina caelo fixa magni sidusque micans regale
secuti" 19 Verg. Aen. 6,713-14 "animae quibus atttera fato/cor-
pore debentur"; 6,730-31 "ignem est ollis vigor et caelestis ori-
go/ seminibus quantum non noxia corpora tardent" Claud. d. s. 4
impia qui nostrae domuisti crimina vitae" Elp. 32 "perpetuis cap-
tivit pectora poenis" 20 Hor. sat. 1,6,93-94 "nam si natura
iuberet/acerbis annis aevum remeare peractum" Elp. 110-112
"extinctas animas et corpora functa reducis in caelum legesque
pias" 21 Elp. 8 "obitus remeare suos 21-22 Elp. 149 "munera vitae"
21-23 Claud. d. s. 17-18 "ut nos subripres leto mortemque fugares
morte tua" Prud. Cath. 5,200 "ad superos remeare deum" Drac. d. l.
d. 2,547-48 és 1,418 "ut iam remearet ad auras/aetherias" "nec
lucem remeare putati terrena propago" 21-22 Prud. Cath. 4,73
"sic nos muneribus tuis relecti" 22 Ov. Trist.
Elp. 91 "ruptisque latebris" Prud. Psych. 92 "manes petere/cla-
udere Averno" 23 Lucr. 3,869 "mortalem vitam mors cum immortalis
ademit" Elp. 75-76 "quem nil ante fuit nec enim extat origo cre-
antis/ principii"; 76 "nasci, qui" Drac. d. l. d. 2,525-26 "Christo
nec fuit initium nasci nec finis obisse" 24 Lactant. De Ave 179
"aeternam vitam mortis adepta bono" Prud. Cath. 4,8 "expers prin-
cipii carensque fine"; 11,45-48 "ut excitato corpore / mortis
catenam frangeret/ hominemque portaret Patri 25 Claud. d. s. 18
"mox aetherias evectus in auras" Elp. 137 "regnumque perenne"
Lucr. 1,801 "ordine mutato" 26 Claud. d. s. 19 "purgata/ repetens
laetum tellure parentem"; Phoen. 10 "saeva ne humani patitur
contagia mundi" Lucr. 3,345 "mutua vitalis discunt contagia mo-
tus"; 3,473 "penetrant in eum contagia morbi" Paulinus Nol. 6,22
223 "contagia noxia vitae" Elp. 121 per tot contagia purus"; 141
"ferro adempto" Claud. phoen. 10 "saeva nec humani potitur con-
tagia mundi" 27 Drac. d. l. d. 2,68 "et consors cum patre manens
et spiritus, unus trina mente deus, deus auctor, temporis ex-
pers"; 105 "spiritus immensus" Prud. Ham. 704 "Lux comes est iust
ti" Claud. VI. Hon. 424 "patris comitem" 27-28 Prud. Psych. 5-4
"unum namque deum colimus de nomine trino non tamen et solum
qui tu deus ex Patre, Christe ; Cath. 5, 163 "regnum continuat
numine triplici"; Contra Symm. 2,239 "quin tum substantia simplex

25 in caelum patremque redis rursusque perenni
ordine purgatis adimis contagia terris;
tu solus patrisque comes, tu spiritus insons
et totiens unus triplicique in nomine simplex:--
quid nisi pro cunctis , aliud quis credere possit
30 te potuisse mori, poteris qui reddere vitam?

²⁵
V. Incoelum ad patrem scandis 27 FC insons; BirtIdem vagy
idem es; Vollmer: ingens 29 F: Quis nisi; Claverius: Qui nisi praes
praestares aliud; Birt: Quis nisi pro cunctis, aliter quis
Scaliger ugy véli, hogy sok hiányzik; Barth ~~paraphrasis~~
parenthesist használ (aliud-possit)

tumueret sinus, qui non spatiis terrae" 5 Drac.d.l.d.2,89
"verbo fetante marito virgineos intrasse sinus"/Arator 2,73/
Prud. Cath. 11,28 "Permansit in Patris sinu"; Claud. IV. Hon.
36 "In sacros cecidere sinus"; In Ruf. 2,68 "maternos undere
sinus" 5-6 Claud.d.s.15-16 "parvos confluit in artus/
quin et mancipii nomen nexusque subisti" 5-7 Drac.d.l.d.
2,89-94 6-7 Elp. 113 "sedes pias"; Lucr. 5,146-147 "Illud non
est ut possis credere sedes/ esse deum sanctas in mundi
partibus ullis". 7 Claud.d.s.14-15 "et qui non spatiis
terrae , non aequoris unda nec capitur caelo, parvos confluit
in artus"; Claud. Nupt. Hon. 2 "nec caperet tantos hospita terra
deos"; Drac.d.l.d.2,599-600 ; 5-10 Claud. Phoen. 51 "natales
habiture vices" 7-10 Prud. Cath. 5,1-2 "Inventor rutili du
dux boni luminis, qui certi vicibus tempora dividis" 9
Claud. pan. Prob. 1,130 "Dic ,maxime rerum"; In Eutr. 1,376
"diva potens" ; d.s.1 "Christe potens rerum" Elp. 66 "expletum
est pietatis opus" ; 51 "atque opifex rerum" Claud. pan.
Theod. praef. 70 "princeps rerum"; In Ruf. 1,11 "Ille pater
rerum, qui saecula dividit astris" 9-10 Elp. 5 "fides/con-
servant elementa cices"; 22 "Dignatus utrasque ostentare vices"
9-11 Prud. Cath. 11,32,45 "dignatus orbem viseret" "mortale
corpus induit" 10 Claud. laus Herc. 25 "sentire latebras"
d.s.5-6 "passus corporea mundum vestire figura/adfarique
palam populos hominumque fateri" Drac.d.l.d.2,94 "passus
...quaecumque subit diversi temporis actas" Aug. De trin. 13,10
"Itane defuit deo modus aliud quo liberaret homines a
miseria mortalitatis huius, ut unigenitum filium deum sibi
coaeternum nomen fieri vellet, induendo humanam animam
et carnem mortalemque factum mortem perpeti" 11 Claud.d.s.
10-14; Elp. 122 "hominis perferre dolores"; Drac.d.l.d. 2,108
"mortalia dura subivit, ut posset monstrare deum"; 2,107-110
Prud. Cath. 12,83-84 "homo ex Tonantis spiritu/idemque sub
membra Deus" 12 Prud. Cath. 3,118 "lubricus error" Vö. Tert.
De bapt. 1,1 13 Prud. Cath. 11,108 "mundi ruentis solverit"
14 Claud. d.s.6 "mortalia corda" Lucr. 5,243 "haec eadem
ferme mortalia cernimus esse" Verg. Aen. 3,56 "mortalia pec-
tora" 15 Claud.d.s.10 "auctorem paritura suum" Help
de Jesu benef. 72 "auctorem peperisse suum" Drac.d.l.d.
~~2,108~~ 1,4 "auctorem confessa suum" (2,212); Claud. Phoen. 40
"consciis aevi" Elp. 64-65 "nescia fetus/partuque pudico"

Isten igaz fia ,minden időknél idősebb, aki most születnél, s aki mindig voltál, már világra jöttöd előtt a fény világának alkotója s anyádnak szülője; akit a csillagokból küldött a Veled egyidős atya, és úgy rendelte, hogy az isteni ige termékenyítő magvába ömölve

- 5 a szüzi öl lakója légy, és a szük test utjait járd be, s cseppnyi helyen időzz, Te, akit valójában semmi hely sem képes magába fogadni; Te már az első pillantással láttad, amit csak a világ létrejöttekor megalkottál egykoron; Magad vagy a teremő s Önmagad teremtménye egyben, midőn
- 10 ~~méllyé~~ méltóztattál méltatlan forgandósógt megizlelni a mulandó emberi életnek, és ennek a testnek lényedtől különböző törvényeit elviselni, s emberi alakot öltetni, hogy megmutathasd az istent, s hogy a botladozó tévelygés és e változó világról szerzett, oly sokáig csalóka tapasztalat ne tartsa tudatlanságban a halandó lelkeket annyi
- 15 hosszú évszázadon át saját teremőjük felől. Gyermeének születését váró anyád s a riadtan rémögő jószágok Téged éreztek meg; nyugtalan tekintetükkel az új fényeket vizsgálgatva, előbb az égen ismerték fel a Te eljöveteledet, s aztán e ragyogó csillagot követve meg is találtak
- 20 Téged a ^{te eljöveteled} ~~mágneak~~ ^{te eljöveteled} ~~bűnös~~ sziveket, és Te vezeted vissza az elszállt lelkeket a kiszzenvedett testekbe, s parancsodra visszatér az élet. Te, vállalt feladatod betartva, sirba szállsz, s a halál sötét titku utjait járód be, halhatatlan létedre: egyedül Számodra nem volt a születés :kezdet, és vég:a halál, hanem a halál éjéből feltámadva

hausere"; Drac.d.l.d.2,213" auctorem confessa suum" ;Juvenus 1,35"caeli terraeque vitaeque/lucis vitaeque repertor";Prud. Cath. 11,3-4" Christus ne terris nascitus, qui lucis auget trauitem"; Claud.De salv."redeuntis conditor aevi"; carm.6,12" ~~ἀνθρώπων ἀνέστη~~ ";Prud. Cath. 4,9"rerum conditor et repertor orbis"; Joh.1,4" in ipso vita erat, et vita erat lux hominum";Joh.3,5" in ipso vita erat, et vita erat lux

3Claud.d.s.2"quem fudit ab alta mente pater";Claud.IV Hon.299 "auctorem parere sibi"; Claud,d.s.10"mater ...auctorem paritura suum";Claud.Εἰς τὸν σωτήρα/c.7/,3" ~~ἀνθρώπων ἀνέστη~~ ^{ἀνθρώπων ἀνέστη} ~~ἀνθρώπων ἀνέστη~~ ^{ἀνθρώπων ἀνέστη} "

Prud. Cath. 11,15" parens et expers coniugis" 3-4 Prud. Cath. 4,15"a Christo simul et parente missus";8,58"nec munus genitor is aequat" 4 Drac.d.l.d.2,61"semine quem verbo conceptum corde ferebas";Anth. 766,5" verbum pro semine sumpsit";Claud. d.s.2-3 "vox summi sensuque dei, quem fudit ab alta mente pater";Prud. Cath. 11,18"sit ortus et Verbo editus" 4-5 Claud.d.s.8"virginei

Proles vera dei cunctisque antiquior annis,
nunc genitus, qui semper eras, lucisque repertor
ante tuam matrisque parens; quem misit ab astris
aequaevus genitor verbiq[ue] in semina fusum
5 virgineos habitare sinus et corporis arti
iussit inire vias parvaque in sede morari,
quem sedes non ulla capit; qui lumine primo
vidisti[stis] quicquid mundo nascente crearas,
ipse opifex, opus ipse tui, dignatus iniquas
10 aetatis sentire vices et corporis huius
dissimiles perferre modos hominemque subire
ut possis monstrare deum, ne lubricus error
et decepta diu variis[us] sollertia mundi
pectora tam multis sineret mortalia saeculis
15 auctorem nescire suum; te conscia partus
mater et attoniti pecudum sensere timores,
te nova sollicito lustrantes sidera visu
in caelo videre prius lumenque secuti
invenere magi; tu noxia pectora solvis
20 elapsasque animas in corpora functa reducis
et vitam remeare iubes; tu lege recepti
muneris ad manes penetras mortisque latebras
immortalis adis: nasci tibi non fuit uni
principium finisque mori, sed nocte refusa

Camers/1510, Wien/"Claudianus laus Christi"-ként adta ki. Fabricius 1564-ben Opera poetarum veterum ecclesiasticorum gyűjteményben: "Merobaudis Hispani scolastici carmen de Christo" megjelöléssel. A két kiadás/ C(amertis editio) és F(abricii editio)/ különböző codexek alapján készült.
V 2 Riese non 3 Barth nate tuae 10 tuae, Heinsius: ante tuam 4 Barth: verbi, qui Birt: verbumque 5 F: artus 8 F: creares 9 CF: ipse sui, Scaliger jav. F: iniquos 12 Claverius: posses 13 C: decoep- ta, Heinsius: vani, FC: solertia 15 Mauctorem sciure deum te 21 F kihagyta, C recoepti 22 F mundus et ad manes 23 C adis nasci tibi nam fuit, F adis tibi non fuit, Barth jav. 24 F finisue, Heinsius: reclusa vagy retusa, Bücheler repulsa, Vollmer refusus

Merobaudes a lehető legteljesebben követte Claudianus De salvatore/c.min.32/ költeményét, ugyanakkor előképül szolgált Dracontiusnak.

1 Drac. De laud. dei 3, 236 "ficta dei proles"; Verg. Aen. 8, 301 "salve vera Iovis proles"; Elpidius, De Christi beneficiis, 1-2 "proles aeterna dei"

1-2 Claud. Εἰς τὸν Σωτῆρα /carm. 6, 7, 1-2 / "παλαγγεὺς οὐδὲ νεογνὲς" "αὐτὸς τῶν ἀνθρώπων ἀναστάτης ὁ σῶν τις Χριστὲ"

2 Claud. 11 "mundique repertor"; Verg. Georg. 2, 340 "lucem..."

Lucr.1,2 "alma Venus",Ov.Met.2,271"alma...fellus"?Drac.De
laud dei 2,38" spiritus...almus"

szótagot; Niebuhr: /patricius, Vollmer: acer o/us vagy fervid/us
Heimsoeth: sic mur/us 172 Niebuhr:vicinis/que,Heimsoeth:Inclusos/
que,Vollmer:aeriis/que 173Traube:iam totu/s 174 Niebuhr: emi-
cat/,Traube:tunc latet/ 176Niebuhr:fertur/et,Bücheler:dimov/et
177 a gnaros előtti i felső része megvan;Niebuhr:spargunt i/gna-
ros,Vollmer:ancipiti/gnaros;a codexben cursos 178 ra x-je fö-
lött l beszúrva javításul;Niebuhr: caeco te/la,Vollmer:avia,
Heinrich:nullo 179Vollmer már nemlátta az első 3 betűt:act;Nie-
buhr:inde sub/actorum,Vollmer:iamque sub/actorum 180 a tardata
előtti betű még látszik,de pontosan nem eldönthető;Niebuhr:dede-
rese/.Vollmer: pacta diu/ ;a parat p és r -jét Niebuhr sem ismer-
te fel határozottan,Vollmer is habozott a parat és a vacat között
181 Vollmer az are fölött d betű nyomát vélte felfedezni,ugy gon-
dolja ,hogy dissuare állt, az a betű felett de betoldással:dis-
suadere; Niebuhr:detrect/are,Heinrich:exarm/are 184Vollmer a
haus-t látta, az erunt-ot neml185Niebuhr:carminaque op/tatam,Heim-
soeth:proeliage; a tatam előtti betű egy része kivehető, talán
p volt186Heimsoeth/nostra/ cadunt sub: s fölé ed beszúrás, ub
felett törlés jele 187Heimsoeth:nostra188 Niebuhr:qui dum/,Heim-
soeth:sempert;Vollmer mper-t látta, de se -t neml189 látható az
udis és az a betű sarka;Niebuhr:et sat la/udis,Vollmer :pax sat
la/udis.190 Niebuhr:est mun/di 192 az első s rongált ma, lehetett
e is 193az ec előtt talán n-nek a jobb szára kivehetőNiebuhr:
flammae n/ec, VollmerPhoebo 194Niebuhr:...popu/lis 195 axit e-
előtt Niebuhr ui-t olvasott,Vollmer szerint lehetett előtte re
s így rekonstruálja: pax quondam re/xit,Heimsoeth:qua felix vi-
/xit 196Vollmer már csak c..t...imam -t látott 197 Vollmer Nie-
bur kiadása alapján közli, mert a szöveg a helytelen vegyszeres
kezelés miatt azóta is sokat romlott.Vollmer látta még: ssus
gemmos o,r, isnunc ma; Niebuhr:gres/sus

177 Ov.Met.2,155"fatorum ignara" 188Sidon. carm. 2,313"funera
servat cantus et aeterno vivunt in carmine mortes"189Drac.De laud
deil,119 kk EugeniusTol. carm.4,5 ;vö.Anth. 376,28es 389, 38
191 Claud.c.min. 17,35" senserunt elementa fidem";Clau.c.51,
5-6"iura poli rerumque fidem legeque deorum";Elp.59"exibuit do-
cumenta fides" ;Elp.6"conservant elementa vices" 192Verg.
ecl.8,17"diem alium";Hor. carm.saec.9"Alme Sol";carm.4,15,31-32
"almae..Veneris"Verg.Georg.1,7"alma Ceres";2,33o"almus ager"

.....hatalmas építménytömegekkel az eget ostromolja, s parancsot ad, hogy társai álljanak helyt az égbe nyúló táborhelyen. Egyetlen nap sem mulik el már harc nélkül, s minden éjszakát fegyverben töltenek, Akkor a homályos derengésbe burkolózik a halált hozó harci nyilvessző, és a sötétben, 175 bár nem kétséges sors rendelésből, bizonytalanul tapogatózva ontja a vért ahalál. A derengő félhomályban végzetet ismerő utjukat járják az eltévedt fegyverek, s tévelyegve is halált okoznak.

A harcban legyőzött bűnösök nagy része most már, megkésve 180 ugyan, de készül megadni magát, és lassanként kegyelembe fogadva, kész felhagyni fenyegető magatartásával.

Míg egy részük még hadakozik pártos fegyvereivel, egyesek taglejtésekkel kegyelmet kérnek, mások pedig gyors futásba kezdenek; végül ahosszu, fáradságos küzdelemnek bevett falakat a győzelmes lángok emészti el,

185 s a végső összecsapások megadják az óhajtott hirnevet a legyőzötteknek, akik kegyetlen harcban hullanak el.

Versünk azonban cserélje fel végre a véres harci énekeket a szent szövetségek dicsőítésével: hiszen ugyanis mindig csak a háboruk zaja hangzik, mindig az ellenséget emlegetik. Kapjon, méltán, elegendő dicsőséget a béke, amelyet oly sok 190 hadakozás után nyertünk el: a béke a világ hosszú ideig tartó jóléte, s uralma alatt az elemek megbízhatóan viselkednek, midőn a hullámokat Vulcanus tartja féken, az éjszakát az áldott fény váltja fel, és ez a titáni elem Phoebus-sugarával nem égeti szikkadtá a földeket.

195 A béke, amely a népeknek törvényeket adott, amely városokat alapított.....

lett urrá Latiumon Quirinus háborui után.....

perio cubili" 159 Stat. Theb. 8, 399 "ense minax ensis repellitur"
160 Verg. Aen. 1, 149 "ignobile vulgus"; Claud. 18, 512 "Notus ab inceptis ignobile reppulit horror vulgus" 160-161 Claud. In Eutr.
1, 155 "latuit pars ignotissima turbae" 165 Drac. De laud. dei 2, 385
"agmina volucrum" 166 Stat. Theb. 6, 89; Verg. Georg. 1, 152 "aspera silva"; Stat. silv. 2, 6, 92 "feris...silvis"; Ov. Am. 3, 1, 1-4 "stat vetus et multos incaedua silva per annos"

171-197:

a 272. oldalon, nehezen olvasható, a használattól elkopott, vegyszerekkel rosszul kezelt, megrongált a szöveg. A 170. és a 171. sor között hiányzik kb. 2 sor, s a vers vége.
V 171 Vollmer a len-t nem látta már, ugyanígy a sor végén az et

-/us longis in caelum molibus urget
aeris/que iubet socios consistere castris.
iam nullu/s sine Marte dies , nox omnis in armis.
tunc tatet/ obscuras bellatrix pinna per umbras
175 illatu/ra necesse et mors incerta tenebris
dimov/et indubia quamvis sub sorte cruorem.
ancipiti/gnarus fatorum lumine cursus
avia te/la regunt et letum errantia portant.
iamque sub/actorum bello pars magna reorum
180 ~~dedere se~~ ~~pacta~~ ~~ad~~ tardata /p/a/r/at sensimque recepta
detrect/are minas et iam discordibus armis,
dum pars b/ella gerit, veniam pars poscere gestu,
pars prope/rare fugam, donec penetrata labore
longo vi/ctrices hauserunt moenia flammae
185 proeliaque op/tatam en victis dant ultima famam,
qui saevo sub/Marte cadunt. sed carmina tandem
sancta c/ruentatos vertant ad foedera cantus:
semper/bella sonant, semper memorabitur hostis.
190 pax mun/di longaeva salus, qua vindice tutam
exerc/ent elementa fidem, quaconprimit undas
Vulcanu/s noctisque vices lux alma recondit,
Phoebo n/ec siccas urit Titania terras;
pax popu/lis quae iura dedit, quae condidit urbes
195xit Latium post bella Quirini/
.....c.ato animam virtute Quirinum
.....sus geminos oris nunc m...

Bücheler:/saltus/ 168 Niebuhr:/montes/ Vollmer:/muros/ 169 Nie-
buhr:/nubes/ ,Vollmer/pinnas/ esetleg /vectes/ vasy/turbas/170
a sor félbe metszve;Niebuhr:los a sor kezdetén;a második betűnek
azonban csak a felső íve van meg, talán e lehetett;Niebuhr nem
egészítette ki,Vollmer:horribiles, Heinrich: per scalas,Heimsoeth
perque dolos; uiasquas:az első s e-vé javítva a codexben;a uiq.
után m lehetett

147 Sallust. Jug./64 "trahere bellum" 25;40 Liv.5,10 "Unum bellum
annum iam tertiumtrahi"; Cic.Att.10,8 "Si trahitur bellum..."Liv.
25,15 "Romani...tamen aliquandiu punam traxere";vö. Hor. 3,3,30
"nostris ductum seditionibus bellum" 149Hor. carm.3,6,42"mutaret"
(megnő értelemben) 153 Claud. 17,20"artificis tacitae manus"
155Drac. De laud.dei3,223"crucis almae signifer et dux";Claud.
28,50"subnixasque iugis inmanibus aedes naturam cumulante ma-
nu";10,296nec signifer ullus nec miles";15,149; 156-157 Ov.
Fasti 3,840"...quae cunctis quinque diebus" 157 Ov.Met.5,626
"sub occasus, saepe est ablatus in ortus ; Met. 2,189"occasus
...ortus";Met.4,4, Hor. carm.4,15,15-16 "ad ortus solis ab Hes-

- midőn az akkor hadviselésben még gyakorlatlan és fejlett
 145 haditechnikában még járatlan teuton ellenséget latin fegy-
 verekkel leterítette; ő, bár Róma virágzásának csúcspont-
 ját érte el abban az időben, és hatalmas erőforrásokkal ren-
 delkezett, mégis tíz esztendeig húzta el a galliai háborút,
 s a harcok után öregebben tért haza.
 Most a dicsőség nagyobb, mert a barbár világ nemzetségeivel
 150 már megerősödött, harcban egyenlő ellenfeleket, valameny-
 nyit egy időben mult felül, és mert bástyafalakkal körül-
 vett ellenséget győzött le, s várakat, amelyek egykor a
 győzteséi voltak, foglalt vissza itt a hős vezér erős jobbja,
 mert sáncok, csucsos tornyok, s a dombra hordott falak
 155 védték őket, miután a természetes erődöt emberkéz tetézte
 meg. Amott egyetlen egy zászlóvivő sem volt, csak
 fegyelmezetlen tömeg, de a hosszú idő alatt a barbárság
 a táborok csatlakozásával kelettel egyesítette napnyugatot.
 Áll ott a csapat, pajzsokkal elsáncolva, dárdákat forgatva,
 karddal fenyegetve és a levegőn át repülő nyíllal ártva.
 160 A tömeget, amely lelkében ugyan nem nemes, tetteiben azonban
 nem nemtelen, az igazságos hadi szerencse kegyetlen sorssal
 sújtja.
 Szemben áll : onnan a harcosoktól és falaktól meredező, meg-
 közelíthetetlen csucs, innen pedig a vezér kiválósága, amely
 hadművészettel lesz urrá a háborun. Tehát a katonaság csata-
 kiáltások közepette egyesült erővel készül a természet adta
 védett helyet megostromolni.
 165 Sorban hull le kidöntve a vadon erdő: a lombtakaró nélkül
 maradt források ámulva nézik a csillagokat, s a hegyi ta-
 nyák megpillantják a sose látott eget. Tornyokat ácsolnak
 fenyőből, s ez a falak legyőzésére kapva parancsot, csucsá-
 val rémiti az ellenszegülő kőpárkányzatot. Félelmetes utak
 nőttek, amelyeket erővel és karral.....

/torquens/ 159erin kopott ugyan, de bitos 160 az/ ignobile -t
 követő betű felső szára kivehető, talán t, aligha u, az f sincs
 kizárva; Traube:/telis/ 161 Niebuhr:/premit/, Vollmer:/probatum/
 162 vertex ex-szé javítva; manib.et , a pont fölött q. ;Niebuhr:
 extat, Vollmer:/horrens/163 a domitu után talán az r-ágyenes szá-
 rának a felső része látszik; Niebuhr:domitu/ra perenne, Vollmer:
 domitu/ra per artem, Heinrich:minatur /et horret 162/ 164Niebuhr:
 ductor, Vollmer:miles165 gadit, de a g-nek a farkincája törölve
 az utolsó n nagyobb része látszik; Niebuhr:agmin/e facto, Heinrich:
 caesar166 a sider után a pergamen kopása a betűre enged gondolni

- Teutonicum latis hostem cum sternebat armis
145 tunc ad bella rudem nec adulto Marte probatum;
ille tamen magnis opibus Romaque virente
Gallica bis quinos certamina traxit in annos
et senior post bella redit. nunc gloria maior,
quod iam barbaricae mutatos semine terrae
150 et bellare pares uno quod tempore cunctos
quod clausos castris hostes superavit et arces,
quae quondam victoris erant, hic dextra recepit
magnanimi luctata ducis. nam claustra tegebant
et turritus apex ingestaque moenia cuncti
155 naturam cumulate manu. nec signifer unus
illuc, turba fuit, longo sed tempore castris
barbaries iunctis occasum miscuit ortu.
stat clipeis vallata cohors, hastilia torquens,
ense minax volucrique nocens per inane sagitta
160 nobile non animis, sed non ignobile factis
vulgus: inaequali iustus Mars sorte premit:
invis hinc vertex manibusque et moenibus horrens,
inde ducis virtus bellum domitura per artem.
ergo immitte fremens coniuncto robore miles
165 naturae certare parat. cadit agmine caesa
silva ferox: nudi mirantur sidera fontes
ignotumque vident mota cubilia caelum.
textur in turres abies et vincere muros
iussa renitentes exterret culmine pinnae.
170 horribiles crevere viae, quas vique manuque

A 143. és 144. sor között hiányzik kb. 2 lap, 56 sor. A szöveg, amely a 271. oldalon van, jól olvasható. A lap aljáról hiányzik kb 2 verssor.

V 145Ma/rte ferocem :Niebuhr; Vollmer : Ma/rte probatum
146 az utolsó e nem egészen látszik 149 Bücheler:semi/na
vitae; Heimsoeth:semi/ne stirpis 150Niebuhr: /vicit//Traube
/cunctos/ 151 Niebuhr:supera/uit et arma/ ;Heimsoeth: arces
152az utolsó t-nek csak a bal felső része látszik 153Niebuhr
claustra utebant//Vollmer: tegebant; 154az utolsó e félbe
vágva; Niebuhr:c/aelo/ ,Vollmer:c/cuncti/ 155 natura utolsó a-ja
fölé m van beszurva a codexben;Niebuhr :signi/fer ullus/ 156
Vollmer: unus 156az utolsó két betű ec kopott, de biztosan
ez157 a miscuit után még látszik a t bal fele 158Niebuhr cly-
peis-t olvasott, Bücheler: clipeis ;Vollmer nem tudta megállapítani,
hogy melyen betű állt valójában, mert a betű felső
része az új írás alatt rejtőzik.Niebuhr:/torquet/ Fromm:

Még alig, hogy legelső lépéseit megtéve, felemelte kis-
gyermekeisen előre hajló fejét, és a hóban, amelyen eddig
csak mászni tudott, első lábnyomait hagyta, kezei máris a
dárda után nyultak; a megfagyott esőcseppekkel játszott,
s a jégből hajító fegyvereket utánózva ütközeteket próbál-
125 gatott, és már a gyermekjátékok közben a harcokhoz edződött
s már akkor lándzsák vonzották tekintetét. Nem sokkal ké-
sőbb, midőn szkita kardok alatt nyögött a földkerekség,
s az északi barbár népek fegyverei fenyegették a római ha-
130 talmat, megtörte az ellenség dühét, s a gőgös szerződés záloga
a birodalom nyugalmanak váltságdíja lett, (innen származik az
a ritka szilárd hitelű fogadalom, hogy mint hadvezér fárad-
hatatlanul leigázza majd erős fegyvereivel azokat, akiket
gyermekként békével szelidített meg), s a háborút elfojtót-
ta, pedig nem is tudta még, hogy tulajdonképpen mik is a
háborúk.

A vad geták már gyermekkorában bámulták tagjait.

135 A király maga is megcsodálva a gyermek már is tiszteletet
parancsoló szépségét s kiválóságát, és leendő sorsát sejt-
tető szemeit, könnyű, gyermekeknek való tegzeket adott neki,
hogy viselje; és dicsérte, amint kezét lendítette, ahogyan
a fegyvereket hordta, elfeledkezve arról, hogy a gyermek
közülünk, rómaiak közül való. Ó, a király mit sem sejtő
szíve nem tudja még, mekkora veszedelmet idéz majd fel a
140 barbár népekre az, hogy a latin vezért fegyverforgatásra
tanítja!

Sőt gyermekének szólítgatja, s azt szeretné, hogy édes fia
lenne inkább, mint a béke zálogaként hozzá küldött kezes.
Ilyen vezető keze alatt kezdetben örömmel lobogta át ifju
éveit kemény harci gyakorlatokban.....

cus vultumque" ;Elp.22"caeleste decus"; Stat.silv. 3,4,31
136 Verg. Aen. 1,336 "gestare pharetram"; Claud. 35,242 "nec
pharetram gestere libet" 139 Elp.64 "mortalis nescia fetus"
142 Elp.69 "tanti pignora fetus" Ov. Trist.11,2 "carum geni-
tor pignus"

ut vix prona movis exiit gressibus ora
 primaque reptatis nivibus vestigia fixit,
 mox iaculum petiere manus lusitque gelatis
 imbribus et siccis imitatus missile lymphis
 125 temptavit pugnas tenerosque ad proelia ludos
 imbuit et veras iam tunc respexit ad hastas.
 nec, mora, cum Scythicis succumberet ensibus orbis
 telaque Tarpeias premerent Arctoa secures,
 hostilem fregit rabiem pignusque superbi
 130 foederis et mundi pretium fuit(hinc modo voti
 rata fides, validis quod dux premat impiger armis
 edomuit quos pace puer) bellumque repressit
 ignarus, quid bella forent. stupuere feroces
 in tenero iam membra Getae. rex ipse verendum
 135 miratus pueri decus et prodentia fatum
 lumina primaevas dederat gestare pharetras
 laudabatque manus librantem et tela gerentem
 oblitus quod noster erat. pro nescia regis
 corda, feris quanto populis discrimine constet
 quod Latium docet arma ducem ! sed nomine natum
 nuncupat et mavult naturae dicere pignus
 quam pacis. tali teneros sub iudice primum
 gaudebat studiis flammare ferocibus annos....

A szöveg jól olvasható, a 261. oldalon található, a sorok végei átnyulnak a 268. oldalra. A pagina felső részé hiányzik kb. 4-5 sor.

V 122 reptatis: az első i törölve 124 lymphis 127 scythicis
131 ratasfides : s törölve; Heimsoeth : rara Skutsch : rata
136 pharetras

122 Verg. Aen. 6,159 "vestigia figit" ; Claud. 26,170 "vestigia fixit" 124 Ov. Trist. 3,10,25 "cincti concrecant frigore rivi" Trist. 3,10,29-30 "Hister congelat" Trist. 3,10,31-32 "undas frigora concretas"; Trist. 3,10,26 "fragiles aquae"; Trist. 3,10,37 "vidimus ingentem glacie consistere pontum"; Trist. 3,10,48 "rigidas aquas" 128 Hor. carm. saec. 54 "Albanasque secures" ; Hor. epist. 1,6,53 "fascēs...dabit" ; Verg. Georg. 2,495 "populi fascēs" ; Stat. silv. 3,4,105 "Tarpeia. templā"; 129-138 Merob. carm. 4,42-46; 130 Merob. carm. 4,46 "ac mundi pretium fuit paventis"; 131 Hor. 1,35,21 "rara Fides"; Claud. De nupt. 240 "mox vera fides" 132 Claud. 26,400 "nascentia bella repressit" 133 Sidon. carm. 7,392, "feroci...Getae" 133-134 Elp. 88 "obstupuit populus cumulatis lanibus hospes" 134 Sidon. carm. 7,221 kk 135 Stat. silv. 3,4,31 "miratur puerile de-

.....és a csendes szerénység béke idején.

Nem másra bizná a háborukat, hanem maga vezetné, s győzelmei nyomán régi dicsőséges sorsunk támadna fel újra.

100 Őt nem a zsákmány ösztönzése és nem is az esztelen pénzvágy készteti arra, hogy mérhetetlen sok gondot vállaljon magára, hanem fegyverének dicséretes szeretete és a latin vért nem ismerő, csupán az ellenség véréből öntözött kard bizonyítja rettenthetetlenségét és jámborságát egyben"

Nem volt kétséges nagyon is ismert volt, hogy mit óhajt,
105 és kit kíván a birodalom: a nép és az atyák szeretete, az előkelők minden gondolata egybehangzóan Aetiusra összpontosult. És nem haboztak kimondani ezt, sőt nyíltan kértek. S amit már a közvélemény és az általános bizalom minden szószóló nélkül egyébként is követel, azt a Végzet parancsoló szükségességgel írja elő.

110 E kívánságoknak kedvez és népszerűségét növeli a férfiú közismert kiválósága és nagyszerű atyjának dicső neve. Mert híres szülőtől származott --ám atyját, akinek az északon folyó véres harcok és az őt méltán megillető tisztesség jutott osztályrészül, egy álnok és kérés ürügyével leplezett kard döfte le, s így életével váltotta meg a dicső
115 halált; ugyanígy a hazáért estek^{el} egykor a harcos Fabiusok és Decius, aki korai halálával elveszítette ugyan az életet, de örök dicsőséget nyert, mert halálraszántságáért dicső tettének híre és tisztelete kárpótolja--

120 Ily dicső származás tudatában a hős kiváló tettekkel ujítja meg atyja érdemét.....

multusque recursat gentis honos"

"....et placidus sub pace pudor. non proelia mandet,
sed gerat et priscis instauret fata triumphis,
100quem non praeda docens aurique insana cupido
cogat inexhaustis animum permittere curis,
sed ferri laudandus amor Latique cruoris
indocilis iugilisque madens hostilibus ensis
indomitum mitemque probet." nec vota cadebant
105 in dubium notumque fuit quem posceret Orbis:
Aetium coniunctus amor populi patrumque
et procerum mens omnis habet. nec dicere mussant,
sed petiere palam. iam quod sententia mundi
cunctorumque fides nullis auctoribus ambit,
110 Fata iubent: aderat studiis iuvitque favorem
nota viri virtus et magni gloria patris.
nam claro genitore satus--sed forte parentem
caedibus Arctois et iustasorte potitum
callidus et falsa tectus prece perculit ensis
115 mercatum vita leti decus: haut secus olim
pugnaces Fabii patria pro gente cadebant
et Decius, propero lucem qui fine refudit,
sed famam sine fine tenet, nam mortis amorem
pensat laudis honor--tanti sibi conscius heros
120 sanguinis meritum praestantibus innovat actis

1,204 "per tot discrimina rerum 93 Hor. carm. 3,6,7 "di neglecti"; Hor. carm. saec. 58 "neglecte Virtus" 96 Drac. De laud. dei 2,349 "aestuatur undosum pelagus"; Ov. Met. 1,141; 97 Verg Aen. 5,56 "haud equidem sine mente reor, sine numine divum"

A 97. és 98. sor között 2 foliumnyi, kb 110 sornyi hiány van, valamint a 262. oldalon még kb 4 sor. A szöveg olvasása elég (éleg nehéz, a codex 262. oldalán található, a sorok első néhány betűje átnyulik a 267. oldalra.

V 99 triumphis 100 insania: az i törölve; Heinrich: praeda nocens 101 curdis: a második u felett pont, azaz törlés jel van 104 cadebant: az első e fölé a van beszúrva 107 Heinrich: omnis avet 108 repperiere, fölé írva: r s-re, p d-re, r t-re javítva: sed petiere; sentia: az n fölé beszúrva ten 110 studiisq. iuvitq. az első q törölve, a törölve és átjavítva i-vé.

98 Sidon. cam. 2,383 "veterum qui more parentum non mandet sed bella gerat 100 Ov. Met. 1,131 "amor sceleratus habendi" 105 Tac. Agr. c. 31 "orbis terrarum"; Ov. Am. 2,9,17 "Roma nisi immensum vires movisset in orbem" 107 Verg. Aen. 11,345 "sed dicere mussant"; Stat. Theb. 3,92 excussae procerum mentes turbataque mussant concilia 111 Verg. Aen. 4,3, multa viri virtus animo

- 75 Öltö halandó külsőt, takard sisakkal homloköd,
tüzeld háborúra vad hordákat, s ismeretlen vidékein
a Don tombolva ontsa magából a tegzes szkitákat.
Rendítsd meg az arany palotákat, s az ércfedte tetőket,
Latium földkerekségnyi birodalmában amelyeket láthatunk.
80 Csillogva szálljanak fegyverbe, aranytól ragyogjon a súlyos
fegyveröv, aranyozott tegzek takarják a nyilakat, aranylemez
borítsa a hajlitott zablákat, drágakövek tegyék lángolóan
fényessé az acélt, s a csillogó vasu kardokon ragyogó fény
tündököljön aranyos fáklyáival.
Egyetlen fal se legyen elég erős elhárítani vad dühödét:
85 népek és királyok remegjenek meg iszonyu hangod hallatára.
S ugyanakkor a földről az égi lakókat s a békés istenségeket
üzd el; foszd meg őket a szokásos tönjén tiszteletétől,
s az oltárokon ne lángoljon fel a tűz halvány sárgán,
illatozó áldozati kalácsból táplálva. En pedig ravasz csellel
leplezve magam a magas palotába megyek majd.
90 Az ösök erényét s az ősi vitézséget elűzöm majd:
gyávák és bátrak különbség nélkül, egyformán részesüljenek
a dicsőségben, szűnjön meg a tisztelet az igazságosak iránt,
vesszen az ékesszólás elhanyagoltan, miután nem kap Phoebus
tiszteletet már. Méltatlanoknak jusszon tisztelet s tisztség,
95 és a legfőbb ügyeket ne a kiválóság, hanem a vakvéletlen
intézzék, s a szívekben szörnyű mohóság és a kegyetlen
aranyvágy forrjon esztelenül. De mindezeket Juppiter akara-
ta nélkül, a legfőbb hatalmasabb isteni döntés nélkül még
sem.....

/incendant/; calydem 83 az első u kevésbé/bizonytalan/biztos,
mint a 80.: ~~fulgens~~ Niebuhr: fulgens a/uratis, Vollmer: cassidis
85 Niebuhr: Roma ipsi/que, Vollmer gentes at/que, Bücheler: purpu-
rei/que 87 Niebuhr: Romanos p/opulare, Vollmer: ture suo p/opulare
88 Niebuhr: Vestae ex/oratae, Bücheler: messis od/oratae 89 Niebuhr:
his instru/cta, Vollmer: est ego te/cta 91 Niebuhr: funditus at/que
Heimsoeth: igaavi at/que, Vollmer: segues at/que ;discrimine: a má-
sodik i fölé utólagos betoldás in 92 Niebuhr: spernantur/, Vollmer
laudantur/; 93 az eclecto első c-jé nem teljesen van meg; Niebuhr:
Attica n/eclecto, Heimsoeth: spretaque 94 az is előtt az n jobb
oldali egyenes szóra látszik 95 az első u félig látható 96
Niebuhr: pectoribus/, Heinrich: atque animis/, Vollmer: cordibus
et/ 97 Niebuhr: omniaque/, Vollmer: non tamen/

76 Tanais szkiták helyett: Hor. carm. 3, 19, 28; 3, 10, 1; 4, 15, 24
85 Hor. carm. 1, 35, 10 "urbesque gentesque et latium ferrox" 91 Verg.
Aen. 1, 151, kk; 1, 574 "nullo discrimine" (10, 108; 12, 498 és 770)

.....indue mortal/es habitus, tege casside/frontem,
 75 coge truce/s in bella globos Scythicasque pharetras
 egerat i/gnotis Tanais bacchatus in oris.
 auratas con/sterne domos et operta metallis
 culmina, qua/e toto Latii conspeximus orbe;
 fulgentes i/n tela ruant: gravis ardeat auro
 80 balteus, a/uratae circumdent tela pharetrae,
 aurea cri/spatis insidat lamna lupatis;
 incendant/gemmae chalybem ferroque micantes
 cassidis a/uratis facibus lux induat enses.
 moenia n/ulla tuos valeant arcere furores:
 85 gentes at/que tremant furialia murmura reges.
 tum super/os terris atque hospita numina pelle:
 ture suo p/opulare deos et nullus in aris
 messis od/oratae fatus strue palleat ignis.
 ast ego te/cta dolis palatia celsa subibo.
 90 maioru/m mores et pectora prisca fugabo:
 segnes at/que simul nullo discrimine rerum
 laudentur/fortes nec sit reverentia iustis
 sperataque n/eglecto pereat facundia Phoebos,
 indig/nis contingat honos et pondera rerum
 95 non virt/us, sed casus agat tristisque cupido
 cordibus et/ saevi demens furor aestuet auri.
 non tamen/ haec sine mente Iovis, sine numine summo...

"orbis terrarum"; Ov.Trist. 3,10,9 "at cum tristis hiems squalentia protulit ora" ; Verg. Georg. 1,507 "squalent ...arva"
 Claud. 33,80 "squalent inmania foedo sceptris situ" 66Hor.
 carm.3;23,1 "supinas ...manus"; Stat.Theb.3,414 "erecto currum temone supinant" 71Verg. Aen. 7,331 kk;Drac. de laud.deil,372
 "somnus et in dulcem solvuntur membra soporem" 73Verg.Georg.2,
 539".inflari classica" 69 vö.:Claud. Contra Rufinum1,74 és
 Verg,Aen. 3,176

A szöveg elég jól olvasható, a pagina 267-en, a lap felső részéről hiányzik kb 4-5 verssor.

V 74 minden betű félfig maradt csak meg, de felismerhető; az es előtt két betűnek a talpa látszik, amelyek nem nyultak a vonal alá,talán al, il, at, it, nt, vagy hasonló; a casside után kivehető néhány betűnek az alsó része, talán uult Niebuhr induce mortal/es;Heimsoeth induce terribil/es ;Vollmer javaslatára exue sordentes 75urge truce/s Niebuhr ;faretras; 77 a sterne előtt aligha volt o inkább n;Niebuhr:aeratas pro/sterne Heinrich: regales;Heimsoeth:auratas;Vollmer con/sterne ; a domos-os-szá javítva 79Niebuhr una omnes i/n ; Vollmer:fulgentes i/n 80az első u félfig látszik;faretrae 82Niebuhrincludant/;Vollmer

- 50és a Nilus népeitől megsiratott Osiris.
Megvetnek bennünket: így uralkodni iránti minden tisztelet megszűnik a sors forgandósága miatt; elűznek a hullámokról, és a szárazföldön sem uralkodhatunk már. De még sem fogjuk bosszulatlanul eltűnni mindezt, és az igazságos sors panaszos ügyünk támogatója lesz.
- 55 Előcsalom majd a távoli északon eldugott népeket, s a félelemtől remegő Tiberis hátán a phasisi idegen hajózik majd. Háborus viszályokat keltek a népek között, birodalmak szövetségeit bontom fel, és a nemes udvart is feldulják majd a mi viharaink." -Igy szólt, s a Zephirek hátán a lomha Göncölszekér felé haladva, a Rhiphaeus hegy jéghideg felhői közé hatolt be.
- 60 Itt egy öblös sziklabarlang mélyén ülve, sok év alatt visszafafojtott dühét rejtegette a kegyetlen Enyo. Neki gyász volt az, hogy gyász nélkül él a világ, s a vidámság közepette buskomoran nyög. Formátlan orcái förtelmes penésztől szennyesek, s ruháját alvadt vér mocskolja be.
- 65 Felfordult kocsijáról használatlanul csüng a súlyos szíjázat, s csucsos sisakja ugyanígy tétlenül hever, komor pajzsa domborulatán nem ragyog fénysugár, és érchegyű dárdái is haszontalanul pusztulnak el. Midőn megpillantja őt az Ártás istennője a páradus égi ösvényről, 70 leszáll a földre, és így kezdi buzdítani nővérét, bár az csüggedten elhagyta magát: "Ugyan miféle kábulat bénította meg szerencsétlen tagjaidat, nővérem, a mérhetetlenül hosszú béke idején? Miután álomba merítette lelkedet e kellemetlen nyugalom, a te harci kürtjeid.....

után az m első része látszik; Birt infor/mia foedo; Vollmer infor/mia taetro 66Niebuhr: /collo/ Heimsoeth: /curru 68 a mucroni után a koptt pergamenen b-t lehet kivenni 70 ilicet Baerens Vollmer :licet; az utolsó o után r betű kezdő vonalai vehetők ki, de az egész betű a pergamen szélének megcsönkulása miatt nem maradt meg. 71 sopor obi Bücheler szerint a 3. betű i lehetett, biztos nem t vagy n. Vollmer számára pedig szinte teljesen biztosnak látszik az r 72 Niebuhr :pecto/ra somno; Vollmer: Martis; Bücheler :pridem 73 a classi utáni betű alsó iva vehető ki, utána a következhetett; Heimsoeth kiegészítése: inopes tua classi/ca flatu foedabunt aurae

Claud. III. von. Hon. } 500v. ars am. "Veneri ploratus Adonis" 54 "Huc ades, o cura parte
205 :opigresque } Triumphe mea" :Ov. Am. 2,12,16; 59-60 Ov. Met. 2,170 "gelidi ...
triones } triones"; Met. 2,175-176 "Bootes tardus"; Met. 4,625 "Gelidos Arctos"
62 Claud. Ruf. 1,226 "quatiebat corda furore" 64 Tac. Agr. c.31

- 50 A..... et Nili populis ploratus /Osiris.
despicimur: sic cuncta mei revere/ntia regni
altarna sub sorte perit: depellim/ur undis
nec terris regnare licet.nec inulta /feremus
haec tamen et nostris aderit sors ius/ta querellis:
- 55 eliciam summo gentes aquilone r/epostas
Phasiacoque pavens innabitur hospite Thybris.
confundam populos, regnorum foede/ra rumpam
nobilis et nostris miscebitur aula /procellis!
haec ait et pigros zephyris invecta triones
- 60 nubila Rhiphaei penetraverat algida /montis.
hic curva sub rupe sedens crude/lis Enyo
texerat annosa refugum sub pace f/urorem.
huius luctus erat, quod sit sine lucti/bus orbis:
laetis maesta gemit.squalent infor/mia taetro
- 65 ora situ siccique rigent in veste cruo/res;
dura supinato pendent retinacula /curru,
lanquet apex galeae, clipei nec trist/is in orbe
lux rubet et totae pereunt mucroni/bus hastae.
hanc ubi diva nocens liquido de tram/ite cernit,
- 70 desilit et tali residem licet excitat o/rsu:
"quis miseros , germana, tibi sopor ob/ruit artus
pace sub immensa? quoniam tua pecto/ra.....
mersit iniqua quies , inopes, tua classi/ca.....

A 49.és 50. sor között egy foliumnyi kb. 56 sor esett ki, valamint a 268.oldalról 4 sornyi. A szöveg a codex 268. oldalán van , és nagyon jól olvasható.

V 50az első betű biztosan a volt , bár csak az alsó íve látszik; az et előtt r vagy még inkább a lehetett , az előtte levő betűnek csak alsó vonala van meg, amely leginkább r -nek nek tűnik; leginkább az Aurora kiegészítés felel meg Vollmer szerint, de az Argiva szó sem lehet helytelen kiegészítés; az ezután következő betűk félbe vannak metszve, de a rekonstrukció biztos; A ploratus után egy betű nyoma még kivehető: a vagy esetleg o volt; 51 a despicimus s-je fölött r correctio a codexben 52 az u bal szára megvan; Leopardi:depellim/ur axe; Heinrich,Vollmer: depellim/ur undis 53 Leopardi kiegészítése:/feremus 54 a ius után látszik még a t felső szára 56fasiacoq.parens r fölött u javítás; Niebuhr kiegészítése : gurgus, Heinriché:pontus, Bücheleré:Nereus,Vollmeré:Thybris 57az utolsó e megrongált 58 az aula után egy betű egyenes szárának egy része:u,p,f,vagyis lehetett, aligha n 60rifaei az utolsó a nem teljes 61 a codexbenpup pe rupe - vé javítva 62az f után következő betű felső szára és a csonka lapszél formája biztossá teszi, hogy u volt;biztosan nem e, l, aligha i vagy a ;Niebuhr f/eretrum Vollmer f/urorem/ 64az infor

- Lybia utonállója bár végzetes fegyvereivel el merete ra-
25 gadni Elissa birodalmának trónját, és északról jött ezre-
dekkel szállta meg a tyrosi alapítású várakat, most,
miután ellenséges magatartását levette zte, ég a vágytól,
hogy Róma hü szövetségét még szorosabb kötelékekkel
láncolja magához, hogy latin rokonokat számithasson saját
családjához, s szövetségese leányát annak tagjává tegye.
- 30 Mig a vezér a béke/nyugodt/ szelid-nyugalmas örömeit nyeri
el újra, és nem engedi, hogy a békés hivatali szék megis-
merje a harci kürtöket, maguk a háborúk is, bár a győztes
triumphusi öltözeteket szokták csodálni, átadják helyüket
a békének. S mily kellemes dolog, hogy az északi tájról
jött barbár népek leigázása után a béke biztonságos légkö-
rében járhatjuk a várost.
- 35 Maga Mars atya, Latium végzetadta őse sem zavarja meg
ádáz fegyvereivel kedves hadvezére ünnepét:
csandben nyugszik az isteni fegyverzet és harci szekér,
s kifogott paripái, a hó alól patáikkal kikaparva,
legelészik a Rhiphaeus hegy fűvét.
Sisakját leeresztve, fűrtjeinek harci diszét leteszi Bellona,
40 s poros haját kékes olajággal koszoruzza, és sisakforgót
viselő homlokát most lomkoszoruhoz szokni tanítja.
Ez a békés nyugalom oly sok háború árán jutott neked osztály-
részül, ó római, a fegyverek nyomán köszöntött be a béke,
s mindig a megelőző Győzelem hozta magával a hadvezér számára
a kitüntető hivatali méltóságot.
- 45 Mindig harci babérok után került sor újra a békés toga fel-
öltésére, s a harci érdem jutalmaként elnyert hivatali
hatalom a diadalmeneteket követi nyomon. Még sem versenyezhe-
hetnek: a férfias kiválóság felülmúlja a kapott jutalmakat,
a küzdelmes erőfeszítés a sikert. A Sorsnak ugyan milyen
ajándéka érne fel a férfiu hőstetteivel? Vajjon különleges
cimek.....

coronae"? 28 Drac. de laud. dei ^{3,419} "Romana fides" 35-38 Claud.
VI. Hon. 307 "Mars gravior sub pace latet" 38 Claud. nupt 52
"hunc neque candētes audēt vestire pruinae"; 48 Elp. 149 "mune-
ra vitae"

- insector Libyae quamvis fatalibus armis
 25 ausus Elissaei solium rescindere regni
 milibus Arctois Tyrias compleverat arcas.
 nunc hostem exutus pactis propioribus arsit
 Romanam vincere fidem Latiosque parentes
 adnumerare sibi sociamque intexere prolem.
 30 sic tranquilla togae recipit dum praemia ductor
 pacatamque iubet lituos nescire curulem,
 ipsa triumphales habitus mirantia passim
 bella dedere locum. Scythici iuvat axe subacto
 cardinia arcanis lustrare securibus urbem.
 35 ipse pater Mavors, Latii fatalis origo,
 festa ducis socii trucibus non inpediit armis:
 tela dei currusque silent vacuique iugales
 pabula Rhiphaeis retegunt abstrusa pruinis.
 exarmet Bellona comas galeamque remittens
 40 pulvereum glauca crinem praecingit oliva
 cristatamque docet foliis mansuescere frontem.
 hanc tot bella tibi requiem, Romane, dederunt:
 Pax armis accita venit, Victoria semper
 ductoris sociam traxit praelata curulem.
 45 post lauros rediere togae meritumque secuti
 alta triumphorum relegunt vestigia fasces.
 nec certare valent; vincit sua praemia virtus
 successumque labor superat. quae munera Fati
 acta viri pensare queant? an nomina rara....

A szöveg nagyon jól olvasható, a 258. oldalon található, de a sorok végei átnyulnak a 271. paginára. A 49. sor után hiányzik kb 2 verssor.

V27 propioribus; Vollmer helyesebbnek találta a propioribus-t 38 rhaeis 49 actauripen betűi félbe vannak vágva

24 Aen. 4, 355 "fatalibus arvis"; Calp. ecl. 1, 83 "fatalia civibus arma"; 26 Sidon. carm. 5, 67 "Porsenna...complevit milite Tusco Ianiculum quondam"; Stat. silv. 1, 4, 89 "Arctos acies"; 30 Stat. silv. 5, 3, 226 "prima togae virtus"; 33 Ov. Fasti 3, 729 "totoque oriento subacto..." 37 Verg. Aen. 7, 686 "nec clipei currusve sonant" 38 Verg. Georg. 4, 518 "Rhiphaeis...pruinis" 39 Claud. 8, 12-13 "Iam trabem Bellona gerit, parvamque removet / et galeam" 40 Verg. Aen. 5, 494 "viridi Mnesteus evinctus oliva"; Claud. 20, 271 "et glaucae fructus attolunt olivae"; Claud. 22, 228; Drac. 6, 13; 42 Claud. 26, 360 "curaeque laborque pervigil hanc requiem terris haec otia rebus insperata dabant"; Verg. catal. 3, 5; 460v. Met. 3, 17 "legit vestigia" 49 Claud. 24, 76 "quantae pensabunt facta

II

.....

a Dunát megbékítve tért haza, a Don dühét lecsendesítette,
s parancsára , a sötét égbolt burkolta csillogó földek
nélkülözni kénytelenek szokott harci kedvüket;
nyugodni hagyja a fegyver vasát a Kaukaszus, (és a)
és a marcona királyok elítélik a háborút.

- 5 A hideg északi földrész szolgálja engedelmeskedő szövetség-
sége adta meg a Rajna, és előgedetten, hogy Hesperia gyep-
ről irányítják, mindkét partjáról örvend a Tiberis gyara-
podásának. Szelidebben szemléli már az aemoricai hegyoldala-
kat az ott lakó, és felhagyott régi életmódjával a föld, a-
10 mely korábban ahhoz volt szokva, hogy bűnös kegyetlenség-
gel rablott zsákmányát erdőbe rejtsse, s most újra tanulja
hosszu ideig parlagon heverő földjeit gabonával bevetni,
s az egykor , Caesar hódító háborúival sokáig dacoló csapat
most eltűri a mi consulunk alatt hozott törvényeket,
és bár gót szántóföldekkel keveredik barázdája-földje,
15 a szomszédos barbár néppel nem vállalja a sorsközösséget
immár. Erről az oldalról is, amerre a mélyen fekvő gall
partvidék a tírren hullámoktól hangos, s a meredeken égbe
nyúló hegyvidék pedig felhőbe veszve éri el az ibér föld
határát, már semmi sem maradt a mi fennhatóságunk alatt.
20 De a harcias bosszuálló újra megnyitotta a megszállt utat, s
miután elűzte a rablót, visszafoglalta az elzárt utvonalakat,
és visszaadta az elnéptelenedett városok lakosságát,
s helyre állította hiveink földjeinek régi kiterjedését.
S miután már mindenfelől megszabadult/Róma/ a gótok
bősz harci dühétől, ellenséget.....

1,4,86^a "gaudes Thrasymenus et Alpes"; 6 Hor. carm. 2,1,32;
3,6,8; 4,5,38; Claud. In Eutr. Praef. 2,1 "Qui modo sublimes rerum
flectebat habenas patricius" ; Ov. Met. 2,168 "commissas flectat
habeas" 7 Verg. Georg. 3,33 "bisque triumphatos utroque/
ab litore gentes" ; Ov. Met. 2,258 "cuique fuit rerum promissa
potentia, Thybrin" ; Mart. 10,7,7 "et Romanus eas utraque ripa"
11 Ov. Met. 11,24 "semina cerealia sulcis obruta" ; Stat. silv.
5,3,226; 13 Drac. De laud. dei 2,342 "accepta praecepta 17
Verg. Ecl. 8,59 "aerii...montis"

Rich...
...
...
...
...
...

PANEGYRICUS

II

/Præfatio/

.....

si hic litterae excusandae sunt.

E/X/P/L/I/C/I/T/ P/R/A/E/F/A/T/I/O

.....

- Danuvii cum pace redit Tanainque furore
exuit et nigro candentes aethere terras
Marte suo caruisse iubet; dedit otia ferro
Caucasus et saevi condemnant proelia reges.
5 addidit hiberni famulantia foedera Rhenus
orbis et Hesperiiis flecti contentus habenis
gaudet ab altarna Thybrin sibi crescere ripa.
lustrat Aremoricos iam mitior incola saltus,
perdidit et mores tellus adsuetaque saevo
10 crimine quaesitas silvis celare rapinas
discit inexpertis Cérerem committere campis
Caesareoque diu manus obluctata labori
sustinet acceptas nostro sub consule leges
et quamvis Geticis sulcim confundat aratris
15 barbara vicinae refugit consortia gentis.
hinc quoque, Tyrrenis qua fluctibus ima resultat
Gallia et aërii conscendens ardua montis
limite nimboso terras perstringit Hiberas,
nil nostri iam iuris erat. sed belliger ultor
20 captivum reseravit iter clausasque recepit ~~expulso/prædone~~
expulso prædone vias populosque relictis
urbibus et sociis confinia reddidit arvis.
undique iam Scythicis erepta furoribus hostem

.....

A szöveg a codex 257. oldalán van ma, a sorkezdetek átnyulnak a P.272-re; [valószínűleg] az egész megelőző levél vagy præfatio több oldala elveszett, csupán az ázó sor maradt meg ezen az oldalon. Az E P I I P A F T O között hiányzó betűk miniummal voltak festve, ugyanugy mint a á következő üres sor ma már elhalványult betűi. A lap aljáról hiányzik kb. 2 sor, egyébként a szöveg jól olvasható.

V 1 Vollmer kiegészítési javaslata: "Pacis adest regnum, pandit, qui parvulus olim / Danuvii... 4 seu 9 saevo sic 17 condens ap ardua, a condens fölé "scen" van beszúrva

1 Hor. carm. 3, 19, 28 "Tanais" = szkiták; Hor. 4, 15, 24 "Tanain prope flumen orti"; Hor. carm. 3, 10, 1 "extremum Tanain" 5-7 Stat. silv.

.....

/Látnod kell, bármennyire szerényem szoktad / megítélni
önmagadat, hogy milyen rendkívüli és mennyire szokatlanul
nagy az örömujjongás mindenütt, valahányszor csak valaki
szemtanuként kedvező híreket mond tetteidről. Azonkívül
ugyanis, hogy személyedre vonatkozóan egybehangzó a világ
szeretete, amelyet már tapasztalhattál, ugyanakkor

- 5 sikereidben a legfőbb öröm azok valódi volta: mert senki
sem kételkedik a hír megbízhatóságában, amikor azt hallja,
hogy Te győztél.

A császári tengerpart öbléhez elkerülve, amerre a száraz-
föld kanyarulatai következtében egészen Salonáig nyulik be
a tenger, találkoztam valakivel, aki emlegette, hogy maga
10 is részese volt legutóbbi hadi tetteidnek.

" A gótok egész hadserege királyukkal együtt kivonult a ró-
mai földek pusztítására. Amint ezt a vezér megtudta" mondotta
de én már nem is vártam meg, hogy tovább beszéljen"támadott,
és megütközött", mert egyáltalán nem kételkedtem abban,
hogy Te ezt cselekedted.

- 15 Tüstént azt kérdeztem, hol, hogyan, és hány ellenséget
terítettél le. Akkor ő így szólt: "A hegynél, amelyet mintegy
a jövőt előre megsejtve, Colubrariusnak nevezett el a régi kor
/ itt semmisült meg ugyanis most az államot fenyegető halá-
los mérreg/ az ellenség legnagyobb részét váratlanul, amint
szokta, a halálba küldte, és miután az igen nagy számban
20 levő gyalogos csapatokat szétszórta, a gyorsan mozgó lovas
egységeket maga vette üldözőbe: ha helyt álltak, erővel, ha
megfutamodtak, gyorsasággal győzte le őket. Nem sokkal ezután
maga a király jelent meg maradék csapataival, és a letiport
holttestek mellett a hirtelen rémülettől földbe gyökerezett...
-

frg II B
t/ui aestimator es , quam enormis ubique et quam
i/nsueta gratulatio sit, cum aliquis index de ac-
t/ibus tuis secunda loquitur. praeter id enim quod
i/n te mundi amor consonat, quem probasti, tum
5 i/n successibus tuis veritas ipsa delectat: nemo
enim de fama dubitat quotiens vicisse te nuntiat
D/elatus ego in augusti litoris sinum , qua Salonas usque
per anfractus terrae pronum pelagus
inlabitur, nactus sum quendam qui se tuis re-
10 centibus gestis interfuisse memoraret.
"Gothorum" inquit "manus universa cum rege
exierat Romana populatum. hoc ut dux comperit"
i/am non expectavi ut diceret: "progressus est, ma-
num contulit, "neque enim haec a te acta dubitabam,
15 quaesivi statim, ubi qualiter quantosve fudis-
ses. tunc ille: "ad montem" inquit "quem Colubra-
rium quasi praescia vocavit antiquitas (in eo
enim nunc rei publicae vena prostrata sunt), maximam
hostium partem improvisus, ut solet, neci dedit
20 f/usisque peditum copiis, quae plurimae erant, ipse
p/alantes turmas persecutus stantes robore,
f/ugientes alacritate compressit. nec multo
p/ost rex ipse cum reliquis copiis suis adfuit
d/efixusque horrore subito calcata prope cadavera....

frgII B A szöveg nehezen olvasható, a codex 269. lapján, amelynek elejéről hiányzik kb. 4 sor.

V 1 az uiae fölött az előző sor két hosszú betűjének az alsó részei látszanak. Heimsoeth kiegészítése: /non fugit te te, quamquam modestissimus ipse t/ui aestimator es ; Niebuhr q/ui, enormes , az utolsó e felett ijavítással 7 az első d-t ex Georg. 1. 203 irták; Heinrich Augusti ; 7-9 sinum pelagus inlabitur; atöbbi kimaradt és utólag a sorok fölé lett betoldva; Niebuhr még olvasta, és tanúsítja, hogy a pelagus szóta sor fölött megismételte a másoló, majd egy vonallal áthúzta; Vollmer már nem látta, csak a qua salonas usque (sic és nem usq.) -t a pelagus szó fölött, és a per anfractus-t az inlabitur fölött. 10a memoraret után üres hely van 11 Gothorum nagy g-vel; regem 16 inquit 18 reip. uenena ; maxima: azaz maximam . 20 a sor elején a megrongált pergamenen f betű nyomai látszanak 23-24 az első p-nek és d-nek a nyomai még kivehetők 24 subicalcata : az i fölött to betoldás; a pagina jobb alsó sarkában olvasható az ívszám VIII

8 Georg. 1, 203 "pronus amnis" Aen. 8, 548 "pars cetera prona fertur aqua"

.....

...békés gyülekezetébe fogadott a senatus,
a Te érdemeid dicsőítéséért Róma a császárral együtt
maradandó ércből mintáztatta meg szobromat, s végül mind
ezekért nem rég a legmagasabb tisztség címére méltatott
engem a kelő nap fényességéhez legközelebb élő uralkodó.

- 5 Mert megértette, hogy milyen odaadással emliteném né a fér-
fi tetteit, ha jelen lenne, én, aki távollétében sem hall-
gattam érdemeiről.

Már most íteld meg magad, ó győzhetetlen vezér, mekkora juta-
lom jár Neked, akimégtetted mindazt, amelyekért nekem, aki
csak előadtam, ekkora megtiszteltetés jutott osztályrészül.

- 10 Téged nem valami közönséges jutalom és nem másokéhoz hason-
ló kitüntetés vagy valami szokásos dicsőítés illet meg.

Jó lelkiismereted minden esetre megjutalmaz Téged: hiszen a
jó cselekedeteknek legfőbb gyümölcse, hogy megtették azokat,
és a férfierényeknek önmagukon kívül nincs valóban méltó

- 15 jutalmuk. Így tehát akár én, akár mások, akik efféle beszé-
bek írásával foglalkozunk, valahányszor a Te tetteidről szó-
lunk valamit, vagy saját szónoki képességeinket csillogtat-
juk, vagy mások kívánságának teszünk eleget; Te csak önmagad
erejére támaszkodsz, önmagadra nézel fel, és önmagadon kívül
20 nem keresel követendő példaképet; s még sincs egyetlen egy
ország, egyetlen egy vidék, egyetlen egy nyelv sem, amely nem
a Te dicsőítéseitől visszhangozna. Utban Thrácia felé /vet-
tük hírét/ annak a diadalnak, amely a Te terveid alapján/lett
Róma osztályrésze/ a hispániai /és galliai provinciákban/...

ben 12 az utolsó e-nek csak nyomai látszanak 14-15 az utolsó u
illetve e-nek csak nyoma van meg 18 az utolsó r alig látható 20
eőtra fölé x van betoldva a codexben; az utolsó a nehezen kivehe-
tő, de diktos olvasat 23 triumphum; hispanias világosan olvasható,
utána egy betű felső részének a nyoma, valamint az ezt követő betű
alsó része, amely betű a vagy g lehetett; Vollmer kiegészítési ja-
vaslata: Galliasque parús est, comperimus;

13 Sen.clem.1,1,1 "quamvis enim recte factorum verus fructus sit
fecisse nec ullum virtutum pretium dignum illis extra illas sit"
14 Claud.17,1 "ipsa quidem virtus pretium sibi...nil opis externae
cupiens, nil indiga laudis" 13-15 Tac.Agr. c.44 "vera bona, quae
in virtutibus sita sunt" 19 Sen.clem. 1,1,6, "nec quod te imi-
tari velit exemplar extra te quaerit"

frg. II Alentem in collegium togae senatus adscvit,
 pro his me laudibus tuis Roma cum principe vic-
 turo aere formavit, pro his denique nuper ad ho-
 noris maximi nomen ille nascenti soli prox/i-
 5 mus imperator evexit.intellexit enim, qua fide eius
 sentis gesta memorarem, qui de absentis pr/ae
 meritis non tacerem, iam considera, ductor
 invicte, quanta tibi haec agenti praemia deb/e
 antur, pro quibus mihi tanta sunt conlata refe-
 10 renti. tibi quidem nullum commune praemi-
 um nec par ceteris honor /aut laus aliqua usit/a-
 ta referenda est. habes tamen praemiatrice^m
 conscientiam tuam: etenim recte factorum
 summus fructus est fecisse nec ullum virtu-
 15 tum pretium dignum ipsis extra ipsas est.ergo
 vel ego vel alii qui in hac dicendi professione
 sunt, quotiens de actibus tuis aliqua disseremus,
 aut ingenia nostra exercemus aut vota ceter/orum:
 tu tibi inniteris, ad te respicis nec ullum quod
 20 imitari velis exemplar extra te quaeris; et ta-
 men nulla regio, nullus locus, nulla denique lin-
 gua laudibus tuis vacua est. euntes in Thracia/^m
 triumphum, qui consiliis tuis intra Hispanias/Gal-
 liasque par^tus est, comperimus.../

24Niebuhr et proelia , Vollmer: et exit/ia ; Vollmer kiegészi-
 tési javaslat: paene oculis subiciantur

5Stat.silv. 5,2,41,"Bolanus iter praenosse timendum, Bolanus
 Tutis iuga quaerere commoda castris, metiri Bolanus agros,
 aperire malignas torrentum nemorumque moras" ? Pacat. paneg.
 Theod. 10" ne tum quidem...remisisti quin omnium castrensium m
 munerum numeros primus aut cum primis obires:stare pro sigis
 excubias sorte agere, vallum ferre, locum bello antecapere
 speculatum egredi, castra metari" 13 Cassiod. orat. p.475,18
 "o me beate superatum:video relationem meam per augmenta
 transcendendi, cui putabam posse vix credi" 18 24 Tac. Agr.
 c.37 "cruenta humus"

frg.II A
 Elég jól olvasható szöveg, a codex 270. oldalán, felül kb.4
 sor hiányzik.
 V 1 Heimsoeth kiegészítése /a castris aetate remotum nec ar-
 mis patriae prodesse iam va^xlentem nem lehet helyes 3 az utol-
 só o alig félig van meg 5 az intellexit fölé volt beszúrva az
 enim; Niebuhr még látta, Vollmer már nem 8 tibi^ahaec 10 premi-
 e fölé a beszúrva; a renti után pont és üres hely van a codex-

-
- Ha a harcok szünetében egy kis szabad idő akad, akkor vagy a városok fekvését vagy a hegyszorosokat vagy a tágas mezőket vagy a folyók átkelő helyeit vagy éppen az utakat hosszát méred fel magadban, és azt fürkészed, hogy melyik hely alkalmasabb a gyalogságnak, melyik a lovasságnak, melyik megfelelőbb a támadásra, hol lehet biztonságosabban visszavonulni, hol legjobb tábort ütni. Így a háboru javára szolgál a harcok szünetelése is.
- 10 Ugyan kiben egyesült valaha is a harci érdemek mellett még ilyen elevenség a tanácskozásokon, szigorúság az ítélkezésben, ilyen nyájas modor a társalgásban, ilyen nyíltság az arcvonásokon, ily rövidség a haragtartásban, a a szeretetben ekkora kitartás?
- Ó, ez a lehető legszerencsésebb időpont beszédem számára: hiszen mindenki elismeri, hogy igazat mondok, sőt, inkább arról
- 15 panaszkodnak, hogy tetteidről egyet s mást elhallgattam. És valóban, engem, bár sokat szeretnék mondani, akadályoz ebben bizonyos foku tájékozatlanság, hiszen nagyon jól kell ismerünk azt, akiről beszélünk. És nem csak azokat a dolgokat kell elmondanunk a vitéz férfiakról, amelyeket a hivatalos híradás
- 20 közöl. Hiszen amikor a győzelem híre tölti be a senatust, a vezért elhelmozzák mind azzal a kitüntető címmel, amit csak a kedvező harci szerencse hozhat; ez még sem hat annyira a hallgató lelkére, mintha magukat a meneteléseket, az erőfeszítéseket, az ütközetek képét, a sebesüléseket, a halált és az elleneséges öldökléstől véres port is / a hallgató szeme elé tárják/.

Mar/tias laud/es 11 az is előtt egy nem teljes i vehető ki, amely lehetett u vagy n is; salubritas: az a és a b felett e betűket toldott be a másoló javítás céljából; Vollmer ezt severitas-nak oldotta, bár az l felett nem látott törlésjelet 12 az u előtt a t nyomai kivehetők 13 Skutsch a clausula miatt inkább iucund/itas-t javasol 15 az r előtt u vagy a volt 15-16 Heinrich :testantu/r és dixisse/; Vollmer:queruntu/r és omisse/; Niebuhr nem javasol semmit 16 az et előtt a perganem szakadása o-nak vagy e-nek látszik megfelelni 17 az ebet előtt egy félkör nyomai vehetők ki, amely o vagy d lehetett 20 Niebuhr nem töltötte ki, Heinrich per/hibetur vagy per/fertur tantum kiegészítést javasol, Vollmer :per/sonat lae/tum vagy per/sonat sena/tum, mivel elég hosszú üres hely van 21 Niebuhr:contulerit, Vollmer:contulit 22 az ntum előtti betű leginkább e-nek látszik, biztosan nem volt a; Niebuhr kiegészítése: monume/ntum, Vollmeré: sic audie/ntum ;a codexben implat áll, és Vollmer nem látott semmilyen jelet, amelynek alapján Niebuhr kijavította volna implet-re a szöveget. 23 atq.ag/mina Niebuhr szerint;

frg. IBna tentorio in aequum q.....gu.
.....tentorium ducit. tunc si quid a bellis
vacat,a/ut situs urbium aut angustias montium
aut vasta/ camporum aut fluminum transitus aut
5 viarum/ spatia metiris atque ibi quis peditti,quis
equiti/ accommodatior locus, quis excursui
aptior, quis receptui tutior, quis stationi uberio-
or, explo/ras.ita ad bellum proficit etiam ipsa in-
tercaped/o bellorum. iam vero praeter Mar-
10 tias laud/es cuius tanta in consiliis alacritas,in
iudici/is severitas,in conloquiis mansuetu-
do, in vult/u aequalitas, in ira brevitás, in amore
diurn/itas? o fortunatissimum orationis
meae te/mpus: vera me dicere omnes fatentur,
15 queruntu/r hactenus me de actibus tuis aliquanta
omisisse/. et quidem multum dicturo obest igno-
rantia? d/ebet nosse quem loquitur. nec sola
illa de v/iris fortibus praedicanda sunt quae pu-
blica fa/ma denuntiat. nam et cum victoria per-
20 sonat sena/tum, designatur hoc nomine quiquid
contulerit/avens fortuna bellorum : non tamen
sic audie/ntum impleat animos, ut si ipsa itinera
atque molimina et imago certaminum et vulnera
et exit/ia et hostili caede pulvis cruentatus/paene oculis
subiciantus.....

frg IA: 6 Phaedr. 4,25,6 8 Seneca:Lact. inst.6,24,17/frg
Haase III p.421/"quid tibi prodest non habere conscium
habenti conscientiam" 15 Amm.22,4,6 "non saxum erat ut
antehac armato cubile" 21-22 Drac. De laud. deil,604
"artificis formante manu"

frg IB

A szöveg a 273. oldalon található, jól olvasható; a lap
felső részéről mintegy 4 sor hiányzik, valamint a sorok
elejéről 6-8 betű.

1 nem helyesen olvasta Niebuhr, akia tentorio ..ac-
qumq.....-t látott; Bücheler és Vollmer többet talál-
tak a codexben: igaz csak az "a tentorio" áll ott teljes
egészben, a többi betűk félbe vannak vágva, vagy csak az
alsó részük maradt meg. A na szótag előtt 2 betű nyomai
látszanak, talán i o vagy tu; az utolsó u után s lehetett.
2 az első t nem teljes, de biztosan kivehető; 4 a duci t
után üres hely van a codexben 4Niebuhr aut plana/ Vollmer
vasta 7 Heimsoeth planior,qu/is , Vollmer aptior qu/is
8 az első r-nek csak a jobb csücske látszik 9Niebuhr in-
7termissi/o,Vollmer: in/tercaped/o ;a bellorum után üres
hely; Mar/tios labor/es:Niebuhr; Vollmer és Heinrich

I

..../és bár magas helyen forgolódasz/, s eztinkább hadi szerencséd, mint származásod révén nyerted el, még sem vehető észre semmi olyan, amit titkolni szeretnél; végül is mindent úgy teszel, mintha tudnád, hogy mindenki szeme előtt, és mindenki bírálatának van kitéve az, amit cselekszel.

- 5 Titkolják csak dolgaikat azok, akikre szégyent hozna, ha tetteik nyilvánosságra jutnának. Ugyanis nem tekinthető az emberekkel való jó kapcsolat jelének a tulságos visszavonultság, és egyébként ishiába bujkálnak bíráik előtt a vétkesek: mert mit ér az, hogyha más nem tud bűneikről, ha egyszer gyötör a büntudat? Jöjjenek csak hozzánk bátran
- 10 bírónak, akik csak akarnak, mint az erények és az erkölcs szigorú őrei, nemcsak a mi Catoink, hanem Spárta és Athén idegen hírességei is; nem fognak találni egyetlen egy időpontot, egyetlen egy napot, egyetlen egy órát sem tevékenységében, amelynek ne kellene csodálattal adózniuk.
- 15 Hiszen számodra fekhely a meztelen szikla, vagy a vékony takaró a gyepen; az éjszakák virrasztásban, a nappalok kemény munkában telnek, s kellemes dolgok helyett a katonai élet viszonyságai jutottak osztályrészedül; páncéled nem annyira védelmedre, mint inkább mindennapi öltözetedül szolgál, mint ahogy az étkezés sem fényezés számodra, hanem haditá-
- 20 nács; végül a kardot, amellyel mások csak felövezik magukat, te állandóan használod. És nem érdemtelenül formált téged a természet vidámságra és küzdelmes erőfeszítésre, engedel-
- mességre és parancsolásra egyaránt alkalmassá.....

hogyan Niebuhr gondolja : ad /te quos vo/lunt; hanem n,r vagyí Vollmer szerint :nos qui; alig a ius vagy rem 11 adq. ?az utolsó t mint a v.5-ben; az et Vollmer betoldása a Niebuhr megállapította szövegbe; 12lacaedemoniorum 13 a második l-nek csak a bal fele maradt meg. 14 az m-nek csak az első íve látszik; 15 a tibi előtt kb.2 betűnyi hézag van;a cuil i-je fölött b van betöltve:cubil Niebuhr /e xupescava ru/pes;Heinrich durum.rupes;Vollmer nuda.rupes 16 az x-nek csak a bal felső csücske látszik ; ugyanígy a 17.a-jáé. 17 Heinrich /in consiliis/;17 Heinrich militia iam pro voluptate 18 Niebuhr tum /cena Vollmer: vestimen tum /convivium Heinrich /galea 19 a postremo után Heinrich :gladii; Bücheler:belli Vollmer: gravis 20 az est után a 4. sorhoz hasonlóan üres a sorvég. 22 a forma után u betű fele látszik 23kk Vollmer a Niebuhr által olvasott szöveget közli,ő maga már csak a következőket tudta kibetűzni: orec..umgrauares la.oran.ra/ pro. im.tas..aturuelocitatem tuam..q 23 az első o u is lehetett, a la után nem volt b 24 az u az atur-ban nem biztos

PANEGYRICUS

I

frg.1A

-/et quamquam in excelso loco versaris,quem
bellica fort/una tua potius quam a na/tura.tenes....
nihil quod cupias latere deprehendi/potest;de-
nique omnia agis ut qui scias in conspe/ctu et iudi-
cio omnium esse quod gesseris.
- 5 Lateant ergo hi quos deprehendi pudet/ - nec enim
bonae conversationis est nimis pet/ere secre-
tum - et tamen mali frustra arbitres f/ugiunt;
quid enim eis prodest non habere co/nscios,qui
habent conscientiam? veniant sane ad /nos qui vo-
10 lunt arbitri,quam volunt severi iudices morum
atque virtutum nec tantum Catones nost/ri sed et pe-
regrina Lacedaemoniorum et Athen/iensium
nomina: nullum profecto tempus, null/um diem,
nullam denique horam in actibus tuis quam /non admi-
15 rentur invenient. tibi enim cubil/e nuda ru-
pes aut tenue velamen in caespite, nox /in vigiliis
dies in laboribus, iniuria iam pro volunta/te, lorica
non tam munimen quam vestimentum,/cena
non adparatus sed conversatio, postre/mo gladii
20 qui alia procinctus, tibi usus est.
Nec immerito te ita communem alacrit/ati ac la-
bori, labori ac potestati natura formavit
orecium gra.uares la.oran.ra.....
proximitas tua i..velocitatem tuam.....

A szöveg elég nehezen olvasható, a codex 274. oldalán található
Előtte hiányzik néhány lap és a 274. oldal elején kb 4 sor s
a sorok végén 6-8 betű.

- V 1 Niebuhr una tua p...us quam ana szöveget olvasott a tel-
jesen félbevágott sorban. Vollmer a p és us között ott nyomát
véli felfedezni, az ana után szintén látott betűnyomokat :1
vagy valami hasonló hosszúságú betű alsó részét, és azután egy
félkör nyomait, amely o vagy u lehetett, valamint egy telje-
sen bizonytalan betű egy pontját. Heimsoeth kiegészítése: "et
quamquam in excelso loco versaris, quem bellica fort/una tua
potius quam a natura tenes/ 4 a gesseris után üres maradt
a sor, utána az 5. sor ἐκδοσις -szel kezdődött, mint a 21. sor.
5 hii; az utolsó t felső szarának bal fele látszik; Niebuhr
7etenim/ Heinrich /nec enim/ vagy /nec iam/ kiegészítést ja-
vasol. 6 Niebuhr : pete/re conspec/tum; Vollmer :secretum;
a pet utáni e-nek bal oldala látszik 8Niebuhr co/nscios
cum/; Heinrich, Vollmer : conscios, qui 9 az ad után egy betű
egyenes szára látható, amely semmi esetre sem lehetett t,a-

blando Calliope sinu recepit"; Stat. silv. 1,2,260-261 "at te nascentem gremio mea prima recepit/ Parthenope,"; Tibul. 1,10,12 "corde micante"; Claud. 1,87 KK ; 32 Hor. carm. 3,5,24 "portasque non clausas"; Verg. Aen. 2,27; Ov. Am. 1,4,29-30; 34 Eip. 65 "virginitas fecunda tulit, partuque pudico" 36 Catul. 2,13 "diu negatum"; Stat. silv. 4,3,11 "qui castae Cereri diu negata/reddidit iugera"; 40 Stat. silv. 2,7,45 "Martium Thybrim"; Merob. De Christo, 1 "proles vera dei"; Elpid. 2 "proles aeterna dei" 43 Claud. 3,316 "Geticas ...catervas" 44 Lucan. 1,100 "Crassus erat belli medius mora" 46 Merob. paneg. II. 130 "mundi pretium fuit"; Tacit. Agr. c. 31 "orbis terrarum"; Claud. De bello goth. 232 "custos Romani aevi"

.....
 ..ujszülött gyermekének gyenge tagjait
 az istenséggel telt forrásban fürösztötte,
 25 s a szenséges fürdő eme titokzatos hullámában
 jelen levő istenség elüzi a bünöket, megvált az
 eredendő büntől, új életet ad, és megszabadít a kárhozat-
 tól. Téged, kicsiny gyermek, ilyen szertartások által
 30 a szent keresztségbe már beavatva fogadott csillogó
 ölébe Róma, amely a háboru zajától távol, békésen kitárul,
 s ruháját megbontva, lemeszteleníti keblét,
 és neked nyújtja tápláló emlőjét.
 Lucina szerencsés késlekedése elhalasztotta,
 35 majd meghozta a gyermek születését: késedelmet okozott,
 hogy a félénk reménykedéseket hosszú ideig valóra nem
 váltva, végül is a császári város leendő polgáraként
 születésed helyéül Quirinus királyi városát és
 Latium házait pillantsd meg először,
 40 marsi sarjként marsi penatet;
 nagyhirű szülőd miatt már azért is hiresebben,
 mivel atyád még alig lépett serdülő éveibe,
 szinte gyermek volt még, amikor a geta csapatoknak
 kiszolgáltatta, a háboru elhalasztója, a szövetség
 45 közbenjárójaként elhárította a Latiumot lángbaborulással
 fenyegető vészterhes fáklyákat, s a rettegő világ váltság-
 díja lett.

ribus"; Ov. Trist. 27 Tert. De anima 41,3 "nulla anima sine
 crimine, quia nulla sine boni semine" 27-28 Tert. De bapt. 4,4;
 12,1; 20,5; Joh. 3,5; Joh. 3,7; Aug. De pecc. meritis et remis-
 sione 2,27,43; Szt. Pál Tit. 3,5-6 "Salvos nos fecit per lavacrum
 regenerationis et renovationis Spiritus sancti"; Cypr. De lapsis
 29 "lavacrum vitale"; Tert. De pud. 19 "liberamus hominem per lavar-
 rum"; Aug. De bapt. 5-8 "lavacri sacramentum"; Aug. De bapt. 1,21
 "lavacrum immortale"; Prud. Psych. 102 "fluviali lavacro"; Ambros.
 11,20 De myst. "aqua regenerationis"; Clem. Alex. Strom 4, 25 "ἀρχὴ τοῦ ὕδατος
 genitalis"; Clem. Alex. Ped. 1,6,25,3 "ἀρχὴ τοῦ πνεύματος ἁγίου
 ἀπορροήσους"; Clem. Alex. Ped. 1,6,29 "πᾶσι τοῖς ἀποστόλοις
 Tert. De bapt. 15,3; 7,1; Cypr. Ad Donat. 4 "undae genitalis
 auxilio..."; Lact. Inst. 7,5,22 "homo caelesti lavacro purificatus
 ...et incremento divini vigoris accepto fit homo perfectus et
 plenus" 28 Prud. Apoth. 880,882 "Spiritus et Sanctus baptis-
 mate ...nobilitat"; Prud. Per. 8,5-6 "veteres maculas diluit anne novo"
 Tert. De carne Christi 17 "nova natiuitas" 290v. Fasti 3,730
 "primitias magno seposuisse Iovi"; Tertul. De bapt. 5,1 "nam et
 sacris quibusdam per lavacrum initiantur Isidis alicuius aut
 Mithrae"; Pactii, Vita Cypriani 18,3/ed. pellegrino, Alba, 1955/
 "martyrii primitiis dedicavit"; Verg. Aen. 1,1; Cypr. Ad Donat
 4; 29 kStat. Silv. 2,1,21-22 "primo marmore dulce vagientem

-
- primaevos pueri rec/entis/ art/us
plenis numine fontibus rigavit,
25 qua puri deus arbiter lavacri
arcana laticum receptus unda
pellit crimina nec sinit fuisse
et vitam novat obruitque poenam.
his te primitiis, puer, sacratum
30 excepit gremio micante Roma
et nudi lateris recincta vestem,
quae bellis procul omnibus patebat,
nutricem tibi praebuit papillam.
felix distulit adtulitque partum
35 Lucinae mora: praestitit morari,
ut spebus timidis diu negatus
et civis dominae futurus Urbi
natalem tibi regiam Quirini
et primas Latii domos videres,
40 proles Martia Martios penates,
hoc iam clarior inclyto parente,
quod vix puberibus pater sub annis
obiectus Geticis puer catervis,
bellorum mora, foederis sequester,
45 intentas Latio faces removit
ac mundi pretium fuit paventis.

A IV. carmen folytatása a codex 255. oldalán található, kevésbé jól olvasható, a lap felső széléről hiányzik kb. négy sor.

V 23 a sor vége félbevágva: Niebuhr még "rec....s art"-t látott, Bücheler már az s és c y omait csak bizonytalannak tartotta, Vollmer pedig még kevesebbet tudott olvasni: "r.....art.." 40 az eredeti prolis i-je e-vé javítva a codexben 41 hic i-je fölé o van beszurva; inclyto sic 46 ez lehetett a vers utolsó sora

21 Elp. 48 "anhela curis tibi fudit anhelas /preces" ; Drac. De laud. deil. 26 "solis anhelis"; 22 Drac. Or. trag. 375 "si fata habent" ; Lucr. 6, 1208 "metuentes limina leti"; Verg. Georg. 2, 491-492 "atque metus omnis et inexorabile fatum/subiecit pedibus strepitumque Acherontis avari"; Elp. 101 "trucis.leti" 23 Elp. 73 "fragilis processit in artus" 23-24 Propert. 3, 3, 51-52 Talia Calliope, limphisque a fonte petitis/ ora Philaetea nostra rigavit aqua" Boethius cons. phil 1, 1, 3-4 ; Merob. carm. II, 5 "rigat unda lacus" 25 Drac. De laud. dei 1, 434 "dominus rector dux arbiter" Claud. De rap. 1, 55 "arbiter umbrarumque potens" ; Elp. 121 "per tot contagia purus" 25-26 Rud. Cath. 7, 193-194 "deusne membris sit receptus terreis" 26 Elp. 6-7 "recepto sole" ; Elp. 96 "receptus vi-

III

.....ahol Marsszal kötötte meg nászát szeretője Venus.

IV

Immár a második év veszi kezdetét,
s hozza magával a gyermek születésnapját,
amelyen az világra jőve először szivta magába
az éltető és erőt adó levegőt.

5 Most legyetek kegyesek Latium Muzsái, valamennyien!
Most viruljatok mind Latium erdői!

A virágzó tavasz pompáját öltse fel a küszöbök,
szabérfüzérekkel összefonódva kigyózzon a borostyán.
Szeliden fódrozódva szökdécseljen a Thybris,

10 és ne hullámveréstől rőten s haragosan mossa
medrét a derült téli időben. Szabaduljon meg
a háboru gondjaitól a vezér lelke - rászolgált a pihenésre -
s ölelje izmos karjaiba kicsiny gyermekét a marcona férfi.

15 Hü férje mellett legyen ott asszonya is,
az asszony, aki a komoly muzsák dalára méltó,
hősök ivadéka, királyok sarja ő,
kinek dicsősége fényesebben tündöklék, mint az
asszonyok hirneve szokott;

20 aki nem, mint Thetis, aggódó félelmét mosta le
a Styx titokzatos hullámaiban, s nyomasztó gondoktól
szorongva szülöttjét az isteni végzet ellenére, a haláltól
féltve...

9 tybris 13 et dignus a codexben, az est dignus Vollmer javítása
17 rerum az r felett g betoldva 18 a superstat p-jét Niebuhr
még látta, Vollmer már nem.

A vers előképe Statius Silv. 2, 7. 1 Claud. pan. Theod. 68 "Quotiens
te cursibus aevi patefecit"; Claud. Stil. II, 445 "Aevique arcana
patescunt"; 4 Stat. Silv. 2, 7, 4 "pendentis bibit ungulae liquorem"
Claud. 20, 498; 5 Stat. Silv. 2, 7, 19-20 "favete linguis/vestra est
ista dies, favete Musae" 5-6 Hor. carm. III. 1, 2; Prud. Contra
Symm. praef. 1, 8; 2, 1130kk; Prud. Cath. III. 26-27 "sperme Camena
leves hederas cingere tempore" 6 Stat. Silv. 2, 7, 13-15 "virete
silvae" 7 Stat. Silv. 2, 7, 9-kk; Silv. 1, 2, 231 "frondo virent postes
effulgent compita flammis" 8 Stat. Silv. 5, 3, 8 "hederis inrepere"
Claud. 35, 11 "hic hederarum serpunt"; Sidon. epist. 8, 11 vers 6
"succingant hederarum expeditiores"; Verg. buc. 8, 13; 12 Stat. silv.
1, 4, 74-75 "in otia pacis... laxere animos ferrumque recingi" 16
Stat. silv. 1, 4, 36 "coli tenuiore lyra" 17 Ov. Met. 2, 37; 19 Drac.
Or. trag. 119 "anxia sollicito quatiuntur corda pavore" 20 Met.
2, 161 "Stygias... undas"; August. De civitate 1, 27 "lava cro sanctae
regenerationis obluti"; Act. 22, 16 obliue peccata tua"

III

.....M/arti iunxit amica Venus.

IV

Annus panditur ecce iam secundus
et festum puero diem reducit,
quo vitalibus incoatus auris
infusi bibit aetheris vigorem.
Somnes nunc Latiae favete Musae,
omnes nunc Latiae virete silvae;
vernent limina laureisque sertis
inserpant hederæ vagante nexu;
exultet placido tumore Thybris
10 et nulla rutilus nec asper unda
hibernis vada molliat serenis.
laxet pectora bellicosa ductor
(est dignus rude) lacteamque prolem
nodosis ferus ambiat lacertis;
15 adsit cum socio parente coniux,
coniux non levibus canenda musis,
heroum suboles, propago regum;
cuius gloria feminam su/p/erstat;
quæ non ut Thetis anxium pavorem
20 secretis Stygos abluit sub undis
et natum trepidis anhela undis curis
contra fata deum metusque leti...

III# 4 az i előtt az r egy része felismerhető 5 az e előtt
elvesztett betű szárai kivehetők, nem p és nem b volt; talán c
vagy t; Bücheler int/ertorsa;
A 8. sort megcsonkította az olló, csak a betűk alsó részei ol-
vashatók az ...arti iunx-ból; előtte négy esetleg hat sor ve-
szett el a lap felső részéről.
1 Calpurn. buc. 1,12 "ramis errantibus implicat umbras" Ov. Am.
III.5,35; "mobilibus foliis"; Stat. Silv. I.2,154-55; 2 Hor.
carm. II.15,9-10 "tum spissa ramis laurea fervidos excludet ic-
tus"; 1-2 Ov. Am. III.1,5; III.13,7; Am. II.16,36; vö. még Ov.
Am. III.1,1-5 erdőleírásával, valamint III.5,3-8 leírásával;
4 Verg Georg. 4,61 "frondea tecta" 7 Prop. II. 13,1 "non tot
Achaemeniis armantur Bactra sagittis" 8 Anth. 253,33 kk;

IV

A szöveg jól olvasható, a codexben a 256. oldalon található.
A carm. III.8 és a IV.1 között egy üres verssor van, amelyen
minium nyomai látszanak, de nem kibetűzhető. A carm. IV 1-22
sorainak első három-négy betűjében a foliumok összehajtása
takarja többnyire.

II

...a császár szép leánykáját elnyerve a felséges udvar felölti teljes pompáját; maguk a házak is tavaszi fénnel ragyognak, s Phoebus napkocsijától s a császári bibortól tündökölve ég és föld csillogása egybevegyül rajtuk.

- 5 Márványmedencéket nyaldos a hullám, és bronzból öntött Zsarvasokon gyöngyözik gyors habjaival, s sebes folyásával csillogó kristályra nehezedik: a vizet gyöngy tartja, amely maga is víz volt egykor. A palota legkiemelkedőbb helyén áll hitvesével s egyben uralkodótársával a császár, akinek szentséges
- 10 családtagjai felé ujjongva repes az egész világ. Csodálatos bizalom! Kérni lehet, hogy kik kapják meg a kormánypálcát, s nem is riadnak vissza kívánságot nyilvánítani az uralkodók számát illetően, és az udvar teljes biztonságban a királyi család sorsa felől, kiegészíti uralkodóinak sorát, midőn ujakat választ.

III

- Szálltól imbolygó ágaival nyáron is árnyékot tart a láthatatlan tél hűvösével telt erdő, és nem hagyja, hogy az évszaknak még megfelelő idő legyen, s a lombtetőzet a maga külön telét őrzi
- 5 tovább. A nyírt koronájú kedves kis buxus vágott oldalával zöld márványhoz hasonló, amelyen még az achaimenida nyilak sem tudnának áthatolni.....

miscens terrena"; 1-vö. Ov. ~~erő~~leírásával Met. 2, 1-4 ; 5 Drac. De laud. deil. 451; Merob. carm. 4, 23-24; 6 Anth. Lat. 378, 11 "et formam cervi gremium perduxit aquarum" 8 Plin. nat. 37, 28; Seneca nat. 3, 25, 12; Claud. c. min. 33-39; különösen a 34, 2; Sid. Ap. c. 11. 94 kk; 10 Elp. 69; Ov. Trist. 11, 2 Ov. Met. 3, 134; Trist. 1. 3, 60; Stat. Silv. II. 1, 86; Plin. ep. 1, 12; Quint. 6, 1 med; Tac. An. 12, 2 ; 15, 36; 16, 26; Germ. 7; Agr. 38; 11 Claud. 5, 295;

III.

Jól olvasható a szöveg, a codex 259. oldalán, egy sor a 273. oldalán található.

A carm. II, 11. sora után két üres sor van a codexben, amelyet egykor miniummal írott betűk töltöttek ki. Hogy az első sorban mi volt, nem tudjuk, a másodikból Niebuhr még "...RIDDIARIS VIRI INL. FAUSTI"t olvasott. Bücheler csakDIAR....-t látott, Vollmer már semmit sem.

Niebuhr Anicius Acilius Glabrio Faustusnak, a 438-as év consulának /Mommson, 1898, p. 530/ nevét véli felfedezni illetve azonosítani a töredékben. A. A. Glabrio Faustusra vö. Seeck RE VI. 2092. A cím kiegészítője: De vāgy in viridiaris.

V 1 H. Schenkl im/plicat 3a nec c-jének a szárai elég jól látszanak

II

...

aul/a viret pulchram domini sortita iuventam
i/psaque primaevo lumine tecta nitent,
qu/ae Phoebi flammata rotis et principis ostro
aetheris ac terrae sidera mixta tenent.

- 5 m/armoreos rigat unda lacus fictasque metellis
cornigeras rapido proluit amne feras
clar/aeque festinis onerat crystalla fluentis:
gemma vehit laticem, quae fuit ante latex.
li/mina celsa tenet sociis cum coniuge princeps,
10 qu/ius sacra petit pignora mundus ovans.
mi/ra fides! optare licet, qui sceptrum capessant,
n/ec numerum regum poscere vota timent
et/ dominos secuta sui de stemmate regni
c/ontinuat proprios dum creat aula novos.

III

....DIAR.....

- ex/plicat aestivas ramis errantibus umbras
f/rigoris arcani silva referta gelu
nec/ commune sibi tempus permittit et anno
pr/ivatamque hiemem frondea tecta tenent.
5 int/ertonsa comas Spartani marmoris instar
por/rigit excisum buxus amoena latus,
qua/nec Achaemeniae possent penetrare sagittae...

II. A codex 259. oldalán található szöveg jól olvasható. A. carm.
I.-ből egy, esetleg három sor hiányzik, a carm. II.-ből pedig
valószínűleg egy disztichon.

V. 1 az a előtti betű alsó szára látszik még; nem u, aligha
ha c vagy r, legvalószínűbben l lehetett. Niebuhr kiegészítése
silu/a, Vollmeré aul/a; 3 foebe; 4 az a-nak csak a fele
van meg; 5-6 az a-nak és a c-nek a fele látszik, de a kiegészíté-
s biztos; 7. aq. és nem baq. olvasható a codexben, még
az a is nehezen kivehető. Niebuhr tur/baque; Heinrich albaque
Vollmer claraque, curvaque, pigraque, aligha lymphaque le-
hetett. 8 a g-nek csak a jobb oldala látszik 9 Vollmer sze-
rint a -mina előtt nem lehetett l; így téves Niebuhr cul/mi-
na kiegészítése; Vollmer: li/mina 12 az első n-nek az alsó
szára megvan. 13. Niebuhr sic/- Vollmer et/

2 Lucil. frg. 1B "aetheris et terrae"; Ov. Met. 2, 4 "radiabunt
lumine valvae" 3. Drac. De laud. de 1, 1, 140 "non solis... flam-
matur radiis"; Ov. Am. I. 2, 42; 4 Claud. IV. Hon. 229 "Aetheriis

...a művészi en ékesített ebédlő ajtószárnyait Concordia képmása disziti s a bibort viselő császár házának férfi és női védőszelleme, ahol ünnepi lakomákon fogyasztják a halhatatlan uralkodó ételeit, és bibor vánkosoktól csillognak a királyi kerevetek. A terem legkiemelkedőbb helyét a hitvesével együtt ábrázolt császár képe foglalja el, tündökölve, miként a magas égbolt ragyogó fényű csillagai, ^{holdat tükröz} a földkerekség ^{boldog} ~~tiszteletre méltó~~ ^{adva}. Amott, a mi védnökünk színe előtt siratja váratlanul veszni látszó örökségét az éppen ~~most~~ érkező száműzött. Am aztán a győzelem visszaadta a birodalmat annak, aki születése révén örökölte azt, és a fényes császári udvar hozzáadta a távolról kért feleséget. Emitt, ahol a fennséges édesanya nyájas fiát csókolni készül, mintha csak a castíliai istent látnád szülőanyjával. Ahol pedig nővére áll mellette, úgy tűnik, hogy a csillogó Hold fényei ragyognak fel a testvércsil-
lag sugarától; s ha majd férj áll egykor mellette, elmondhatni, hogy egy Péleus és Thetis lép nereusi nászra a thessaliai nyoszolyán. Ettől a leánykától pedig itt, olyan unokát remélhet még a világ, akinek kiválóságával egyedül Larissa hős fia érhet fel; S ime az újszülött kislány, aki alig látta meg a napvilágot, de zsenge szívében máris a keresztség isteni szentségét hordja, sirásával vallva az istent; azt hihetnéd, megértette a szertartást, piciny ajkait úgy mozgatta remegő hangocskáját hallatva; ó, boldog gyermek, akinek egy időben két életet...

Claud. 10,151 "purpureis...toris" 50v.Met.2,39 ; Ov.Met.2,2 ; Met. 2,24; 9"orbis terrarum" Tac.Agricola c.31 111Verg. Georg. 2,523 "oscula nati"; 12 Ov.Am. 1.35-36; 14 Ov.Met. 2,2 és 2, 207-208 Verg.Georg. 1,396; Drac. De laud. dei 1,190 ;vö. még Lucr. De rer. nat. 5,705-12; 16"Haemoniis... terris" Stat, Silv. 1.2,216; 19 Elp. 107 ; 20 Mart.8,81 "mystica sacra"; Verg.Georg. 1,116; Tert.De baptism.1."sacramentum aquae" ;Aug. De bapt. 5-8 "lavacri sacramentum" Tert. De bapt.4,4 "sacramentum sanctificationis"; Aug.De pecc. meritis et remissione 2,27,43; Aug. De civitate 1,27; 21 Claud.III. Cons. Hon 20; 22 Lucr. 6,174 "tremulo impetu" Lucr.2,367 "teneris tremulis cum vocibus"; Catul.64,307 ; Verg. Aen. 8,22; Claud. Rapt. 2,2 ;Drac. Or. trag. 594 "tremulis vocibus" 23 Georg. 2,490 "felix, qui potuit rerum cognoscere causas" ; Claud.VI.Hon. 17; Tertul. De bapt.15,3 "felix aqua, qui"; Prud. Ham.330 "Felix, qui indultis potuit mediocriter uti"; Claud. Phoen.70; Joh.3,7; Joh.3,5; Greg.Naz.Orat.404 Tertul.De bapt. 13,3; De bapt. 1,1;1,3 ;12,1;20,5; Aug.De pecc. meritis et remissione 2,27,43; Aug. De civ. 1,27; 17 Catul.64,379 "sperare nepotes".

CARMINA

I

- ...
- incumbit foribus pictae Concordia mensae
purpureique sacer sexus uterque laris,
aeternas ubi festa dapes convivium gestant
purpureisque nitent regia fulcra toris.
- 5 ipse micans tecti medium cum coniuge prin/ceps
lucida ceu s/u/summi possidet astra poli,
terrarum veneranda salus: pro praeside n/ostro
amissas subito flet novus exul opes;
cui natura dedit, victoria reddidit orbem
- 10 claraque longinquos praebuit aula toros,
hic ubi sacra parens placidi petit oscula na/ti,
Castalium credas cum genetrice deum;
cum soror adsistit, nitidae candentia luna/e
sidera fraterna luce micare putes;
- 15 si coniux aderit, dicas Nereia Pelei
Haemonio Thetidos foedera iuncta toro.
hac etiam de prole licet sperare nepotem,
cui Larisa suum conferat una virum.
en nova iam suboles, quae vix modo missa sub/auras
- 20 mystica iam tenero pectore sacra gerit,
vagitu confessa deum; sentire putare/s,
mollia sic tremulo moverat ora sono.
o felix, uno geminam cui tempore vitam...

A vers elejéről hiányzik néhány sor, egyébként a szöveg elég könnyen olvasható, a codex 260. lapján.

V 1/ concordiae 5/ a princeps szóban az e betű bal oldala még kivehető 6/ a ceu betűi már elhalványodtak, de kivehető; a summi u-ja szintén. Niebuhr kétségbe vonja, hogy ezek a betűk szerepeltek itt. 7/ a nostro első o-ja félig még olvasható 11/ placida javítva: a felett i; a, nati t-je félig olvasható 13/ a lunae e-jéből a félkörív egy része látszik 15/ a dicas szót utólag a nereia szó fölé szurta be a másoló 16/ pehâemô-nio, utána aemonio apró betűkkel a thetidos /sic/ szó előtt utólag van beírva 21/ uagitum
az utolsó betű s-nek tűnik.

Verg. Georg. III. 26 ; Ov. Met. II. 18 "signaque sex foribus dextris totidemque sinistris" ; 2 Ov. Met. II. 23; Claud. I. 201 "sexus uterque / még 22, 36 ; 1. még gyakrabban Dracontiusnál ; Stat. Silv. II. 2, 24 "gaudet gemino sub numine portus"
3-4 Hor. carm. III. , 12 ; Ov. Am. II. 9, 34 ; Ov. Met. IV. 637